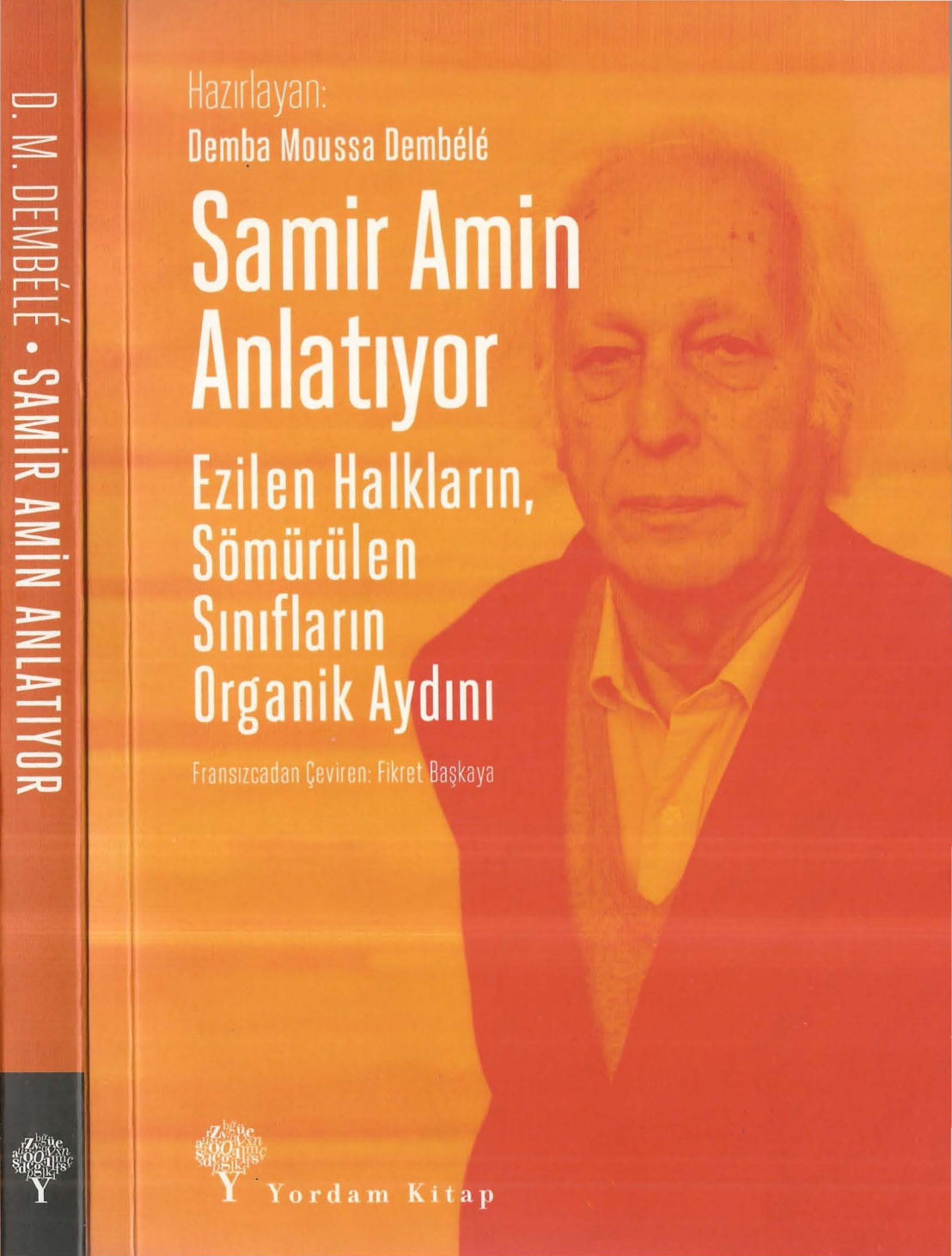
D. M. DEMBÉLÉ • SAMİR AMİN ANLATIYOR

Hazırlayan:
Demba Moussa Dembélé

Samir Amin Anlatıyor

Ezilen Halkların, Sömürülen Sınıfların Organik Aydını

Fransızcadan Çeviren: Fikret Başkaya

Yordam Kitap

Samir Amin *(1931, Kahire-12 Ağustos 2018, Paris)*

Mısırlı Marksist iktisatçı, akademisyen ve yazar. Bağımlılık Okulu'nun kurucularından ve önemli figürlerindendir. Eğitimini Paris'te tamamlamıştır. Üçüncü Dünya'nın kalkınması üzerine çalışmalarıyla tanınır. Yazarın Yordam Kitap tarafından yayınlanmış kitapları şunlardır:

- *Modernite, Demokrasi ve Din* (2015)
- *Liberal Virüs* (2015)
- *Kapitalizmden Uygarlığa* (2017)
- *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* (2018)
- *Avrupa-Merkezcilik* (2018)
- *Küreselleşmiş Değer Yasası* (2018)

Eserin Orijinal Adı:

Samir Amin

Intellectuel organique

au service de l'émancipation du Sud

(CODESRIA, Dakar, 2011)

Samir Amin Anlatıyor

Ezilen Halkların Organik Aydını

Hazırlayan:
Demba Moussa Dembélé

Fransızcadan Çeviren
Fikret Başkaya

Yordam Kitap: 341 • **Samir Amin Anlatıyor** • Demba Moussa Dembélé
ISBN 978-605-172-334-1 • *Çeviri:* Fikret Başkaya • *Düzeltme:* Cemre Cemri
Kapak Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2019
© Demba Moussa Dembélé, 2011; © Yordam Kitap, 2014

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
instagram.com/yordamkitap

Baskı: İnkılâp Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 10614)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna Bahçelievler - İstanbul
Tel: (0212) 496 11 11

Samir Amin Anlatıyor

İÇİNDEKİLER

Teşekkür 9

Giriş 11

Birinci Kısım
HAYATI 15

1 Biyografisinden Notlar 17

İkinci Kısım
SÖYLEŞİLER . 33

2 Entelektüel Yolculuğu 35

3 Kapitalizm ve Emperyalizm 45

4 Yükselen Ülkeler: Triad Emperyalizmine Meydan Okuma mı? 65

5 Kopuş: Güney'in Özerk ve İçe Dönük Kalkınmasının Koşulu 79

6 Güney'in Kurtuluşu: Kopuş veya Bütünleşme 89

7 "Dörtlü Çete" İçindeki Tartışmalar 93

8 Kalkınma ve Azgelişmişlik 97

9 Marksizm ve Sosyalizm 109

10 Politik Mücadeleler ve Sosyal Hareketler 113

11 Politik Mücadelede Ütopya ve Bilinçlilik 120

Üçüncü Kısım

SEÇİLMİŞ METİNLER 125

Giriş 127

12 Tarihsel Kapitalizmin Yörüngesi: Marksizmin Üç Kıtadaki Misyonu 132

13 Kapitalizmin Krizinden Çıkmak mı, Krizdeki Kapitalizmden Çıkmak mı? 167

14 Gerçekten Evrensel Bir Tarih İçin 188

15 Güney Ülkelerinin Bağımsız İnisiyatifi İçin 201

Samir Amin Tüm Çalışmaları 208

EK: Son Dönem Çalışmaları 234

Teşekkür

Bu proje, başından sonuna kadar her aşamasında yer alan Yönetici Sekreter Dr. Ebrima Sall ile Program Sorumlusu ve Arşiv Merkezi Yöneticisi Dr. Olivier Sagna'nın yönetimindeki CODESRIA tarafından gerçekleştirildi. Onların cesaretlendirmesi ve sürekli desteği olmasa projeyi tamamlamak mümkün olmazdı. Kendilerine en samimi teşekkürlerimi sunmak ve bana güvendikleri ve projenin her aşamasındaki yardımları için minnettarlığımı ifade etmek isterim.

İçten teşekkür etmek istediğim bir diğer isim de Profesör Samir Amin; yoğun faaliyetleri ve pek çok yurtdışı seyahati arasında, tüm sorularıma büyük bir nezaket ve dostlukla cevap verecek zamanı ve sabrı olduğu için. Söyleşiler nedeniyle bazı yurtdışı seyahatlerini yarıda kesmek zorunda kaldı. Bunun yanında, söyleşiler kâğıda geçirildikten sonra okuyup tavsiyelerde bulunmasının ve fikir vermesinin kitaba büyük katkısı oldu.

Söyleşilerin dinlenip yazıya aktarılmasında ustalığını konuşturmak zorunda kalan Igor Palakot'nun çok değerli yardımlarını da anmak ve imdadıma yetişen sabrı için kendisine teşekkür etmek isterim. Elbette kitaptaki tüm kusur ve eksiklerden sadece ben sorumluyum.

Demba Moussa Dembélé

Giriş

Profesör Samir Amin üzerine yazılmış bu kitap, çok geniş bir okur kitlesine hitap etmektedir: öğrenciler, araştırmacılar, eğitimciler, politik liderler, küreselleşme olgusuna ve onun "az-gelişmiş" denilen ülkelerde neden olduğu duruma dair daha çok şey öğrenmek isteyen sıradan insanlar... Kitap üç kısımdan oluşuyor. Birinci kısım, profesörün ailevi kökeni, entelektüel yönelimi ve politik mücadelesini, aynı şekilde Mısır, Mali ve başka bazı ülkelerde ekonomi politikaları oluşturma deneyimini kapsayan bibliyografik notları içermektedir. Bu notlar aynı zamanda onun sosyal mücadelelere ve özellikle de Dünya Sosyal Forumu'nun oluşumuna katkılarına ve diğer faaliyetlerine gönderme yapmaktadır.

Ailevi kökeninden ve memleketi olan Mısır'daki ilk ve orta öğreniminden kısaca söz edildikten sonra, entelektüel üretimi yanında pek bilinmeyen, Mısır ve Mali'de kamu yönetimlerindeki kariyerinden söz ediliyor. Entelektüel üretimi üzerinde daha çok durularak, politik mücadelelerle kurduğu bağa gönderme yapılıyor. Toplumların tarihinin bilimsel bir tahlil aracı olarak Marksizmi ve tarihsel materyalizmi çok erken keşfedişinin -lise çağında- onun düşünsel temelini nasıl oluşturduğu, eserlerinin yönünü nasıl belirlediği ve yaşamı boyunca düşüncesini ve eylemini nasıl etkilediğinden bahsediliyor. Notlar, entelektüel yöneliminin aşamalarının ve politik mücadelesinin hızlı bir özetini sunuyor. Aynı zamanda onun egemen ortodoksiye yönelik eleştirisinin temellerine gönderme yapıyor.

Söz konusu eleştiri onu, asıl işlevi kapitalizmi ve emperyalizmi meşrulaştırmak olan hâkim söylemi deşifre etmek üzere yeni kavramlar üretmeye yöneltiyor.

Bu kısım aynı zamanda Profesör Samir Amin'in esasen ezilen halkları ve ülkeleri mülksüzleştiren, sınırsız sermaye birikiminden başka bir şey olmayan tarihsel kapitalizmin gerçek niteliğini gizlemeyi amaçlayan kavramları teşhir ederek, kapitalizme karşıtı mücadeleye yaptığı çok değerli katkıyı hatırlatıyor.

Kitabın ikinci kısmı, Samir Amin'in entelektüel yolculuğunu, kapitalizm tahlilinin temellerini, diğer ünlü Üçüncü Dünya iktisatçılarıyla, özellikle de Latin Amerikalı iktisatçılarla yaptığı tartışmaları anlattığı söyleşileri kapsıyor. Bu buluşma, azgelişmiş ülkelerin (Güney) kalkınması ve kurtuluşuna dair yoğun teorik tartışmalara vesile olmuştu.

Bu söyleşiler boyunca onun entelektüel ve politik mücadelesinin resmi birer birer ortaya çıkıyor. Tarihsel kapitalizmin yörüngesi ve fethedilen halklar üzerindeki sonuçları, merkez-çevre (*centre-périphérie)* kavramı, kapitalizme içkin kutuplaşma, kopuş (*déconnexion*), Güney ülkelerinin ve halklarının kurtuluş yolları, çağdaş emperyalizmdeki değişimler, oluşum hâlindeki yeni dünya düzeni, geçen yüzyıldaki büyük devrimler ve Güney halklarının mücadeleleri, egemen sisteme karşı sosyal mücadelelerin rolü, Marksizmin vazgeçilmez ufku, onun evrensel istidadı ve nihayet, kapitalizmin yıkımına karşı yegâne insani alternatif olan sosyalizm... İşte buradaki söyleşilerde ele alınan konulardan bazıları... Hiçbir şey unutulmadı, didaktik, basit ve doğrudan bir dil kullanılarak her şey kalburdan geçirildi.

Bu söyleşiler, geride kalan yarım yüzyılda Profesör Samir Amin'in dâhil olduğu teorik tartışmaların ve politik mücadelelerin çarpıcı bir panoramasını veriyor. Tartışma konusu yapılan her konuyu açıklamak ve savunmak üzere ortaya atılan

argümanların derinliği ve sağlamlığı saygı uyandırıyor. Reel sosyalizmler diye tanımladığı deneyimlerin ve bağımsızlıklar sonrası dönemin çelişik tarihine rağmen, buradaki söyleşilere baştan sona, sosyalizmin geleceğine ve Güney'in kurtuluşuna dair iyi düşünülmüş ama kararlı bir iyimserlik hâkim. Gençlik döneminin inançlarında hiçbir sarsılma emaresi yok. Tam tersine, her zamankinden daha sağlam.

Üçüncü kısım, bazıları burada ilk defa yayımlanan eserlerinden seçilmiş, ekonomik ve politik konularla ilgili metinlerden oluşuyor. Bu metinlerden bazıları daha önce yazdıklarına dair olsalar da, derinlemesine bir güncelleme söz konusu. Bir iki istisna dışında seçilmiş metinler de söyleşilerin temasıyla çakışıyor.

Kitabın sonuna eklenen bibliyografya, okura Profesör Samir Amin'in ele alınan tüm konular ve diğerleri hakkında da olağanüstü entelektüel yaratıcılığının bir panoramasını sunuyor. Samir Amin'in olabildiğince eksiksiz bir bibliyografyasını vermeye çalıştık: Bugüne kadar Fransızca yayımlanan tüm kitapları, gazetelerde yayımlanan makaleleri, dergilerde yayımlananlar, kitaplara yazılan önsözler, kolektif eserlere yapılan katkılar vb. Amaç, Profesör Samir Amin'in çeşitlilik arz eden çalışmaları hakkında olabildiğince kapsayıcı bir bilgiyi öğrencilere, araştırmacılara ve ilgili herkese sunmaktır.

Demba Moussa Dembélé

Birinci Kısım

HAYATI

1

Biyografisinden Notlar

Samir Amin, Mısırlı bir babayla Fransız bir annenin oğlu olarak 1931 yılında dünyaya geldi. Her ikisi de hekimdi ve burjuva kökenlilerdi ama gerici değillerdi. Annesi kararlı bir Jakoben, babası ise Vefd Partisi'ndendi[1]. Başka türlü söylersek, ulusal duyarlılığa sahip demokrat bir burjuvaydı, modernistti, kültürel anlamda Avrupa karşıtı değildi.

Samir Amin ilk ve orta öğrenimini çok güzel anıları olduğunu söylediği Mısır'da, bir Fransız lisesinde tamamladı. Kendisine göre, okuduğu lisenin kültür düzeyi yüksekti ve güçlü bir ilerici muhtevaya sahipti. Burada, Mısır tarihine dair Mısır okullarında öğretilenden daha fazlasını öğrendiğini söylüyor. Lise dönemi İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamıştı. O dönemde, lisenin çoğu Mısırlı olan öğrencileri ileri derecede politikleşmişlerdi ve iki gruba ayrılıyorlardı: komünistler ve milliyetçiler. Milliyetçiler İngiltere karşıtı eğilime sahiptiler ama Almanya destekçisi de değillerdi, pro-Nazi hiç değillerdi. Lisenin komünist eğilimli öğrencilerine gelince, onlar sorunun sosyal boyutuna daha büyük önem atfediyorlardı ve emperyalizmle, sömürgecilikle Mısır'ın sınıfsal yapısı arasında bağ kurmaya özen gösteriyorlardı. Samir bu gruba dâhildi.

1 Vefd Partisi: 1919 yılında kurulan ve 1952'deki darbeyle kapatılana kadar Mısır siyasetinde etkili olmuş bir siyasal parti. *-çev.*

Paris'te yükseköğrenim

Birinci bakaloryasını 1947'de kazandıktan sonra Paris'e gitti. İkinci bakaloryası için, öğrencileri büyük okulların sınavlarına hazırlayan ve Fransa'nın en prestijli liselerinden biri olan 4. Henri Lisesi'ne kaydoldu. Üniversite eğitimine de Paris'te devam etti. Başlarda iktisat okumayı düşünmüyordu. Daha çok fizik bilimlerine eğilimi vardı, zira o dalda çok başarılıydı. Bu yüzden ona *Ecole Normale Supérieure*'e hazırlayan özel matematik bölümüne devam etmesi önerilmişti.

Fakat Samir Amin, hocalarını büyük hayal kırıklığına uğratma pahasına iktisat okumayı seçti. Bu karar karşısında hocaları anne ve babasına mektup yazarak, onu fizik bilimleri yerine hukuk okuma tercihinden vazgeçmesi için ikna etmelerini istedi. Zira o zamanlar iktisat okumak için hukuk lisansıyla başlamak gerekliydi.

Lakin şans eseri, ebeveynleri son derece toleranslı davranarak oğullarının tercihini desteklediler. Samir Amin aynı anda siyasal bilgiler de okumaya karar verdi. Daha sonra onu böyle bir tercihe yöneltenin, militan tercihleriyle daha uyumlu bir meslek yaşamına sahip olacağı beklentisi olduğunu söyleyecekti. Zira politik mücadelelere katılma kararlılığı içerisindeyken, fizik eğitimini tercih etmesi durumunda politik yaşamıyla mesleki yaşamı arasında tam bir kopuş ortaya çıkacağını düşünüyordu.

İktisat eğitimini, 1957'de bitirdiği ekonomi politik doktorasıyla tamamladı. Bu süre zarfında bir yandan Paris Siyaset Çalışmaları Enstitüsü'nde siyaset bilimi eğitimi almış, bir yandan da INSEE bünyesindeki İstatistik Enstitüsü'ne devam etmişti. Mezun olduktan hemen sonra, 1957 yılında Mısır'a döndü.

Politik yönelimi

Samir Amin, kendini; yörüngesini, mücadelesinin gerisindeki entelektüel düşüncesini ve politik tercihini birbirinden ayırmadığı bir "politik hayvan" olarak tanımlıyor. Çok erken yaşlarda, ergenlik çağından itibaren aldığı üç tutum vardı; bunlar onun entelektüel ve politik faaliyetinin temelini oluşturan üç ayak üzerine oturuyordu. İlki, Mısır toplumunda, yaşadığı çevrede gördüğü sosyal adaletsizliğe itirazıydı. Bir yanda halk sınıflarının çarpıcı sefaleti, öte yanda varlıklı sınıfların küstahlığı, zenginliği ve israfı. Onun bu duruma itirazı sosyal isyanının çıkış noktasıydı.

İkinci olarak, fikirlerinin oluşmasında İkinci Dünya Savaşı'nın çok büyük etkisi olmuştu. Nitekim açık ve kararlı bir antifaşist, anti-Nazi duruş benimsemişti. Bazı Mısırlıların sahip olduğu "düşmanımın düşmanı benim de düşmanımdır", dolayısıyla da İngiltere'nin düşmanı benim dostumdur anlayışını reddetmişti. Açıkça anti-Nazi ve antifaşist tavır alışı, faşizmin ve Nazizmin yenilgiye uğratılmasında belirleyici rol oynayan Sovyetler Birliği'ne büyük sempati duymasının nedeniydi.

Bilincinin oluşumundaki üçüncü belirleyici faktör ise sadece Mısır'da değil, bölgenin diğer ülkelerinde de İngiliz emperyalist egemenliğine karşı isyandı.

Onun bu üç duruşu hiç değişmeden devam etti, üstelik savaş ertesine denk gelen Paris'teki öğrencilik yıllarında daha da pekişti. Dönemin antisömürgecilik hareketine aktif bir şekilde katıldı. Bu eylemi onun ateşli bir militanı olacağı Fransız Komünist Partisi'ne katılmasına neden oldu.

Aynı şekilde düşünceleri ve politik pozisyonu, 1955 yılında Bandung'daki (Endonezya) Asya-Afrika Konferansı'ndan ve 1956'da Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinden büyük ölçüde etkilendi. Öyleki, bu millileştirme, politik ajitas-

yona katılmak üzere, 1956 Haziran'ında hazır olan doktora tezinin savunmasını erteletti. Netice itibarıyla tezini 1957 yılında savunup hemen Mısır'a döndü. Dönünce kendini Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, 1956 Ekim Savaşı ve Bağlantısızlar Hareketi'nin doğuşunun yarattığı yoğun politik atmosfer içinde bulacaktı.

Mesleki faaliyetler

Samir Amin için üç tür aktivite her zaman iç içe geçmişti: ekonomik yönetimdeki çalışma, üniversite hocalığı ve araştırma ve politik mücadele. Ona göre böylesi bir bileşim, sadece politik faaliyet içinde bulunmaya, sadece akademik faaliyetle meşgul olmaya ya da sadece devlet aygıtında teknokratik bir meslek icra etmeye göre daha avantajlıydı.

Mısır deneyimi

1957'de Paris'te doktora tezini savunup Mısır'a dönmesi ülkesindeki büyük millileştirmelerin yapıldığı döneme rastlamıştı. İlk işine, "teknokrasi-bürokrasi ulusal yönetimi" dediği yerde, kamu sektörünün idaresinde başladı. Yaptığı şey de esas itibarıyla Kamu Sektörü İşletmeleri yönetiminde devlet temsilciliğiydi. Görevi meslektaşlarıyla birlikte Yönetim Konseyi bünyesinde planlamanın hedefleri ve makroekonomik politika tercihleriyle uyumlu çalışmalar yapmaktı. Oradaki deneyim ve tecrübeleri ona makroekonomik tercihlerin işletmeler düzeyine, mikroekonomik plana nasıl tercüme edileceğine dair bilgi edinme yolunu açmıştı.

Fakat söz konusu deneyim zor şartlar altında gerçekleşiyordu. Zira Samir Amin daha o zaman komünist parti üyesiydi ve parti rejim tarafından yasadışı ilan edilmiş yeraltı faaliyeti yürütüyordu. Çalıştığı kamu sektörü yönetimden sorumlu

ekonomik örgütün direktörü de komünistti. 1959'da büyük bir tutuklama dalgası başlatıldı ve direktörü de tutuklananlar arasındaydı. Bu olayın ardından bir yıl boyunca işine devam ederken aynı zamanda komünist militan olarak gizlilik içinde faaliyetlerini sürdürdü. Fakat 1960 yılında Mısır'ı terk edip Paris'e gitti.

Paris deneyimi

Samir Amin, Paris'te 1947-1957 arasındaki öğrencilik yılları boyunca komünist ve antisömürgeci çevrelerle sıkı ilişkiler kurmuştu ve bu ilişkiler sonraki yıllarda ona çok yarar sağlayacaktı. Zaten Fransa Ulusal Öğrenci Birliği'nin, Komünist Parti'nin, aynı şekilde antisömürgeci öğrenci derneklerinin en aktif militanlarındandı. O dönemde Paris'te, Mısır dâhil Arap ülkelerinden, Asya ve Afrika ülkelerinden, aralarında Vietnamlı, Kuzey Afrikalı ve Sahra Altı Afrika ülkelerinden çok sayıda öğrenci bulunuyordu. İşte bu dönemde, Kara Afrika'nın bağımsızlık sonrası ilk yöneticileri olacak birçok "frankofon" Afrikalıyla ve aralarında çok sayıda Suriyeli ve Iraklının bulunduğu Ortadoğululara tanışma fırsatı bulmuştu.

Paris'te yaşadığı dönemin ilk altı ayında, Ekonomik ve Finansal Etütler Servisi'nde (SEEF) çalıştı. Bu deneyim onun için çok öğretici olmuştu zira planlama ruhuyla makroekonominin nasıl manipüle edildiğini somut olarak orada öğrendiğini söyleyecekti. Fakat Paris'te kalmak istemiyordu, yararlı politik faaliyetlerini sürdürebileceği ve derin inançlarına uygun faaliyetler yürütebileceği işlerde çalışmak istiyordu. Mısır'dakinden farklı bir pratik deneyim edindiği SEEF'ten sonra, 1960-1963 yılları arasında kalacağı Mali'ye gitmeye karar verdi.

Mali deneyimi

Mali tercihini yapmasının nedeni, bu ülkenin Eylül 1960'ta, Başkan Modibo Keita'yla sol bir yönelim benimsemesiydi. Orada Mali Planlama Bakanlığı'nın uzmanı olarak Bamako'ya yerleşti (ama uzman kelimesinin "tırnak" içine alınması gerektiğini söylüyor). Orada, Jean Bénard, Charles Bettelheim gibi seçkin Fransız iktisatçılarıyla çalıştı. Samir Amin, Malili meslektaşlarıyla birlikte ekonomik planın uygulanmasından sorumluydu. Bu görevi 1960-1963 arasında üç yıl boyunca sürdürdü. Bu üçüncü deneyiminde de birçok şey öğrenme fırsatı yakaladı. Bununla birlikte, Mısır'da ortaya çıkan yanlışların bir bölümünün aynı şekilde orada da baş gösterdiğini fark ediyordu ve ona göre bu yanlışlar uzun dönemde büyük olumsuzluklar yaratma olasılığı taşıyordu. Yapılan makroekonomik tercihlerin sosyal açıdan ilerici olmadığını, uzun dönem perspektifinden yoksun olduğunu düşünüyordu: Kimin için kalkınma? Ne için kalkınma?

Mali'de fark ettiği bir başka yanlış da "yakalama"ya (*rattrapage*) gönderme yapan eğilimin giderek belirgin hâle gelmesiydi, zira ona göre egemen sistem içinde kalınarak "yakalama" mümkün değildi. "Yakalama" saplantısı Malili yöneticileri ekonomik büyümeyi maksimize etmeye itiyordu; bu da sosyal koşulların kötüleşmesi ve özellikle de demokrasiyi hor görme, aşağılama pahasına mümkün oluyordu. Sadece tek parti rejimi olan politik demokrasinin aşağılanması değil, aynı zamanda sosyal anlamda demokrasinin de, başka türlü ifade edersek, kararlara işçilerin reel katılımı anlamında da demokrasinin aşağılanması söz konusuydu. Bu sapmalar onu, üç yıllık tutkulu ve öğretici bir deneyimin ardından Mali'yi terk etmeye sevk edecekti. Geçen zamana rağmen, Samir Amin'in Mali günleri onun için derin izler ve canlı anılar demekti. Bu yüzden Mali'nin Eylül 2010'daki ellinci bağımsızlık yıldönümünde, Bamako'da onur

konuğu olarak yer aldı. Hem iktidar partisi hem de eski başkan Modibo Keita'nın partisi tarafından Samir Amin onuruna törenler düzenlendi. Saygı seremonileri, eski Kültür Bakanı Madame Aminata Traoré'nin başkanı olduğu Bir Başka Mali Forumu (FORAM) gibi sivil toplum örgütleri tarafından da gerçekleştirildi. Aslında bütün bu törenler bağımsızlık sonrasında Samir Amin'in genç cumhuriyetin kuruluşundaki katkılarına duyulan saygının ve minnettarlığın ifadesiydi.

"Bürokratik" görevini kesin olarak geride bıraksa da, Samir Amin, Mali'den ayrıldıktan sonra da birçok Güney ülkesi hükümetinin yanı sıra uluslararası kurumların ve Afrika kurumlarının da danışmanlık görevini sürdürdü. Aralarında Çin, Vietnam, Cezayir, Venezuela ve Bolivya gibi ülkelerin de bulunduğu ülkeler onun görüş ve önerilerinden yararlanmaya devam ediyor.

Öğretim ve araştırma

Samir Amin, Mali deneyiminin ardından artık akademik kariyere dönmeye kesin karar vermişti. Büyük bir ustalık ve yetkinlikle ekonomi doçentliğini kazarak aralarında daha sonra Paris 8 Saint-Denis adını alacak olan Vincennes ve Dakar üniversiteleri öğretim üyeliği olmak üzere birçok yükseköğretim kurumunda geçireceği uzun süreli bir hocalık ve araştırmacılık kariyerine adım attı. Mayıs 1968 öğrenci ayaklanması sonrasında kurulan, insan bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında her şeyin yeniden tartışılmasını sağlayan Vincennes Üniversitesi'ne dair çok güzel anıları olduğunu söylemektedir.

Öğretim faaliyetini araştırmayla, yani entelektüel üretimle birlikte yürütüyor. Entelektüel üretim, ekonomik teori alanında, kalkınmanın pratik sorunları ya da Güney'in kurtuluşu için antiemperyalist mücadele alanında, hiçbir zaman hız kesmeden devam ediyor.

IDEP deneyimi

Hem eğitimcilik hem de araştırmacılık faaliyeti açısından Afrika Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü (IDEP) Samir Amin'in yaşamında çok önemli bir yer tutuyor. Esasen New York'taki Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı sorumlularının olumlu yaklaşımı ya da işbirliği sayesinde –ki o dönemde Afrika Ekonomik Kurulu'nun (ECA) yönetici sekreteri Robert Garnier idi– Samir Amin, IDEP'i teorik üretimle eğitimi kaynaştırmayı başaran bir merkeze dönüştürdü. Çalışmalar farklı formülasyonlara göre tasarlanıyordu. Mesela bir iki aylığına başka bir ülkeye gidiliyor, orada planlama bakanlığı uzmanlarıyla, ekonomi bakanlıklarının memurlarıyla, o ülkenin üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleriyle ortak çalışmalar yürütülüyordu. Sorunları tartışmak ve çözüme yönelik ekonomik politikalar oluşturmak üzere kolektif çalışma yürüten ekipler oluşturuluyordu.

Samir Amin'in IDEP'teki varlığının silinmez bir iz bıraktığına da şüphe yok. Onunla birlikte çalışma şansına sahip olanlar da, oraya yolu düşenler de, sıcak ve canlı anılarını muhafaza ediyor.

CODESRIA, ENDA ve FTM[2] deneyimleri

Samir Amin, IDEP'ten ayrılmadan önce –kendi ifadesiyle– takipçilerini hazırlamıştı. Bu amaçla IDEP dâhilinde üç örgüt oluşturmuştu. Bu örgütler kendi ayakları üstünde durabilir hâle gelinceye kadar ilk finansmanının IDEP tarafından sağlanmasını öngörmüştü ancak asıl amaç bunların bağımsız kurumlar olarak var olmalarıydı.

2 FTM (*Forum du Tiers-Monde*): Üçüncü Dünya Forumu. 1975 yılında kuruldu. Alternatif kalkınma modelleri üzerine çalışan entelektüel ve akademisyenleri bir araya getirmeyi amaçladı. Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinden pek çok uzmanla çalışan Forum, birçok alanda somut alternatifleri belirleyerek politika önerileri geliştirdi. *–çev.*

Bunlardan biri Afrika'da Çevre ve Kalkınma'ydı (ENDA), ki daha sonra ENDA Üçüncü Dünya oldu. Bu örgüt ilerleyen dönemde güçlendi ve kendi ayakları üzerinde durabilir hâle geldi. Etkinliğini Afrika Kıtası'nın dışına taşıdı, Asya ve Latin Amerika'ya doğru genişletti.

İkinci kurum, Afrika'da Sosyal Bilimler Araştırmalarını Geliştirme Konseyi'dir (CODESRIA). Bu örgüt, Latin Amerika Sosyal Bilimler Konseyi (CLACSO) modelinde kurulmuştu. CODESRIA, Afrika'daki üniversiteler ve üniversite dışı faaliyet gösteren enstitülerden oluşan bir tür federasyon olarak tasarlanmıştı ve amaç, sorunların kökeni/niteliği ve çözüm yollarına dair sistematik tartışmalar yürütmekti. Netice itibarıyla CODESRIA enternasyonal bağlantıları olan, kıtanın üniversitelerini ve araştırma enstitülerini bir çatı altında toplayan, kıta dışında da birçok üniversite ve enstitüyle ortak çalışmalar yürüten, Asya ve Latin Amerika'daki benzerleriyle yakın ilişkiler içinde olan bir kurumdur.

Entelektüel üretim

IDEP'ten CODESRIA'nın kuruluşuna giden yol, Samir Amin'in başlıca meselelerinden birine denk düşüyordu: Entelektüel üretim. Onun entelektüel perspektifi esas itibarıyla katıksız bir kapitalist/emperyalist sistem eleştirisi, geçerli (konvansiyonel) tahlil araçları olan kavramların teşhiri, Güney ülkelerinin politik, ekonomik ve kültürel kurtuluşu ve aynı zamanda kapitalizm ve onun neden olduğu kötülükler, iğrençlikler karşısında yegâne alternatif olan sosyalizmin savunulmasıdır. Yukarıda da hatırlatıldığı gibi, Samir Amin için politik mücadele ve entelektüel mücadele birbirinden asla ayrılamazdı, çünkü o bir organik aydın olarak dünyayı ve onun kötülüklerini açıklamakla yetinemezdi. Aksine, mücadeleleri

açıklamak/aydınlatmak ve dünyayı değiştirmek üzere aktif rol oynayabilirdi. Bu yüzden, *Feuerbach Üzerine Tezler*'de, "Filozoflar sadece dünyayı açıklamakla yetinmeyip, onu değiştirmeye de yönelmelidirler," diyen Marx'ın öğretisine bağlı kalmayı yeğliyordu.

Şüphesiz Samir Amin'in, klasik iktisatçılar tarafından 1960'ların başında dolaşıma sokulan "kalkınma" kavramının sorgulanmasında ve Güney ülkelerinin, özellikle de Afrika'nın "geri kalmışlık" nedenleri üzerine egemen sistem söyleminin itibarsızlaştırılmasında Güney'in önemli iktisatçıları kadar, hatta belki onlardan da fazla katkısı olmuştur. Onun çalışmalarının doktora tezinden itibaren ana ekseni, "kalkınma" ve "azgelişmişlik" arasındaki kopmaz bağı ortaya koymak olmuştur.

Samir Amin, Güney ülkelerinin "geri kalmışlık" nedenlerine dair geleneksel tezleri, tutarlı bir şekilde ve kanıtlar sunarak reddeden ilk Güneyli iktisatçılardan biridir. Amin'e göre kapitalizm, hem "gelişmiş" denilen kapitalist ülkeleri hem de "azgelişmiş" denilen Güney ülkelerini kapsayan bir dünya sistemidir. Daha doktora tezinde ortaya koyduğu bu görüşler dikkat çekmiş ve sadece Güney ülkelerinde değil Kuzey ülkelerinde de yankı uyandırmıştır. Samir Amin, Latin Amerikalı iktisatçılar ile "dünya-sistemi" üzerine yazan Immanuel Wallerstein başta olmak üzere başka iktisatçılardan da destek gören bu görüşlerini daha sonraki çalışmalarında pekiştirir.

Samir Amin'in çalışmaları, Güney halklarının kapitalist/emperyalist boyunduruktan kurtulması ve sosyalizme giden uzun geçiş sürecinde ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm yaşanması için kapitalizme karşı yürüttüğü mücadelesine ışık tutan temel fikirlerden oluşur.

Bir dünya sistemi olarak kapitalizm

Samir Amin'in entelektüel yolculuğunu iyi anlayabilmek için, toplumları tahlil etmenin bir yöntemi olan Marksist tarih anlayışına çok erken yaşlarda sahip olduğunu akılda tutmak gerekir. Böyle bir anlayışın klasik burjuva tahlil tarzına açık ara üstünlüğü söz konusudur zira bu tahlil, sosyal formasyonların bütünsel bir kavranışını temsil eder. Ona göre, ekonomik olanı politik ve sosyal olandan ayırmak mümkün değildir. Bu anlayış, onun doktora tezinde de kendini gösterir. Söz konusu tezde, Marksizmin geliştirdiği araçlarla uluslararası çapta varlığı ve işlerliği olan dünya ölçekli sermaye birikimini tahlil etme yetkinliğini ortaya koymuştur.

Bu tahlilden hareketle kapitalizmin, merkezi oluşturan "gelişmiş ülkeler"le, çevreyi oluşturan "azgelişmiş ülkeler"i kapsayan tek bir dünya sistemi olarak anlaşılabileceğini ileri sürer. İşte bu kutuplaşmanın doğası ve kaynağı, Samir Amin'in entelektüel üretiminin temel kaygısı olmuştur. Sonuç olarak, gelişmişlik ve azgelişmişlik, aynı (tek bir) dünya sisteminin yayılmasının/genişlemesinin iki yüzüdür. Dolayısıyla azgelişmişlik bazı ülkelerin özel karakteristikleri (özel nedenleri) ya da sosyal, kültürel, dahası coğrafi durumlarının sonucu değildir. Esasen azgelişmişlik, bu ülkeleri sistemin merkezini oluşturan ülkeler lehine zorla uyumlandırmanın sonucudur.

Kapitalizmin bir dünya sistemi oluşu gerçeği ve anlayışı, Samir Amin'in düşüncesinin temelini oluşturur. Ona göre, Sovyetler Birliği, Çin ya da başka sosyalist deneyler de ancak aynı tahlil kapsamında anlaşılabilir.

Kapitalizm ve emperyalizm

Ona göre kapitalizm ve emperyalizm ayrılmaz bir bütün oluşturur ve bu durum kapitalist gelişmenin tüm aşamaları için geçerlidir. Emperyalizmi kapitalizmin özel bir evresi olarak gören Lenin'den farklı olarak Samir Amin, kapitalizmin doğası gereği emperyalist olduğunu ileri sürer. Emperyalizm daha en başından sisteme içkindir, Amerika'nın fethiyle birlikte 16. yüzyıldan beri var olan bir olgudur. Başka türlü ifade etmek gerekirse, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın tekeller kapitalizmine uzanan bir tarihi vardır.

Kapitalizmin dünya ölçeğindeki yayılması, her aşamada kutuplaşma yaratarak yol almaktadır. Yani, çevre ile merkez arasındaki kutuplaşma, kapitalizme içkin bir olgudur. Elbette bunu söylerken, yine de ve her hâlükârda kapitalizmin ve emperyalizmin kendine özgü özellikleri olan farklı aşamalardan geçtiğini de kabul ediyor. Öyleki, bir yandan çevreyle merkez arasındaki kutuplaşma, öte yandan emperyalizmin kendini ifade etme biçimleri (tezahürleri) değişmekte ve evrilmektedir. Fakat her seferinde de kutuplaşmanın derinleşmesi şeklinde, zayıflaması veya hafiflemesi değil...

Samir Amin, şimdilerde kapitalizmin "genelleşmiş tekeller kapitalizmi"ne dönüştüğünü ve onunla eşzamanlı olarak emperyalizmin de artık ABD, AB ve Japonya üçlüsünde (Triad) ifadesini bulan kolektif emperyalizme dönüştüğünü ileri sürüyor. Tabii militer, ekonomik ve finansal bir dizi kurum ve araçlarla: NATO, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi.

Bu Triad (ABD, AB, Japonya) beş tekelin (kitle imha silahları, kitle iletişim sistemi, para ve finans sistemi, teknoloji ve nihayet doğal kaynaklara ulaşma tekeli) sahibi ve ne pahasına olursa olsun bu tekeli elinde tutmak, korumak istiyor.

İşte bu tekeli kaybetmemek için gezegenin militarizasyonuna giriştiler. Ortadoğu halklarına yönelik saldırgan savaşlar, diğer bağımsız devletlere yönelik tehdit, NATO'nun ABD ordusu komutasında saldırıları, sözde terörizmle savaş, ABD'nin Afrika'da karargâh kurma kampanyası AFRICOM, şimdilerde "yükselen" (*émergents*) denilen ülkelerin çıkışı karşısında kolektif emperyalizmin hegemonyasını sürdürme isteğinin tezahürlerinden bazıları...

Kutuplaşma ve Güney'in kurtuluş yolları

Yukarıda görüldüğü gibi, kapitalizmin bir dünya sistemi olduğu tespitinden/anlayışından hareketle kabul görmüş "azgelişmişlik" tahlili tartışma konusu yapılıyordu. Bu tahlilden hareketle Samir Amin, Güney ülkelerinin "azgelişmişliğinin" kaynağına/nedenlerine dair egemen sistemin söylemini teşhir ediyordu. Bu teşhir, "azgelişmişliğin" ekonomist tahlile dayalı yapay/uyduruk izahının reddiyle başlıyordu. Bu izahın tersine, Samir Amin tartışmayı daha kapsayıcı bir zemine, tarihsel materyalizm alanına taşıyor ve kalkınma sorununun anlaşılması için söz konusu sosyal oluşumların tarihine gönderme yapma gereğine işaret ediyordu. Böyle bir kavrayıştan hareketle de Güney ülkelerinin, özellikle de Afrika ülkelerinin "azgelişmişliği" ancak kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılmasının mantıki sonucu olarak anlaşılabilirdi.

Bu analiz, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın ilk başkanı Raúl Prebisch'de ifadesini bulan Latin Amerika Okulu ve birçok başka ünlü iktisatçı tarafından da paylaşılmıştı. Samir Amin'in söz konusu okulun önde gelenleriyle buluşması, kapitalist sistemin derin eleştirisi, klasik gelişmişlik/azgelişmişlik kavramlarının eleştiri ve teşhir konusu yapılması, çevre-merkez arasındaki ticaretin yeni bir tahlilinin

gündeme taşınması gibi son derece yaratıcı bir entelektüel ortamın oluşmasını sağladı.

İşte böylesi yoğun bir teorik tartışma ortamında Samir Amin en ünlü eserlerinden bazılarını yazdı: *L'accumulation à l'échelle mondiale* (Dünya Ölçeğinde Birikim) başta olmak üzere, *Le développement inégal* (Eşitsiz Gelişme), *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, *Impérialisme et sous-développement en Afrique* (Emperyalizm ve Afrika'nın Azgelişmişliği), *L'échange inégale et la loi de la valeur* (Eşitsiz Ticaret ve Değer Yasası), *La loi de la valeur et le matérialisme historique* (Değer Yasası ve Tarihsel Materyalizm) vb.

Bu eserlerde Samir Amin güçlü bir vurguyla, "azgelişmiş" denilen ülkelerin kurtuluşunun küreselleşmiş kapitalist dünya sistemi içinde kalıp kapitalizmin mantığına uyum sağlayarak mümkün olmadığını dile getiriyor. Sisteme içkin kutuplaştırıcı eğilimden ötürü Güney'in Kuzey'i yakalamasının imkânsız olduğunu ileri sürüyor. Samir Amin'in bu fikri, onun 1955 Bandung Konferansı'nda Asya ve Afrika ülkelerinin benimsediği projeye büyük önem atfetmesinin de nedenidir.

Bandung projesi

Samir Amin için bu deneyim, iki temel nedenden ötürü büyük bir kopuş anlamına geliyordu. Birincisi şuydu; Güney ülkeleri ilk defa geçerli dünya düzenine ve İkinci Dünya Savaşı'ndan miras kalan sisteme meydan okuyorlardı. Başka türlü söylersek, Bandung, dönemin emperyalist sistemine Güney ülkelerinin ortak karşı koyma girişimiydi.

İkincisi ve tartışmasız bir şekilde, Samir Amin için daha önemli olanı, Bandung'un Güney ülkelerinde önemli sonuçları olacak –burjuva da olsa– özerk bir ulusal projenin taşıyıcısı olmasıydı. Onun ve şüphesiz başka analizcilerin de gözünde

Bandung'un etkisi Bağlantısızlar Hareketi'nin doğmasına neden olduğu ve Güney ülkelerinin 1970'li yıllarda Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) oluşturma talebini gündeme taşıyabildiği için de önemliydi.

Bu yüzden Samir Amin, 1955'ten 1980'e uzanan bütün bir dönemi "Bandung çağı" olarak adlandırıyor. Bu onun "Güney'in uyanışı" (*L'éveil du Sud*) dediği döneme denk düşüyor, ki bu Güney ülkelerinde ortaya çıkan politik ve ekonomik gelişmeleri tahlil ettiği kitabının da adıdır.

Sınırlılığına ve soluğunun kesilmesine rağmen, Samir Amin için Bandung projesi, Güney ülkelerinin gerçek kurtuluşuna giden yolda önemli bir aşamadır. Elbette onun için gerçek kurtuluş ancak sosyalizme uzun geçiş sürecinin yolunu açacak kapitalist dünya sisteminden kopuşla mümkün olabilir.

İkinci Kısım

SÖYLEŞİLER

2

Entelektüel Yolculuğu

Demba Moussa Dembélé: *Merhaba Samir. İstersen* Entelektüel Yolculuğum *adlı eserinde anlattığın entelektüel yöneliminle başlayalım. O kitapta toplumsal gerçekliğin Marksist tahlilini kabul edişini anlattıktan sonra bir yerde şöyle diyorsun, aynen aktarıyorum: "Entelektüel planda kafamı her şeyden çok meşgul eden bir şey vardı: Kapitalist genişleme neden dünya ölçeğinde kutuplaşma yaratıyordu? Ve neden bu kutuplaşma 'gelişmiş merkez' ile 'azgelişmiş çevre' arasındaki farkı bir türlü azaltmıyordu?" Velhasıl bir yanda merkez-çevre arasındaki bu kutuplaşma, diğer yanda seni meşgul eden sorulara cevap arayışın, senin tüm kapitalizm tahlillerini ve sistemin klasik tahliline yönelik eleştirilerini meydana getirdi. Neden?*

Samir Amin: Merhaba Demba Moussa. Şahsıma ve eserlerime gösterdiğin ilgiden dolayı teşekkür ediyorum. Doğrusu bu ilgi beni fazlasıyla etkiledi, duygulandırdı. Tabii hemen, beni hep ilgilendiren ve ilgilendirmeye de devam eden entelektüel ve politik kaygılarımın temelini oluşturan, hayatımın büyük sorusuyla başladın. En azından yetişkin çağımın temel sorusuyla, dünya ölçeğindeki kutuplaşmayla, gerçekte var olan kapitalizm (*réellement existant*) dediğim küreselleşmiş kapitalizmle, neden böyle kutuplaşma ortaya çıkıyor ve bu kutuplaşmadan muhtemel bir çıkış nasıl olabilir sorusuyla başladın.

Ben bir erken Marx okuyucusuydum. O dönemde, hatta ergenlik çağımda bile, politik ve ahlaki olarak kendimi komünizme yakın hissediyordum. Lisede henüz ergenken, ne olduğunu pek bilmesem de kendimi komünist ilan ediyordum. Fakat bu yine de bir şeyler ifade ediyordu: bir sosyal kaygı, insanların her türlü sömürü ve sefaletten kurtulması isteği. Biraz daha yetişkin olarak üniversiteye başlamak üzere Paris'e vardığımda hemen Marx'ı okumaya koyuldum. Fakat kolay Marx'tan değil, zor Marx'tan, yani *Kapital*'i okuyarak başladım.

Gerçi genç bir okurdum ama dikkatliydim de. Marx'ı, *Kapital*'i okudum ve hayatımın her yirmi yılında yeniden okudum. İlk defa yirmi yaşındayken okudum, kırk yaşımda okudum, altmış yaşımda okudum ve şimdilerde seksen yaş arifesinde yeniden okuyorum. Elbette her yirmi yıldaki okuma biraz farklı oluyor. Şüphesiz, dikkatini çeken hususlar, önemli gördüğün, not aldığın şeyler seksen yaşında ve yirmi yaşında aynı olmuyor. Fakat şunu söyleyebilirim; yirmili yaşlarda Paris'te öğrenciyken *Kapital*'i ilk okuduğumda, Marx'ın kapitalizme ve onun ideolojik tezahürlerine dair muazzam kültüründen ve tahlilinin kanıtlayıcı gücünden fazlasıyla etkilenmiştim.

Kapital'in alt başlığı *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'dir. Söz konusu olan sadece bir eleştiri değil, başka türlü ifade edersek, sorun ekonomi politiği hatalarından arındırıp yerini daha iyi veya mükemmel bir ideolojiyle doldurmakla ilgili değil. Hayır, Marx için önemli olan ekonomiyi bir politika, bir ideoloji olarak göstermek, bu bütünlük içinde de işçilerle ilişkisini, toplumun tarihinde oynadığı rolü, sermaye dünyasının kendisi hakkında yarattığı tasviri teşhir etmektir.

Bu yaklaşım bana son derecede çekici gelmişti. İşte bu yüzden övünmeden diyebilirim ki okumam erkendi ama dikkatliydi. Yani, durumu sezmiştim ve o zamandan beri de bu konu-

daki görüşüm değişmedi, zira Marx'ta belirleyici olan oradaydı. Başka türlü söylersek, Marx'a göre ekonomi politik, kapitalizme uygun düşen ideolojik bir tasvirdi. Bu ideolojik tasvirle yapılmak istenen de sonuç itibarıyla –işlevi demiyorum– asıl söz konusu olanı, yani meta yabancılaşmasını gizlemektir.

Söz konusu buluşu bir cümleyle açıklayabiliriz. İşçi emeğini değil işgücünü satıyor ama emeğini sattığına inanıyor. X frank ücretle günde sekiz saat çalışan bir işçi görünüşte sekiz saatlik emeğini satıyor ama aslında işgücünü satıyor. Zira sekiz saatte ürettiği şeyin değeri, işçinin aldığı ücretle satın alabileceği tüketim mallarının değerinden çok daha büyüktür. İşte önemli olan, hayati olan buydu: Marx'tan önce hiç kimse ama hiç kimse bunu söylememişti. Bu gerçekten çok önemli bir nokta ve Marx'tan sonra hiç kimse bu buluşun önemsiz olduğunu ortaya koyamadı.

Belki biraz da önyargıyla diyebilirim ki Marx başından beri komünist hareketin şefiydi ve ben komünisttim, Marx da bir dâhiydi. Kendimi Marx'ı bizzat okuyarak yetiştirdim, daha sonra onun Fransa'da politik yaşam, 1848 Devrimi, 3. Napolyon'un darbesi, Paris Komünü vb. konulardaki daha kolay politik eserleriyle devam ettim.

Sorduğun soruya işte bu noktada geliyoruz. Kanaatim ne olursa olsun veya ne kadar coşkulu olursam olayım yaptığım okumalar beni bir türlü tatmin etmiyordu. Etmiyordu çünkü sürekli şu soruyu soruyordum kendime: Marx'ın böylesine isabetle tahlil ettiği kapitalizm denen bu berbat şey, neden Çin'de, Arap ve Müslüman olan Ortadoğu bölgesinde değil de Avrupa'da ortaya çıkmıştı?

Tarihçi sıfatını az çok hak eden ve namuslu tüm tarihçiler medeniyetin kaynağının Avrupa olmadığını kabul eder. Bir Mısırlı olarak söyleyeyim; Mısır'ın Avrupa medeniyetinden

binlerce yıl öncesine dayanan çok eski bir tarihi vardır. Yine Çin'in sadece büyük *Milieu* İmparatorluğu[3] olmadığını, eski ve uygar bir imparatorluk olduğunu herkes bilir. Peki, kapitalizm neden Avrupa toplumlarından önde oldukları açık olan Afrikalı, Asyalı toplumlarda doğmadı? Neden Avrupa'da ortaya çıktı?

Marx'ta bu sorunun cevabını bulamıyordum. Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabını okumak da, her ne kadar harika bir eser olsa da, soruma cevap vermedi. Epey sonra, 1960'ların başında, Marx'ın ünlü eseri *Grundrisse* Fransızca yayımlandı. Bugünkü ifadeyle *Kapital*'in ilk versiyonunun, yani taslak hâlinin bulunduğu *Grundrisse*.

Almanca yazılan *Grundrisse* elbette çok erken bir tarihte, daha 30'larda Rusçaya çevrilmişti ama 60'lara kadar Fransızcası yoktu. Ancak 1960'larda, yani başlarında, ilk Fransızca çevirisi yapıldı; diğer Batı dillerine de çevrildi. Kitabı hemen okudum; yayımlandığı ilk gün satın almıştım. Ve tabii, özellikle eski toplumlar üzerine yazılan uzun pasajları büyük bir dikkatle okudum.

Kitap, Marx'ın evrensel tarihe ve eski uygarlıkların tarihine merakını gösteriyordu ve aslında Marx tam da benim sorduğum soruyu soruyordu: Eski büyük uygarlıklara ne olmuştu? Bilhassa Çin'e, Müslüman-Arap dünyasına ne olmuştu? O dönemde Hindistan'a, Çin'e, Arap dünyasının antik ve orta çağlarına dair pek bir şey bilinmiyordu. Marx, taslak hâlinde bir cevap veriyordu bu soruya; iki evrim modeli öngörüyordu. İlk model, toprağın özel mülkiyeti yoluyla Avrupa'yı şekillendiren modeldi. Toprakta özel mülkiyetin ilk biçimi, Antik Yunan'daki ve Roma'daki

3 Mandarince *zhongguo* ifadesinin Fransızca karşılığı *"Empire du Milieu"*. *Zhongguo*: Ortadaki devlet/ulus. Başkenti, imparatorun uyruklarının yaşadığı diğer kent merkezlerinden ayrıştırmak için kullanılırdı. 19. yüzyıla kadar bir kültürel farklılaşma ifadesi olarak da benimsendi. İmparator uygarlığı temsil eden merkezde yaşardı. Batılı ülkelerle temaslar arttıkça *zhongguo* Çin'in adlarından biri hâline geldi. *–çev.*

hâliyle kölelikle bağlantılıydı; ikinci biçimi ise feodal Avrupa'da olduğu gibi serflikle ilgiliydi.

Buna karşın, toprakta özel mülkiyetin, sadece Antik Yunan ve Roma'dan modern Avrupa'ya uzanan gelişme çizgisinde görüldüğünü ileri sürüyordu. Dolayısıyla, Çin toplumunda ya da Hint toplumunda –Marx Çin'den ziyade Hindistan'a odaklanır– bu tür bir özel mülkiyet hiçbir zaman geçerli olmamıştı. Yani, daha sonra "Asya tipi üretim tarzı" olarak nitelenecek bir başka evrim çizgisi söz konusuydu. Bu niteleme Marx'a ait değildir. Marx Avrupa'daki toprak mülkiyetinin farklı biçimleri yani Roma'daki biçimi, Germanik biçimi, Slav biçimi gibi biçimler üzerine pek çok detay verir.

Marx orada sadece ansiklopedik bilgi sunmuyor, fantastik bir kültür birikimi ve sıradışı bir merak da gösteriyor. Özellikle Avrupalı yazarlar olmak üzere, yorum yapan ilk seyyahları, özellikle de Çin ve Hindistan üzerine yazan Bernier olmak üzere, tüm 18. ve 19. yüzyıl yazarlarını okuyor; Avrupalıların gözüyle Avrupa dışı uygarlıkların ilk yorumcularını... Aynı şekilde yeni antropologları da okuyor, gerçi bu konuda Engels Marx'tan daha çok okuyor ama sonuçta her ikisi de okuyor. Engels daha çok, özellikle "ilkel toplumlar" denilen Kuzey Amerika yerlileri üzerine yazan 19. yüzyıl antropologlarını okuyor.

O dönemde Sahra Altı Afrika çok az biliniyordu, hatta diyebilirim ki hiç bilinmiyordu. Epey sonra Arapların bu toplumlara dair yazdıkları sayesinde öğrenilmeye başlandı. Zira Araplar tüm Afrika'da seyahat etmişler, genel olarak Arapça, bazen de Arap harfleriyle Afrika dillerinde yazmışlardı. Fakat bu daha sonra mümkün olabildi, Marx'tan sonra, 20. yüzyılda.

Marx müthiş bir tecessüs timsali olsa da verdiği cevap beni hiçbir zaman ikna etmedi. Bir Müslüman-Arap ülkesinden gelen ve az çok kendi tarihimizi de bilen biri olarak şeriatta, Müslüman

yasasında özel mülkiyetin olduğunu biliyordum. Üstelik bunun sadece ideolojik bir tema olmadığını, reel bir sosyal gerçeklik olduğunu da biliyordum. Dolayısıyla bu ülkeler özel mülkiyeti tanımıyordu demek benim için inandırıcı bir argüman olamazdı.

İşte o zaman Bernier'yi ve Marx'ın bilgisine kaynaklık eden Avrupalı 18. yüzyıl yazarlarını tekrar okudum. Bu okumalar da beni hiç tatmin etmemişti. Aynı zamanda çok az bilinen, bugüne kadar hak ettiği değerin de verilmediğini düşündüğüm bir Fransız yazarı okuyordum. O yazarın adı René Etiemble idi. Etiemble 1958'de *L'Europe chinoise* (Çinli Avrupa) adında kalın bir kitap yazmıştı. Koyduğu ilginç başlıkla ve yaptığı net okumalarla, 20. yüzyıl Avrupası'nın, Bernier'nin iddia ettiği gibi Çin'i aşağılamadığını, hatta o dönemde kendilerinden ileride bir model olarak Çin'e hayranlık beslediklerini ifade ediyor.

Tabii Etiemble'ı tanımadığı için Marx'ı eleştiremem diyordum çünkü Etiemble 20. yüzyılda yazmıştı. Fakat Etiemble okuması bana *Grundrisse*'den ve diğer Avrupalı tarihçilerden daha inandırıcı görünüyordu.

Açlığım devam ediyordu çünkü soruya ilişkin cevapları ne Marx'ta ne de başkalarında bulabiliyordum. Ardından Avrupa kültüründe çok okunan önemli 20. yüzyıl tarihçilerini okudum. Sadece Avrupa tarihi değil, tüm dünya tarihine, evrensel tarihe dair okumalar yaptım. Satır aralarında bir şeyler buluyordum ama hep aynı yanlış cevaplardı. Yani başka türlü söylersem, cevaplar hep Avrupa-merkezci çıkıyordu ve hepsi de Avrupa özgünlüğüne vurgu yapıyordu ve daha üst bir özgünlükten bahsediliyordu: Avrupa tarihinin özgünlüğü... Başka uygarlıklara benzemeyen, uydurulmuş bir Yunan-Roma (Grekoromen) tarihi, sonra feodal ve Hristiyan bir Avrupa!

Açlığım hâlâ devam ediyordu ve kendi kendime, "İşte birkaç kocaman soru," diyordum:

1. Bildiğimiz hâliyle kapitalizm, zaten bir başkası yok, Avrupa'da doğdu.
2. Dünyayı fethetti.
3. Dünyanın fethi sonucunda görülmemiş, olağanüstü bir kutuplaşma yarattı. Fiili ve tartışmasız bir güç hâline geldi ve kesin üstünlük sağladı. Başka türlü ifade edersem, dünyanın başka bölgelerindeki uygarlıklar da dâhil, tüm uygarlıklardan ileriydi.

O hâlde kapitalizmin özellikleri nelerdir? Kapitalizme özgü hangi mekanizmalar bu kutuplaşmayı ortaya çıkarmaktadır? Uzun lafın kısası, doğrudan ve açıkça Avrupa-merkezci önyargılara çarpıyordum ve Marx da bunları kısmen paylaşıyordu. Tabii ki onu yargılıyor değilim. Sonuç itibarıyla o da Avrupa toplumuna dâhildi. Gökten zembille inmiş değildi. Dünyaya insanlığı aydınlatsın diye Tanrı tarafından gönderilmiş baş melek değildi. Kendi döneminin toplumuna mensuptu ve onunla sınırlıydı.

Fakat Marx Avrupa-merkezcilerin en Avrupa-merkezcisi değildi. Hatta Avrupa-merkezci olmaktan rahatsız olan tek Avrupalı düşünür oydu. Zaten diğerleri için ortada bir sorun dahi yoktu, zira Avrupalılar üstündü ve bu Antik Yunan'dan beri böyleydi. Oysa Antik Yunanlılar, Avrupalıları barbar sayıyorlardı. Öğrenmek için Mısır'a, Mezopotamya'ya, Fenike'ye gidiyorlardı. Öğrenmek için Asya'ya, Afrika'ya gidiyorlardı. Galya'ya veya Germenlere gitmiyorlardı.

Sadede gelirsek, Avrupalıların Antik Yunan'ı Avrupa tarihinin bir parçası saymaları gülünç bir şeydi. Yunanistan coğrafi olarak Avrupa'ya dâhil olmakla birlikte tarihsel ve kültürel olarak Ortadoğu'ya aitti. Bir parçası Avrupa'ya, bir parçası Afrika ve Asya'ya, yani tüm bir Doğu Akdeniz Bölgesi'ne aitti.

Netice itibarıyla Marx az da olsa bir Avrupa-merkezciydi, zira soruyu cevaplamamıştı, soru orta yerde duruyordu. Fetihçi kapitalizm karşısında çelişik bir duruşu vardı. Tabii Marksist

felsefe çelişkinin varlığı üzerine inşa edildiği için, sıkıntı yaratan, kötü olan bu çelişki değildi. Bir kere kapitalizmin evrensel tarihte olağanüstü bir ilerleme demek olduğunun bilincindeydi ve bu konuda kafası gayet netti. Mensubu olduğu kendi ülkesi bile 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'nın geride kalan döneminin tüm toplumlarından, Avrupa'daki eski rejimlerden ve dünyanın geri kalan uygarlıklarından açık ara farkla daha ileriydi. Kapitalizmin nitel bir sıçramayı temsil ettiğini kabul ediyordu ve onu sevmiyordu. Sevmiyordu çünkü kapitalizmin son derece öngörülü ve net bir tahlilini yapmıştı, korkuya dayandığını, emek sömürüsü ve doğa tahribatıyla yol aldığını gayet iyi biliyordu. Ekolojistlerin bir buçuk yüzyıl sonra keşfettiği şey Marx'ın *Kapital*'inde mevcuttu. *Kapital*'in bölümlerinden birinde[4] şöyle muhteşem bir cümle vardır: Sermaye birikimi maddi zenginliğin temelini tahrip ediyor. Bugünün insanı, erkek, kadın ve doğa o temeli oluşturuyor.

Kutuplaştırıcı boyut ve kapitalist yayılma sonucu fethedilen halkların yıkıma uğratılması Marx'ta yeterince ele alınmıyor. Marx Avrupa'da geçerli bir önyargıyı paylaşıyordu, ki bu konuda söylediklerini açıkça söylüyor, kem küm etmiyordu: Ne kadar iğrenç olursa olsun sömürgeleştirme, eni sonu bu halkları ilerlemeye götürüyor, zira onlar kapitalizmin aydınlığını, velhasıl daha ileri bir aşama demek olan uygarlığı kendiliğinden keşfedememişlerdi. Bu meseleyle ilgili Marx'ın Hindistan üzerine yazdıkları var. Hindistan İngiliz sömürgesiydi ve Marx kem küm etmeden İngilizlerin Hindistan'daki vahşetini teşhir etti. Daha önce de İngilizlerin İrlanda'da yaptıkları vahşeti yazmıştı. İrlanda'nın nüfusu başta İngiltere'ninkine eşit olmasına rağmen şimdilerde İngiltere'nin yüzde 10'u kadar nüfusu var zira fetih, sömürgeleştirme ve organize kıtlık sonucu kırıma uğratıldı. Ve İngilizler aynı şeyi farklı bir ölçekte Hindistan'da da yapıyorlardı.

4 Samir Amin'in söz ettiği bölüm, *Kapital*'in 1. cildindeki 15. bölümdür. *-çev.*

Netice itibarıyla Hintliler kapitalizmle tanışacaklar ve Büyük Britanya'yı kovacaklar diyordu Marx. Çin'le ilgili ise öyle güzel bir cümlesi var ki kristal küreli falcılar bile bu kadarını bilemezdi. Marx diyor ki, gelecekte Avrupalılar Çin'i fethetmeye gittiklerinde üzerinde şu kelimelerin yazılı olduğu bir etiketle karşılaşacaklar: Çin burjuva cumhuriyeti burada başlar... Bu şu demek: Sonuç olarak Çin de kapitalizmle tanışacak, dolayısıyla Çin'i fethetmek zor, dahası imkânsız olacak. Öyle bir izlenim söz konusu ki, artık Çin'e giden bir yabancı büyük bir etiketle karşılaşıyor: "Büyük kapitalist güç Çin burada başlar." Velhasıl, Marx'ın öngörüsü gerçekleşiyor.

Marx bir sorun olduğunun farkındaydı. Bir kere daha söyleyeyim –ona sitem ediyor değilim– bu soruya tatmin edici bir cevap vermiyordu. Etiemble buna cevap vermeye girişiyor ve daha ileri giderek, Avrupa'da kapitalizmin ve Aydınlanma felsefesinin ortaya çıktığı dönemde, 18. yüzyılda bile Çinliler Avrupa'dan geri değillerdi diyordu; zaten Çinliler kendi ülkelerinde aydınlanmaya sahiptiler, hem de 18. yüzyıldan beri değil, dört beş yüzyıl önceden beri. Bu beni pirelendiriyordu.

İşte bu aşamadan sonra, benim hayatımın programı bu olacaktı: Öyle bir anlama çabasına girişmeliydim ki kapitalizmin neden Avrupa'da ortaya çıktığı sorusuna ve bu önemli olayın dünyanın geri kalanındaki sonuçlarına dair tatmin edici bir açıklama sunabileyim. İşte kendime sorduğum sorular bunlardı. Tabii bu soruları kendime, odasına çekilmeye karar veren, kimseyi görmeden evrensel tarihe dair yazılmış her şeyi okuyan, hep okuyan, kendi kendine düşünen bir akademisyen olarak sormuyordum. O soruları kendime bir militan olarak soruyordum. Zira övünmeden söyleyebilirim ki benim için teorik düşünce hiçbir zaman eylemden ayrılmamıştır. Kısacası bu tespitten, yani gerçekte var olan küreselleşmiş kapitalizmin devasa bir kutuplaşma yarattığı ve bu kutuplaşmanın insan-

lığın tartışmasız en önemli sorunu hâline geldiği tespitinden yola çıkıyordum.

Bugün, insanlık tarihinde ilk defa, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunun yaşam koşullarıyla şimdilerde Triad dediğim azınlığın yaşam koşulları arasındaki devasa eşitsizlikle nitelenen bir aşamaya gelmiş bulunuyoruz. Başka türlü söylersek, emperyalist merkezleri oluşturan Kuzey ile, yani başta Avrupa, sonra da Avrupa'nın çocuğu Kuzey Amerika ve öğrencisi Japonya ile bizim aramızda, yani Asya'nın geri kalanı, Afrika ve Latin Amerika arasında devasa bir fark var; ki bu coğrafyalardaki insanlar aslında azınlık değildir ve gezegenin nüfusunun yüzde 80'ini oluşturur.

İşte büyük mesele bu. Böyle bir kutuplaşmaya dayanmaya devam ettikçe insan uygarlığının ilerlemesi imkânsızdır. Marx gibi düşünüldüğünde, beni de buna ikna eden Marx'tır, komünizm insanlığın geleceğidir. Başka türlü söylersek, insanların kurtuluşuna, özgürleşmesine, maddi zenginliklerin israf için değil de insanların rahata ve boş zamana kavuşması için kullanılmasına, yaratıcı yeteneklerin eşitlikçi bir temelde geliştirilmesine dayanan bir toplum, medeniyetin bu daha ileri aşaması yani komünizm, bu kutuplaşma aşılmadığı müddetçe mümkün değildir.

Bir yanda Fransa'nın bugünkü hayat kalitesi, öbür yanda Mali'nin yaşam düzeyi ortadayken, daha ileri bir uygarlık tasavvur etmek mümkün değildir. Öyleyse şu iki soru; neden kapitalizm Avrupa'da doğdu ve neden böyle bir Kuzey-Güney kutuplaşması yarattı soruları; dünyayı evrensel bir komünizme doğru yöneltecek politik eylemler açısından ne anlam ifade ediyor? Kim olursa olsun, derisinin rengi ne olursa olsun, geçmişleri ne olursa olsun herkes ama herkes için eşitlik anlamına geliyor.

Bu benim hayatımın programıydı, yaşadığım sürece de öyle kalmaya devam edecek. Başkaca bir kaygım yok ve daha önce de söylediğim gibi, sadece teorik değil; teorik ve militan. Bu ikisi birbirinden kopamaz.

3

Kapitalizm ve Emperyalizm

– Birinci soruma oldukça uzun bir cevap verdin ve bu çok iyi oldu. Ortaya koyduğun tarihsel gelişme, öncelikle kapitalizmin başka bir yerde değil de Avrupa'da ortaya çıkışı meselesini, ardından da kutuplaşmanın tarihini açıklayan çok önemli unsurlar içeriyor.

– Bu iki meseleye de değineceğim; tabii istersen biraz daha kısa cevaplarla. Öyle sanıyorum ki 1956 yılındaki doktora tezimden başlayarak –aslında tezi 1954-1955'te yazmış fakat ancak 1957 yılında savunabilmiştim çünkü o arada, 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesini izleyen savaş çıkmıştı– yazdıklarımın tamamını okuyan dikkatli bir okur –sen de öylesin–, benim temel militan kaygılarımın kapitalist sermaye birikimi olduğunu görecektir. Aslında hiç de fena bir çalışma olmayan bu gençlik eserimin başlığı bile bunu ortaya koyar: "Dünya Ölçeğinde Birikim" benim kapitalizmi bir dünya sistemi olarak tahlil etme kaygımın ifadesi. Dolayısıyla şimdilerde küreselleşmeye dair söylenen onca şey, o dönemde benim küreselleşmeye dair söylediklerim karşısında elli yıl geridedir.

Gelelim Avrupa'yla ilgili cevabıma. Tabii yazma sürecinde evrildim, dolayısıyla bunlara tekrar diyemem. Bunlar yararlı yazılardır. Eğer benim kendime sorduğum sorular sorulursa, uzun ama adım adım gelişen aşamalar olduğu görülecektir. Tabii her zaman bir militandım. Bir kenara çekilip elli yıl boyunca yazan

ve ileri yaşında gerçekliği keşfettiğine inanan akademisyen mizacına sahip değilim. Yazmanın militanlık olduğuna inanırım. Dolayısıyla kendimi militan eleştirinin hizmetine sundum, her dönemin sorunlarını tahlil ederken bizzat kendi düşüncemi de eleştirme yolunu seçtim. Entelektüel üretimime kimse özensiz diyemez: Yılda bir, belki iki kitap. Dolayısıyla bu kitaplar, her zaman aynı soruyu soran ve sorduğu soruya cevap vermek isteyen bir düşüncenin tarihsel evrimi olarak okunmalıdır.

Tabii o tarihe burada dönmeyeceğim. İki üç kitabımda belirttim. Önce 1973'te "Eşitsiz Gelişme"de, ki o eser kapitalist birikime dair gençlik eserimin yeniden ele alınışıdır. Ondan birkaç yıl sonra eserlerime ilgi duyan okurlara kılavuzluk edecek, rotayı ve düşüncenin gelişimini anlamasını sağlayacak *Entelektüel Yolculuğum* yayımlandı. *Mes mémoires* (Anılarım) adlı iki ciltlik kitapta da aynı şeyi yaptım. Birinci cilt İngilizce, Fransızca ve Arapça yayımlandı. Bunlar benim çocukluktan 1960'a, Mısır, Mali ve Gana'daki ekonomik kalkınma politikalarının oluşturulmasına katıldığım dönem öncesindeki öğrenim (formasyon) yıllarımdı. İkinci cilt de Fransızca *L'éveil du Sud* (Güney'in Uyanışı) başlığıyla yayımlandı. O eser, benim ulusal kurtuluş hareketlerine, kalkınma girişimlerine ve ilerici sosyal dönüşümlere katılışımın, özellikle de Afrika'daki şahsi deneyimlerimin bir panoramasıdır. Özellikle Afrika'da ama aynı şekilde başka konularda da Güney ve Doğu Asya Kıtası ile Latin Amerika'daki serüvenimin. Sen o kitapları okudun, başkaları da okudu. Burada içeriklerine girmeyeceğim. Sadece söz konusu iki soruya bugün gördüğüm hâliyle cevap vereceğim ve asla bu cevapları zaten 1954'te vermiştim diye iddia etmiyorum.

Birinci soru: Kapitalizm neden Avrupa'da doğdu? Tüm Avrupa-merkezcilere acayip görünebilir ama benim vardığım sonuç şu: Avrupa geri olduğu için ilk hamleyi yapan, ilk ileri

atılan oldu. Bir çeşit eşitsiz gelişme yasası yani. En başta, en önde olanlar hep öyle olacaklar diye bir kural yok, kuyruktakiler baştakileri yakaladılar. Neden? Çünkü baştakiler güçlü, kuvvetli, sağlam yapılı. Fakat bu güç aynı zamanda sistemin zayıflığı anlamına da gelir çünkü gerekli değişimleri frenler. Örgütlü ve etkili güçler gerekli değişimlere karşı çıkar.

Buna karşılık, sistemin kuyruğundakiler kırılgan toplumlarda yaşarlar ve bu yüzden esnektirler. Yeniyi dayatabilirler zira icatlara, yeniliklere, buluşlara karşı engeller daha zayıftır. Dolayısıyla, Avrupa mucizesi denilen şey aslında bir mucize değil. Avrupa geri olduğu için, yani ihtiyaç yüzünden diğerlerine göre ileri bir hamle yapmıştır. Mesela Ortaçağ Avrupası'na bakalım. 1000 yılındaki Avrupa ile 1000 yılındaki Sahra Altı Afrika'yı alalım; ikisi de kabileler hâlinde yaşayan topluluklardan oluşuyordu. Nasıl "Germen kabileleri" deniyorsa, aynı şekilde "Mandika kabileleri" de deniyordu. Esasen kabile kavramı da tartışmalı çünkü bunlar göçler, fetihler, devlet aygıtının geçerli olduğu büyük hareketlilikler içindeydi. Gerçek devletler değil küçük şeflikler söz konusu. Uygarlıkların, 1000 yılına kadar bıraktıkları yapıtlara, anıtlara bakalım, mesela Avrupa'da Şarlman döneminden ne kaldı? Hiçbir şey! Tek anıt Trèv'dedir; o da Şarlman'ın el koyduğu, Romalılardan kalma bir taş anıttır. Aynı şekilde Afrika'da Soundiata döneminden ne kaldı? Timbuktu'da birkaç bina, hepsi o kadar!

İşte bu geri Avrupa, 1000-1250 yılları arasında hamle yapıyor. Fransa'daki katedrallere bakıldığında burçlarının 1000-1300 arasında inşa edildiği görülür; yüzlerce katedral, her biri günümüze kadar ayakta kalabilen muazzam yapılar, güzel, devasa ve yüksek düzeyde yaratıcı bir teknik bilgi ve becerinin ürünü olan şeyler. Netice itibarıyla da nitel bir sıçramayı ifade ediyorlar.

O hâlde bu yasayı teorileştiriyorum. Yasa kavramını sevmiyorum çünkü mekanik bir determinizm içeriyor. O nedenle yasa değil de eğilim şeklinde açıklayalım: Az ileri (*moins avancés*) rejimler bu niteliklerinden ötürü daha esnektirler ve genellikle daha katı olan ileridekileri geçmeye elverişli durumdadırlar.

Ben, Avrupa feodalizminin, haraççı (*tributaire*) olarak adlandırdığım bir üretim biçiminin çevreye özgü bir şekli olduğunu düşünüyorum. Haraççı ifadesini ilk kullanan ben değilim fakat kapitalizm öncesinin sınıflı büyük toplumlarını tahlil edip tanımlarken bu kavramı merkeze koyan ilk kişi benim. Velhasıl, tüm bu toplumların önemli bir ortak yanı var: Söz konusu sosyal yapılarda artık (*surplus*), oldukça güçlü bir politik iktidar biçimi tarafından merkezîleştiriliyor. Haraççı üretim tarzı –aslında basitleştirmemek için bunlara haraççı üretim tarzı ailesi demeyi yeğlerim– az olgunlaşmışından çok olgunlaşmışına geniş bir yelpaze oluşturuyor. Bunların daha olgunlaşmış olanı öyle bir sistemdir ki iktidarını üç köy üzerinde değil, önemli bir nüfusun yaşadığı geniş bir coğrafi bölgede kurar ve devasa bir haraca el koyar.

Haraççı biçimin herhâlde en gelişmiş olanı, belki de bilinen ilk örneği Çin'dir. Milattan önce 500 yılından imparatorluğun sonuna kadar, başka türlü söylersek 1840'lara doğru emperyalizme bağımlı hâle gelinceye kadar geçerli olan bu üretim tarzıydı. Daha az olgunlaşmış versiyonları, Hindistan ve Ortadoğu tarihininin bazı dönemlerinde de mevcuttu. İslam-Arap demiyorum da Arap, Fars (İran) ve İslam demeyi yeğliyorum zira İran'ın katkısı da Araplardan az değil. Bunlar halifeliklerdi; Abbasiler gibi...

Bir de oluşum hâlindeki kapitalist biçimler vardı ama bunlar çok küçük İtalyan kent bölgeleriydi. Rönesans'tan üç yüzyıl önce, Floransa, Cenova, Venedik ve başka İtalyan şehirleri

vardı. Avrupa'nın geri kalanı feodaldi. Peki, feodal ne demek? Biz Afrikalı-Asyalılar da Avrupa-merkezciliğin kurbanlarıyız. Üzerinde fazla düşünmeden feodal kavramını alıp kendimiz için kullandık.

Avrupa'daki feodalizm, haraççı feodalizm biçimindeydi; benim çevresel dediğim, olgunlaşmamış bir feodalizm. Bu olgunlaşmamış haraççı biçim, yani Avrupa feodalizmi, dağınık hâldeki kırsal topluluklardan haraç almayı da içeriyordu. Şurada burada senyörlükler (derebeyleri) vardı. Baş senyör bir kral değildi, sadece senyörler içinde birinciydi ve iktidarı da sınırlıydı. Yani çok parçalı bir iktidar yapısı söz konusuydu. Peki, bu parçalılık nasıl açıklanabilir? Bunun açıklaması, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde saklı. Roma İmparatorluğu barbarlarca istila edildi; Avrupa'nın büyük bir bölümü, Roma İmparatorluğu'nun kalıntıları ile Germen, Slav gibi kabilelerin ilkel haraççı sisteminin karışımından oluşuyordu. Avrupa feodalizmi dediğimiz haraç sisteminin ilk ve basit biçimini işte bu karışım meydana getirdi.

Avrupa-merkezciler için feodalite evrensel bir modeldir, insanlık tarihinin tamamına ilişkindir. Bense bu Avrupa-merkezciliğin karşısına dikiliyor ve "Hayır!" diyorum. Asıl model, olgunlaşmış haraççı modeldir ve feodalizm, bu modelin soluk, tamamlanmamış bir kopyasıdır sadece. Etiemble bu durumun, Avrupa'nın Çin'in soluk bir kopyası olduğunun farkındaydı. Ve bir şeyin daha farkındaydı; 18. yüzyılın Avrupalı düşünürleri Avrupa-merkezci değildi çünkü Çin'den bir şeyler öğrenmek istiyorlardı.

Sen Müslümansın ve Muhammed peygamberin, "Bilim Çin'de de olsa gidip alınız," şeklinde bir hadisi olduğunu bilirsin. Bu bir tesadüf değil. Bu şu demek; Araplar dönemin en yaratıcı ve keşifçi halkı oldukları hâlde Çin'de bilmedikleri şey-

lerin yapıldığının, kendilerinin bilmedikleri şeyleri Çinlilerin bildiğinin farkındaydılar. Şimdilerde Çin'in büyüklüğü meselesi yine moda oldu. Feodal üretim tarzının bu özelliği kapitalizmin gelişmesine engel oluşturamıyordu ve bu yüzden kapitalizm orada, Avrupa'da doğdu. Yeni açık şehirler, yeni ticaret burjuvazisi, feodal boyunduruktan kurtulmuş zengin köylüler, engellerle karşılaşmayan bir burjuvazinin çekirdeğini oluşturuyordu. Hatta kapitalizmin doğum yeri olan iki ülkenin, İngiltere ve Fransa'nın krallıkları, senyörlerin (soylu beylerin) iktidarını sınırlamak için onları destekliyorlardı. İşte bu Avrupa'nın şansıydı ve bu yüzden Avrupa mucizesi gerçekleşti.

Tabii bu mucize izahında Antik Yunan'a asla gönderme yapmıyorum. Aynı şekilde Roma'ya da... Aslında burada söz konusu olan "antikite"den bir kopuştur. Zaten Aydınlanma filozofları da bunu ilan etmişlerdi. Sonuç olarak kapitalizm, feodal Avrupa'dan bir kopuşun sonucu olarak doğdu. İşte bugün bu soruya verdiğim cevap böyle. Buna benzer ilk açıklamayı "Eşitsiz Gelişme" başlığını taşıyan kitabımda yapmıştım. Fakat bu açıklamayı, Avrupa ile Çin arasındaki kalkınma farklılıklarından bahsettiğim bir makalemde biraz daha zenginleştirdim; sana bu daha yeni versiyonu okumanı öneriyorum [Anılan makale, 2009 tarihli "Kriz Üzerine" adlı kitapta yer almaktadır. *–çev.*]. Kapitalizm böylesi koşullarda Avrupa'da doğdu, Avrupa'ya özeldi, zaten tarihte her şey özeldir. Tabii pekâlâ Pekin'de veya Timbuktu'da doğabilirdi denebilir ve istenirse düş görmek serbesttir. Fakat tarihçi olup biteni, yaşananı açıklar, gerçekleşmemiş, yaşanmamış olanı hayal etmez. O zaman başka bir alana girilmiş olur ve o tarih değildir. Artık o hayaldir, belki zihin açıcı bir hayal... Yani eğer kapitalizm Pekin'de veya Timbuktu'da icat edilseydi nasıl bir kapitalizm olurdu sorusunu sormam, çünkü oralarda icat edilmedi.

Fakat gerçekte var olan kapitalizm dediğim şu kapitalizm aslında ne yaptı? İşte bu da benim ikinci büyük sorum. Şimdi bu ikinci soruya geliyorum. Bu gerçekte var olan kapitalizm Avrupa'da doğdu ve mülksüzleştirme üzerine inşa edildi. Son kitabımda, "Mülksüzleştirerek Birikim" başlığını taşıyan bir bölüm var. İstersen bununla ilgili olarak da Marx'la başlayalım. Çünkü Marx, onu keşfeden şahsiyettir. Marx 1840'ta 22 yaşındayken, Renanya'da yaşıyordu ve özel mülkiyet konusu olan ormanlık alandan kereste çalmakla suçlanan köylüleri savunuyordu. Şöyle diyordu: "Ama siz onları mülksüzleştirmektesiniz." Oysa köylülerin bilincinde bu topraklar, bu ormanlar kolektif olarak sahiplenilmesi gereken şeylerdir, yani onlara, köylülere aittir. Özel mülkiyete dayanan kapitalizm, onları mülksüzleştiriyor. İşte bugün Afrika'da yapılmak istenen de budur. Özel mülkiyet sahipleri lehine topraklarından oluyorlar, mülksüzleştiriliyorlar. Topraklar sözde "kalkındırıcı" olduğu söylenen yabancı şirketlere veya yerli, milli parası olanlara veriliyor.

Mülksüzleştirmenin İngiltere'deki versiyonuna Marx, "ilkel birikim" diyor. Onunla ilgili sayfalar dolusu çok güçlü ve ayrıntılı bilgiler veriyor. Marx hiç abartmadan ve tereddüt etmeden, kapitalizmin doğuşuna yön ve hayat veren kabalığı, aşırı şiddeti ve vahşeti teşhir ediyor, maskeyi düşürüyor ve "ilkel birikim" tahliline Avrupa'da kapitalizmin doğduğu ülkelerden başlıyor. İngiltere'deki *enclosure*'ı (çitleme hareketi), besin maddelerinin fiyatlar üzerindeki etkisini ve neden olduğu insani sefaleti tahlil ediyor.

O dönemde İngiliz işçi sınıfının durumunu yakından izleyip tahlil eden Engels, bu genelleşmiş mülksüzleştirmenin, yaşam araçlarından mahrum etmenin nasıl bir vahşet olduğunu ortaya koymuştu. Aynı şeyi Marx da Amerika'yla ilgili olarak yapmıştı, dolayısıyla bu konuda Avrupa-merkezci değildi.

Öncelikle yerli hakların nasıl boyunduruk altına alındığını, yıkımı, katliamı, topraklarının yağmalanmasını, zenginliklerinin talan edilişini, yani doğa tahribatını ortaya koymuştu. Soykırım kelimesini kullanmasa da aslında yerli halkın soykırımını resmetmişti. Orada yeteri kadar yerli kalmayınca da köleleştirme yoluyla Afrikalıların soykırımı nöbeti devralmıştı. Eğer Marx soykırım demedi diye suçlanıyorsa, onu okuma zahmetine katlanmamaktandır.

Fakat Marx orada duruyordu. Ve eğer onu "ilkel birikim" olarak adlandırıyorsa, bu bir tesadüf değildi. Kendi yaşadığı dönemde o sayfanın artık kapanmakta olduğunu düşünüyordu ve bundan sonra teknolojik buluşlar sayesinde birikim giderek daha çok sosyal emek verimliliğindeki artışa dayanacak, dolayısıyla ilkel sermaye birikimi yöntemlerine itibar edilmeyecekti. Bunun sahte olduğunu ileri sürerek karşı çıktım. Marx kapitalizmin geleceğine dair hatalı bir vizyona sahipti.

Kapitalizm farklı biçimlerde bu ilkel sermaye birikimini sürdürdü, sürdürüyor ve bunu küreselleşerek yapıyor. Amerika'nın fethinden sonra Asya ve Afrika'nın fethiyle yola devam etti. Bir başka yöntem de Çin, İran veya Osmanlı imparatorluklarında olduğu gibi, şeklen bağımsız olan ülkelerin himaye altına alınması ya da tüm Afrika Kıtası'nın ve Tayland (Siyam) hariç tüm Güneydoğu Asya'nın doğrudan sömürgeleştirilmesiydi. İster doğrudan sömürgeci fetih yoluyla ister himaye altına alma biçiminde; dünya ölçeğindeki birikim, halkların mülksüzleştirilmesi, sadece çalışma araçlarının sermaye tarafından ele geçirilmesiyle gerçekleşen bir mülksüzleştirme değildi. Son derece karmaşık bir süreçti. Eğer bu mülksüzleştirme yoluyla sermaye birikimine dair daha çok şey öğrenmek istersen, benim krize dair kitabımın ilgili bölümünü oku, sanıyorum dördüncü bölüm olacak.

Bu da benim ikinci cevabım. Netice itibarıyla kapitalizm kutuplaştırıcı olmaya devam ediyor ama başlangıçta kutuplaştırıcı değildi. İşte burada bugünün büyük meselesine geliyoruz ama istersen bunu ayrı bir bölümde ele alalım.

– Sanıyorum Avrupa'da kapitalizmin doğuşu, kökeni ve kutuplaştırıcı niteliği hakkında yeterince şey öğrenmiş olduk. Kitaplarının birinde, kapitalizmin doğuşu ve dünya ölçeğindeki genişlemesine dair dört büyük kopuştan söz ediyorsun: 1500, 1800, 1880, 1990. Neden böyle bir dönemselleştirme?

– Kapitalizmin gelişme sürecinde üç kesin dönemeç var. Birincisi, 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başında İngiliz Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'yle birlikte kapitalizmin olgunlaşmış biçimiyle ortaya çıkması. İkinci dönemeç, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında, Lenin'in tahlil ettiği tekeller kapitalizminin oluşması ki tekelleşmeyle birlikte kapitalizm çok uzun bir gerileme dönemine giriyor.

Üçüncü dönemeç de benim üzerinde ısrarla durduğum aşama, zira bu konuyla ilgilenen pek yok, belki ben altını çizen ender insanlardan biriyim. Bu, 20. yüzyılın sonunda tekelci kapitalizmin benim genelleşmiş tekeller kapitalizmi dediğim şekle dönüşmesidir. Başka bir ifadeyle tekelci kapitalizmin ilk döneminden çok farklı, onunla mukayese edilemeyecek bir sermaye merkezîleşmesinin oluşması ki bir elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar az bir oligarşi/plütokrasi ortaya çıkmış durumda. Öyle bir plütokrasi/oligarşi ki doğrudan, merkezin gelişmiş emperyalist ülkelerinde ve dünya ölçeğinde üretim sistemini denetliyor. Bu sadece nicel değil aynı zamanda nitel dönüşüm, politik önemi sebebiyle olgusal sonuçlar ortaya çıkarıyor.

Bunun birinci sonucu, çoğul telaffuz edilen, sürekli birbiriyle çatışma hâlindeki emperyalist güçlerden, ABD, Avrupa ve Japonya Triad'ı kolektif emperyalizme geçişi işaret ediyor.

İkinci sonuç da burjuvazinin niteliğindeki değişimle ilgili. Önceleri, burjuvazi kalabalıktı ve görece bağımsız, özerk ve birbirleriyle sürekli rekabet hâlindeki ailelerden oluşuyordu. Şimdilerde çok az sayıda, merkezîleşmiş bir oligarşiden oluşuyor ve üretim sisteminin tamamını, dahası ve onun da ötesinde politik, kültürel, ideolojik sistemi de kontrol ediyor.

– 1990'dan sonra önemli gelişmeler de oldu: "yükselen ülkeler" denilen bazı Güney ülkelerinin çıkışı, Dünya Sosyal Forumu'nun doğuşu, bu arada 2008 Eylül'ündeki ayında finans krizinin tetiklediği ve şimdilerde kapitalizmin içinde olduğu kriz. Bunlar önemli gelişmeler. Acaba bu tür gelişmeler beşinci kopuşun habercisi olabilir mi?

– Elbette sözünü ettiğin tüm bu gelişmeler önemli çünkü en başta hem Güney halklarından hem de Güney devletlerinden gelen bağımsız girişimler olduğu anlamına geliyor. Bu da Dünya Sosyal Forumu'nun ve diğer sosyal forumların kısmen yansıttığı gibi hâlihazırda olgunlaşmış toplumsal hareketlerin yükselişi demek. Ancak, bir önceki dönemde sanayileşme alanında daha başarılı olmuş hatta dünya pazarında sanayi mallarının ihracatı bakımından emperyalizmle çatışabilen yükselen ülkeler denilenler başta olmak üzere, Güney devletlerinin de girişimleri söz konusu. Yükselen Güney ülkelerinin girişimleri ise muğlak, zira kapitalizmin ve kapitalist küreselleşme sisteminin içinde kalma eğilimindeler; benim yanılsama dediğim bir "yakalama çabası" içindeler.

Kısa bir dönemde, 1990-2008 krizi arasında başarılı oldular ama kapitalist dünya sistemi içerisinde izledikleri bu stratejinin bir yanılsama olduğunu düşünüyorum çünkü emperyalizm şimdilerde dünyayı, kapitalist dünya sistemini denetleme, biçimlendirme araçlarını beş tekel vasıtasıyla yenilemiş durumda.

– Evet, tam da öyle. Kapitalizmle ilgili olarak diyorsun ki kapitalizmin evrimi ve genişlemesi ancak bir dünya sistemi olarak kavrandığında anlaşılabilir, yoksa Kuzey'de ve Güney'de farklı ülkelerin ulusal kapitalizmlerinin yan yana gelmesinden oluşan bir toplam olarak değil.

– Evet, aynen öyle ve bu benim için tartışmasız bir gerçeklik. İstensin ya da istenmesin, Senegalliler de İsveçliler de bu sisteme dâhiller. Sık sık karşıma çıkan bir benzetme var, biraz da tuhaf bir betimleme ama bence uyduruk olsa da "dünya köyü" bir şeyler anlatıyor. Artık en ücra köşedeki bir Senegalli dahi yok ki Fransa'da nasıl yaşandığını ya da mesela bugünün dünyasında nelere sahip olunabileceğini bilmesin. En sıradan şeyler; televizyon, cep telefonu herkesin malumu.

– Tamam ama bu hep böyle miydi?

– Her zaman değil ama giderek öyle oldu. Gerçekten öyleydi, çünkü daha elli veya yüz yıl öncesinde, sömürgeleştirmeyle birlikte, Afrika'nın en iç, en ücra köşeleri –birkaç önemsiz istisna dışında– tüm Afrika halkları olup bitenden haberdardı. Şüphesiz iletişimin yoğunlaşması, seyahat, göç gibi etmenler yeni olmayan bu durumu daha da artırdı.

– O hâlde bir bakıma küreselleşme kapitalizmde hep vardı.

– Evet. Kapitalizm her zaman küreseldi ama 1492'de bir sihirli değnek vuruşuyla küreselleşmedi, 1492 ile 18. yüzyıl arasında, kısa bir zaman diliminde tüm Amerika Kıtası fethedildi, Çin ve Arap donanmalarının Hint Okyanusu'ndaki hâkimiyetinin yerini Avrupalı donanmalar aldı.

Dünya artık biliniyordu ve tamamıyla sömürgeleştirilmemiş olsa da kapitalizm daha başından itibaren kendini potansiyel bir fetihçi güç olarak dayatmıştı. Hatta diyebilirim ki küreselleşmenin kapitalizm öncesinde bir evveliyatı vardı. Onlara böl-

geselleşmeler demeyi yeğliyorum, zira dünyayı, kuzey ve güney, doğu ve batı yarımkürelerini bütünleştirecek kapasiteye sahip değillerdi. Doğu yarımküre yani Avrupa, Asya ve Afrika bir yanda, batı yarımküre yani tüm Amerika Kıtası ise öte yanda.

Fakat Avrupalılar Kristof Kolomb öncesi Amerika uygarlıklarını tanımadıkları gibi eski dünyanın uygarlıklarından da habersizdiler. Eski dünyada İpek Yolu olarak bilinen güzergâh Çin'i, Ortadoğu'yu, Doğu Afrika kıyılarıyla Kuzey Afrika kıyılarını da Avrupa'yla temasa geçirmişti.

Aslında çok öncelerden başlayarak –bunu *Les défis de la mondialisation* (Küreselleşmenin Meydan Okumaları) adlı kitapta yazdım– küreselleşmenin eski biçimleri mevcuttu. Tabii bunları eski dünyada kapitalizmin genişlemesi olarak almamak gerekir.

Hristiyanlık ve sonrasında İslamiyet küreselleşmenin biçimleriydi. Fas'tan Endonezya'ya, Çin'e kadar Müslümanlara rastlanıyordu. Kahire'den Güney Afrika Burnu'na kadar her yerde Müslümanlar vardı. Oralarda aynı şekilde sadece sömürgeleştirmeye eşlik eden misyonerler değil, Hristiyanlar da vardı. Nitekim Portekizliler Kalküta üzerinden Hindistan kıyılarına vardıkları zaman Hristiyan kral Cyriaque'la karşılaştıklarında şaşırmışlardı. Hristiyanlık sömürgecilikten çok önce Bizans İmparatorluğu üzerinden Hindistan'a kadar nüfuz etmiş bulunuyordu.

– Böylece kapitalizmle ilgili bir dizi anahtar kavramı gözden geçirmiş olduk. Krizle ilgili son kitabında şöyle diyorsun: "Kapitalizm tarihte bir parantezdir." Bu tespite dönebilir miyiz?

– Fazla aşırı olmayan bu polemik ifadeyi bilinçli olarak kullandım. Kapitalizmin "tarihin sonu" ve "kendinden rasyonel" olduğu; mutlak, kesin, esnek ve dahası sosyal adalet de dâhil her şeyle uyumlanma yeteneği olduğuna dair söyleme karşı çıkmak amacıyla kullandım. Bu söylemin karşısına kapitalizmin

temel eğilimlerini koyuyorum ve bu eğilimler onun sürdürülemezliğinin nedeni. Bu bir dizi nedenden dolayı sürdürülebilir bir sistem değil, dolayısıyla gayri meşruluğunun teşhir edilmesi gerekiyor. Çünkü sosyal gerçeklikle çelişen, giderek çığırından çıkan saçma bir temele, dünya ölçeğinde büyüyen bir eşitsizliğe ve kutuplaşmaya dayanıyor. Çünkü gezegenin ekolojistlerin yeniden keşfettiği doğal kaynaklarının yıkıcı sömürüsüyle yol alıyor. Velhasıl yaşayabilir, yürüyebilir değil. Uyumlanabilir ama ne pahasına? İşte kitabımda söylediğim de bu. Ancak giderek daha da yıkıcı olma pahasına...

– Fakat aynı zamanda kapitalizmin yaşaması için, senin "gezegenin militarizasyonu" dediğin sorunu ortaya çıkarıyor.

– İşte tam da o yüzden, yani yaşayamaz olduğu için militarizasyona yöneliyor.

– O hâlde neoliberal paradigmanın devam eden krizi senin tahlillerini doğruluyor...

– Şöyle söyleyeyim, sadece beni değil –söylemeye gerek yok ama– bizi doğruluyor; yani bu krizi uzun zaman önce öngören ve çok da kalabalık bir grup olmayan bizleri. Kriz üzerine yazdığım son kitabımda da hatırlattım; 1978'de Roma'da, *Il Manifesto*'nun bir davetinde, "kapitalizmin krizinden çıkmak veya krizdeki kapitalizmden çıkmak" ifadesini ilk kez Andre Gunder Frank ve ben kullandık. Yani böyle bir krizi, kriz başlamadan çok önce, bugün değil 35 yıl önce zaten öngörmüştük. Bunu anlamak için 2008'i beklememiz gerekmedi. Bu krize, yani 2008 finans krizine varan aşamaları gösterdim. Bu durumu çok erken fark edenlerden biriyim; bir avuç kişiydik, hiç kalabalık değildik (tabii soldakileri kastediyorum). Dünya Bankası'nın ve IMF'nin uzmanlarına gelince, onların bunu anlaması için finans krizinin burunlarının dibine girmesi gerekti.

– Kapitalizmi hep "bunak" olarak niteliyorsun. Oysa sağlıklı ve meydan okumalara karşı koyabilir görünüyor.

– Biri ve diğeri arasında çelişki yok. Şu anlamda bunak: İlerleyebilmesi her seferinde daha da yıkıcı olmasıyla mümkün. Kapitalizm sadece insan emeğini sömüren bir sistem değil, insanlığın tümü için tehlikeli. İşte bu ekolojistlerin keşfettiği bir şey ve iklim değişikliğine dair şimdilerde yürütülen tartışmalar da bunu doğruluyor. Fakat karşı taraf yani halklar iç tutarlılığı olan alternatif bir projeye ve etkili bir stratejiye sahip olmadıkları sürece kapitalizm de yerinde kalacaktır.

– Emperyalizme dair bir soru: Emperyalizmin kapitalizmin gelişiminin tüm aşamalarında var olduğunu söyledin. Bu da Lenin'in, emperyalizmi "kapitalizmin en üst aşaması" olarak ele alan tahlilinin karşında durmak demek.

– Karşısında durmuyorum. Ben biraz daha ileri gidiyorum. Şu açık ki, 19. yüzyıl kapitalizminin, yani Sanayi Devrimi'nden 19. yüzyıl sonlarına kadar olan dönemdeki kapitalizmin artık emperyalist olmadığı ve emperyalizmin geçmişte kaldığı gibi bir izlenim hâkimdi. Öncelikle böyle bir görünüm olduğunun altını çizmek gerekiyor. Ama eğer İngiltere'nin Hindistan'daki hâkimiyeti olmasaydı diğer Avrupa ülkeleri karşısında üstünlük sağlaması da mümkün olmazdı. Bu konu üzerinde çalışan Amiya Bagchi gibi başarılı Hintli uzmanlar bunu ortaya koyuyor. Yani emperyalizm o dönemde bile merkezî konumdaydı.

19. yüzyılın sonundan itibaren ilk tekelleşme dalgası ortaya çıktı, Lenin de bu değişimin önemini görmüştü. Bense biraz daha ileri gidiyorum ve –İngiltere'nin Hindistan'daki egemenliğinin kanıtladığı gibi– sistemin emperyalist niteliği yeni değildir diyorum. Bununla birlikte emperyalizm Lenin'in zamanına göre yeni bir biçim almıştır.

– Sömürgeleştirmenin Avrupa'nın sanayileşmesine imkân verdiğini de söyleyebiliriz şüphesiz.

– Sömürgeleştirme dalgaları oldu. İlk sömürgeleştirme dalgası 17. ve 18. yüzyıllarda gerçekleşti. Bu dönemde esasen tüm Amerika Kıtası'nın sömürgeleştirilmesi söz konusuydu ve biraz da Amerika Kıtası'nın dışının... İkinci dalgada ise 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere tarafından Hindistan'ın, ikincil olarak da Hollanda Hindistanı'nın, Endonezya ve Filipinler'in sömürgeleştirilmesi söz konusuydu. Daha fazlası değil. Bir de doğrudan sömürge statüsünde olmayan ama himaye altına alınan (yarı sömürge statüsü) Çin, Osmanlı ve İran imparatorlukları. Son olarak daha yakın dönemde, 19. yüzyılda Berlin Antlaşması'yla başlayan ve Afrika'yı Avrupalı güçler arasında bölüp parçalayan üçüncü sömürgeleştirme dalgası gerçekleşti. Bu, Afrika'yı vuran sert bir kırbaç darbesiydi.

– Şimdilerde ABD, Avrupa ve Japonya'yı kapsayan Triad'dan ve onların çıkarlarını savunan NATO, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF gibi yapılardan oluşan bir "kolektif emperyalizmden" söz ediyorsun. Bu, emperyalist sistem içinde çelişki olmadığı anlamına mı geliyor?

– İşte bu çok önemli bir soru. Benim hareket noktam olan bir tez var ki henüz genel kabul görmüş değil. Tabii, emperyalizmin kolektif Triad emperyalizmine dönüştüğünü ileri süren Marksistler tarafından... Emperyalizm çağlar boyunca, 1492'den günümüze kadar, hep çoğul olarak düşünüldü. Tek bir emperyalizm yoktu; İngiliz emperyalizmi, Alman emperyalizmi, Amerikan emperyalizmi veya Japon emperyalizmi vardı.

Bu, dünyaya hâkim olmaya ve paylaşıma ortak olmaya çalışan, birbirleriyle sürekli çatışma hâlindeki emperyalist güçlerin varlığı demektir. Kimi zaman paylaşılmışı yeniden paylaşmak, kimi zaman da geçerli statükoya itiraz şeklinde tezahür eden

bir çatışma tablosu. Ve süreklilik arz eden bir çatışma... Öyle bir süreklilik ki bir bakıma gerçekte var olan kapitalizmin tarihi, emperyalist güçler arasındaki sürekli savaşların da tarihidir. Durum böyledir ama Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın tamı tamına emperyalist güçler arasındaki savaşlar olduğu unutuluyor.

Bu nedenle, emperyalizm çoğul telaffuz ediliyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist güçler arasında çok derin ve ciddi bir yakınlaşma oluştu. Önceleri bu yakınlaşmayı Sovyet sistemi karşısında, "komünist tehdit"e karşı ortak çıkarların savunulması amacıyla ve taktik nedenlerle açıklama yoluna gidildi ama mesele çok daha derindi. Ve şimdilerde Triad'ın kolektif emperyalizmi dediğim durum söz konusu.

Peki neden? Bu durumu, yani emperyalizmin niteliğindeki değişimi sermayenin, önceki dönemlerindekiyle mukayese edilemeyecek, kapitalist/emperyalist sistemin tarihinde görülmemiş derecedeki merkezîleşmesiyle açıklıyorum. Bugün büyük bir firma böyle kalabilmek için çok geniş, birkaç binlik, hatta birkaç on binlik bir müşteri kitlesine ihtiyaç duyuyor. Bu, dünya pazarına açılabilmesi için gerekli, aksi hâlde varlığını sürdüremez. Artık merkezîleşme düzeyi o kadar yüksek ki büyük kapitalist gruplar ister istemez dünya ölçeğinde faaliyet gösteriyor. Bu da emperyalist dünya sistemini ortak yönetmeleri gerekliliğinin derin bilincine sahip olmalarını dayatıyor. Ortak araçları Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü olan G7'nin toplantılarında bunu görüyoruz. Kolektif emperyalizmin nesnel temeli de işte bu. Sistemin ekonomik yönetimi bakımından bir ortaklaşma söz konusu çünkü tekeller çevre halklarının ayaklanmasını, çevredeki ülkelerin ve devletlerin isyanını engellemek zorunda. Sisteme egemen olmanın yolunun gezegenin askerî kontrolünden geçtiğini çok iyi biliyorlar. Bu da Avrupa'nın NATO aracılığıyla ABD'nin askerî maceralarının peşine takılmasını açıklıyor.

Tabii bu ekonomik planda çelişki olmadığı anlamına gelmez. Pekâlâ farklı egemen sınıfların bakış açılarında taktik nedenlere dayalı farklılıklar olabilir. Elbette herkesin her ayrıntıya dair mutlaka aynı şeyi düşünmesi gerekmez. Buna karşılık, politik düzlemde muhtemel bir değişimin taşıyıcısı olabilecek bir çelişki var: Politik kültürler, yani bir yanda ABD'ninki, öte yanda Avrupa'nınki birbirinden farklı. *Liberal Virüs* başlığını taşıyan kitabımda bu sorunu tahlil etmiştim. O esere başvurabilirsin. ABD'nin politik kültürü konsensüse dayalı bir kültürdür, yani kapitalizmin temel kurallarının kabulüne dayalıdır.

Avrupa'nın politik kültürü, muhalefet oluşturma temeline, hatırı sayılır bir sağ/sol karşıtlığına dayanıyor. Fransız Devrimi'nden yanaysan solda, karşıysan sağdasındır. Eğer 19. yüzyılda ortaya çıkan işçi hareketinden ve sosyalist hareketten yanaysan solda, karşıysan sağdasındır. Paris Komünü'nden yanaysan solda, karşıysan sağdasındır. Rus Devrimi'nden yanaysan solda, karşıysan sağdasındır gibi.

Avrupa kendi politik kültürünü Amerikan modelinde bir konsensüs kültürüne doğru adım adım terk ediyor. Fakat Avrupa politik kültürüne henüz bütünüyle yüz çevrilmiş de değil. Söz konusu kültür farkı bazı Avrupa devletleriyle ABD arasında önemli bir çatışmanın motoru hâline gelebilir, emperyalist merkez ülkeler arasında bir çelişki oradan kaynaklanabilir. Fakat şimdilik bu çelişkiler ikincil durumda, yani emperyalist dünya sisteminin ortak yönetiminin ihtiyaçları hâlâ ağır basıyor.

– Kurumlardan, kolektif emperyalizmin hizmetine koşulmuş araçlardan söz ettin. NATO'nun Triad'ın silahlı eli olduğuna şüphe yok, bununla birlikte diğer kurumlar öyle ya da böyle çoktaraflı kurumlar. Kolektif emperyalizm tarafından yönlendirilseler de yükselen ülkeler gibi başkaları da var.

– Evet ve hayır. Bu muhtemel bir çatışma alanı ama bugüne kadar böyle bir çatışma yaşanmadı. Aslında IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların, örgütlerin çoktaraflılığı bir görüntüden ibarettir. Bunlar sahte çoktaraflı kurumlar. Bunlar *de facto* (fiilen, gerçekte) G-7'nin kurumlarıdır. G-8 değil G-7 diyorum, yani Rusyasız. Bunlar kolektif emperyalizmin kurumlarıdır. Kolektif emperyalizmin, özellikle Triad'ın lideri olan ABD'nin. Bence Dünya Bankası o kadar önemli değil, liberalizmin propaganda bakanlığı gibi bir şey. Mesela IMF dolar/avro ilişkisiyle ilgilenmez. Peki, ne yapar? Neyi yönetir? Güney'in paralarını yönetir. IMF kolektif emperyalizmin bir tür sömürgeci veya para-sömürgeci (sömürgeci benzeri) kolektif para kurumudur, Senegal Frankı'nı, Nijerya Nairası'nı, Mısır Lirası'nı yönetir.

Dünya Ticaret Örgütü'ne bakıldığında, bu kurumda ünlü "yeşil odalar" var. Orada emperyalist Triad ülkeleri bir araya gelip Dünya Ticaret Örgütü'nün tercihlerini pratikte dikte ettiriyor, sonra da karşı tarafa geçip bunu çoktaraflılıkmış gibi sunuyorlar. Tabii bu, özellikle yükselen ülkelerle bir çatışma alanı hâline gelme ihtimalini dışlamaz. Daha şimdiden Çin'le emperyalist Triad arasında, özellikle Dünya Ticaret Örgütü ve IMF'de küçük çatışma alanları ortaya çıkıyor.

– Dünya Ticaret Örgütü söz konusu olduğunda, bir yanda "Doha Kalkınma Devresi" müzakerelerinin çıkmaza girmesi, öte yanda 2003'te Meksika'daki ve görece de 2005'te Hong Kong'daki başarısızlık... Bütün bunlar kolektif emperyalizmin bu örgüt üzerindeki hegemonyasının zayıfladığına işaret değil mi?

– Özellikle Dünya Ticaret Örgütü diyorum, diğer Bretton Woods kurumları değil. Zira o gerçekten Güney'in Kuzey'e karşı savaş meydanı hâline geldi. Ve bu savaşta Dünya Ticaret Örgütü kısmen felç oldu.

– Bugün G-8'in G-20 olarak genişlemesi neyi temsil ediyor? Bu durum kolektif emperyalizmin tek başına dünya işlerini yönetme tekeline artık sahip olmadığının itirafı mı? Veya sana göre bir dizi ülkenin Triad tarafından seçilip sayının atırılmasına rağmen, sistemi hâlâ kolektif emperyalizm mi yönetiyor?

– "İtiraf", "seçme", bu terimler çok sert. Bugüne kadar G-20 önemli değildi. G-20 içinde kendi görüşlerini dikte ettiren G-7'dir. Sonra da bu bir "konsensüs"müş gibi sunuluyor. Aslında G-20 kolektif emperyalizmin stratejik bir operasyonu ve amaç yükselen ülkeleri sürece dâhil etmek değil, tam tersine Güney'i bölmek, yükselen ülkeleri marjinal ülkelerin karşısına dikmek, bir Güney cephesi oluşturmalarının önünü kesmek. Ben stratejinin yürümeyeceğini düşünüyorum. Nitekim G-20 toplantıları yükselen ülkelerin istediklerinde bağımsız inisiyatif almalarını engelleyemedi. İran'ın nükleer sorununda, Brezilya ve Türkiye'nin aldığı politik inisiyatifte bunu görmek mümkündü.

– Emperyalizmle devam edersek, kimileri imparatorluktan söz ediyor. Onların düşüncesine göre, Kuzey Amerika İmparatorluğu ve kolektif emperyalizmin diğer bileşenleri imparatorluğun hizmetindedir. Bu analiz sana inandırıcı geliyor mu?

– Hiç de değil. Bu Negri'nin analizidir. Negri'nin analizi emperyalizm kavramını ortadan kaldırıyor, onun yerine pek bir şey ifade etmeyen imparatorluk kavramını koyuyor. Bir kere ve her şeyden önce Negri'nin düşünce tarzında akılalmaz bir zaaf var: Emperyalizmi, emperyalist ülkelerin başka ülkelerin içişlerine doğrudan politik müdahale biçimlerine indirgiyor. Başka türlü söylersek, ona göre emperyalizm doğrudan sömürgecilik, yarı sömürgecilik durumundan ibaret. Emperyalizmi buna indirgiyor. Yani malum; gayri insani, eşitsiz anlaşmaların dayatılması, doğrudan hâkimiyet, sömürge ülkenin bağımsızlığının yok edilmesi...

Hayır! Bu emperyalizmin politik bir biçimi ama biçimlerden sadece biri. Lakin bağımsızlıklar sonrası Afrika'ya yeni sömürge dendiğinde bunun bir karşılığı var, bu doğru bir adlandırma. Her ne kadar yerel yönetici sınıflara bir hareket alanı tanısa da bağımsızlıkların kazanılmasına rağmen Afrika üzerindeki emperyalist egemenlik biçimleri sürekliliğini korudu. Bu yüzden emperyalizm sömürgecilikten çok daha kapsayıcı bir kavramdır.

Öte yandan, Negri'nin imparatorluk tezine ikinci bir tez eşlik ediyor ki bana göre tam bir zırvalık... Söyleminin dayanağı şu: Artık uluslar yok olmakta, onların yerini de tarihin etkin aktif unsuru bireyler almakta. Bu idealist anlayışın hiçbir karşılığı yok. Aslında bu, şimdilerde revaçta olan liberal ideolojiden başka bir şey değil. Margaret Thatcher, "Ben toplumu bilmem, bireyleri bilirim," dedikten iki hafta sonra Adalar için Arjantin'e savaşa gitmişti. Orada Büyük Britanya bir ulus olarak arz-ı endam etmişti ve bir başka ulus olan Arjantin'in karşısındaydı.

Demek ki uluslar yerli yerinde duruyor. Hiç de öyle yok olma yolunda filan da değiller. Bu Avrupa'da çok popüler bir lakırdı. Çünkü özellikle orta sınıflarda –halkta değil– Avrupa uluslarının "genel bir Avrupa kimliği"ne sahip olması gerektiği yönünde bir duygu hâkim. Bu lakırdıyı ben "bur-boh" olarak niteliyorum, yani "burjuva-bohem". Bunlar, cüzdanları hep dolu olmak şartıyla kalpleri soldan yana olan burjuvalar... Ve bunun, dünyanın gerçekliğiyle bir ilgisi yok. Bana göre bu tez tamamıyla gerici ve netice itibarıyla da gerçekdışı, zira asıl mesele olan kolektif Triad emperyalizminin bir bütün olarak Güney üzerindeki hâkimiyetini yok sayıyor.

4

Yükselen Ülkeler: Triad Emperyalizmine Meydan Okuma mı?

– Kutuplaşmadan söz ederken, bu kutuplaşma devam ettikçe Güney ülkeleri için bir "yakalama"dan söz etmek mümkün olamaz dedin. Biliyoruz ki ortada "yükselen ülkeler" var. Bunların deneyimi, kapitalist sistem içinde kalarak Güney ülkelerinin merkezi yakalamasının mümkün olmayacağına dair tezini biraz yalanlamıyor mu? Ya da bu, kuralı doğrulayan bir istisna mı?

– Önce sorunu kabaca yanıtlayacağım, daha sonra gerekçelerimi, argümanlarımı sıralayacağım. Kabaca cevabım şöyle: Her ne kadar öyle bir izlenim yaratılsa ve o ülkelerin yöneticileri de belki böyle düşünüyor olsa da "yükselen" denilen ülkeler merkezi "yakalama" yolunda değiller. Geçerli, yaygın görüntüye ve söyleme rağmen değiller. Mesela Çin'in yarının büyük, belki de hegemonik gücü olacağına dair söylemin bir karşılığı yok.

Bunu gerekçelendirmek için biraz geriye gitmemiz gerekiyor. Önce kutuplaşmanın etkilerine dair üç noktaya bakalım:

Birinci nokta: Birbirini izleyen mülksüzleştirerek birikim aşamaları

İkinci nokta: Bu saldırının muhatabı olan halkların verdiği karşılık

Üçüncü nokta: Bugün bu meydan okumaya verilecek cevap

Birinci nokta: Birbirini izleyen mülksüzleştirme aşamaları

Kutuplaşma, başlangıcından beri kapitalizmin bir değişmezi. Tabii değişmez demek zaman içinde farklı biçimler almaz demek değil. Kutuplaşma kapitalizmin ihtiyaçlarıyla uyumlu biçimler aldı, ortaya çıkardığı sonuçlara karşı halkların direnişi de söz konusu aşamaları belirledi. Birinci biçim merkantilist biçimdi, bu daha çok Amerika halkları üzerinde ve köle ticaretiyle Afrika'da yıkıcı sonuçlar ortaya çıkardı. Fakat Sanayi Devrimi'ne kadar, merkantilist dönemin yıkıcılığı daha öteye gidemedi. İkinci aşama Sanayi Devrimi'yle, önce yeni merkezler olan Avrupa ve ABD'yle dünyanın geri kalanı, özellikle de Asya ve Ortadoğu arasındaki yeni dünya ticaretiyle, sonra da bütün Afrika Kıtası'nın sömürgeleştirilmesiyle ortaya çıktı.

Demek ki bir dizi aşamadan geçildi. Biz Afrikalılar için sömürgeleştirme çok önemli bir dönemdi, tüm Afrika toplumlarında bugün de izleri bariz olan bir musibet. Kahire'den Güney Burnu'na (Cap), Dakar'dan Cibuti'ye tüm Afrika için. Şimdilerde küreselleşmeden söz edilmesi bana gülünç geliyor, oysa istemesek de sömürgecilikle çoktan küreselleşmiştik. Afrika'nın doğrudan sömürgeleştirilmesi küreselleşmenin en kaba, en vahşi biçimiydi: Halkların ve ulusların bağımsızlığından olması, günlük hayatlarının, politik, ekonomik ve sosyal yaşamlarının sömürgeciler tarafından yönetilmesi... Bu, küreselleşmenin en hoyrat biçimiydi. Sarkozy, Obama ve bazıları ise aynı söylemi benimseyerek sömürgeleştirmenin felaketlerinin tüm sorumluluğunu bize fatura ediyorlar.

Bununla ilgili bir örneği Belçika Kongosu üzerinden vermiştim. Bu ülkenin bağımsızlığını kazandığı tarihte, yükseköğrenim görmüş dokuz Kongolu vardı, bunların altısı kilise eğitimi almıştı. Oysa Afrika'nın evrensel tarihinde ve dünya-

nın geri kalanında görülmemiş korkunçluktaki Mobutu rejimi altında bile bugün Kongo'da üç yüz bin yüksekokul mezunu var. Bu demek ki en berbat bağımsız Afrika rejimi bile sömürgeleştirmenin yaptığından otuz bin kat daha iyisini yapabiliyor! Bu örnekleri çoğaltmak mümkün.

Sömürgeleştirmeden görece daha az zarar gören Senegal örneği ve birtakım eski Fransız sömürgeleri için de benzer bir durum söz konusu. Bugünün Senegal toplumunun elli yıl önceki Senegal'le uzaktan yakından ilgisi yok. Hatta diyebilirim ki devasa sorunlarla boğuşuyor olmasına rağmen sömürgeciliğin sonlandığı dönemden yüz kat daha ileride. Şimdi, o zaman sahip olmadığı imkânlara sahip. Tabii bunu değerlendirir ya da değerlendirmez o ayrı bir şey. Velhasıl modern zamanlarda çevrenin (periferin) yağmalanması sorunuyla ilgili çok önemli tartışmalar oldu. Bunun için köle ticareti dönemine ve 18. yüzyıla kadar geriye gitmeye gerek yoktu, 19. ve 20. yüzyıllardaki yağma söz konusu ediliyordu; 1970'li yıllardaki eşitsiz ticaret tartışması gibi.

Bu önemli bir dönemdi ve eşitsiz ticaretle ilgili önemli bir tartışma yürütülüyordu; yolu 1970-1973'te Arghiri Emmanuel tarafından açılan tartışmaya ben de katılmıştım. Eşitsiz ticaret –spesifik ürünler olsun ya da olmasın bir önemi yok– ticaret yoluyla gerçekleşen yağma biçimlerinden biriydi ve bugün de öyle olmaya devam ediyor. Eşitsiz ticaret, çok farklı düzeylerde ücret ödenerek üretilen malların ticareti demektir.

Ben kendi eşitsiz ticaret görüşümü teorileştirirken sorunu, Güney'de ve Kuzey'de ödenen ücretler arasındaki farkın Güney'deki ve Kuzey'deki emek verimliliği farkından daha yüksek olduğu tespitine dayandırdım. Mesela eğer verimlilik farkı 1'e 3 ise, emek değerinin fiyatı (ödenen ücretler) arasındaki fark 1'e 10. İşte bu yolla aşırı emek sömürüsü mümkün hâle geliyor.

Afrika eşitsiz ticaret sebebiyle yaşanan yıkıcı yağma örneklerinden biridir. Afrika'da eşitsiz ticaretin gerçekleştiği kurumsal ve politik ortama Fransızlar *l'économie de traite*[5] diyorlardı. Bu Afrikalı köylülerin doyumluk, kendi kendilerine yetecek kadar, yani minimum düzeyde üretim yapmalarına izin vermek demekti ama bu durum kıtlığı, açlığı ve sıradanlaşmış kötü beslenmeyi dışlamıyordu, sonuçta köylülerin yaşamalarını sağlayan üretime ilaveten, rant üretimi denilen ihracat malları üretmeleri esastı. Bu ikinci üretimdeki çalışma karşılığında gülünç ücretler ödeniyordu. Zaten köylülerin de, emeklerinin de, doğal kaynakların da kaydı yoktu. Bunlar kayda alınmış, muhasebeleştirilmiş değildi. Senegal'de yerfıstığı ekim alanlarının dilim dilim çölleşmesi çarpıcı örneklerden biridir.

Fakat eşitsiz ticaret sadece bu yergiyle sınırlı değil. Öyleki, eşitsiz ticaret tartışmalarında geleneksel iktisatçılar ve tabii Avrupalı iktisatçılar tarafından akla zarar, evlere şenlik argümanlar ileri sürüldü. Dedikleri şuydu: Emek verimlilikleri zaten mukayese edilemez ama ücret farkları hiç mukayese edilemez. Tamı tamına ırkçı bir gerekçe ileri sürülüyor ve şu tür ifadeler dillendiriliyordu: "Bir Kongolunun çalışması (emeği), bir Kuzey Amerikalının çalışmasıyla (emeğiyle) nasıl mukayese edilebilir?"

Arghiri Emmanuel buna polemik bir cümleyle cevap verdi ama polemiğin gerisinde doğru bir tespit vardı. Emmanuel şöyle diyordu: Pekâlâ bir Kongolunun emeğiyle bir Kuzey Amerikalının emeği mukayese edilebilir, aynı New York'lu bir berberin emeğini Detroit'teki bir işçinin emeğiyle mukayese ettiğiniz gibi. Eğer küreselleşme varsa emek de küreselleşiyordur, durum böyledir ama yerli yersiz küreselleşmeden söz edenler,

5 "Sömürge ekonomisi" kavramına karşılık gelen Fransızca tabir. Samir Amin'in sömürge ekonomisini incelediği bazı eserleri için bkz. (1971) *L'Afrique de l'Ouest bloquée, l'économie politique de la colonisation 1880-1970*, Paris: Minuit ve (1972) "Sous-développement et dépendance en Afrique noire: les origines historiques et les formes contemporaines", *Tiers-Monde*, cilt 13, sayı 52, s. 753-778. *–çev.*

küreselleşmeyi savunanlar işlerine geldiğinde ona başvuruyor, işlerine gelmediğinde varlığını inkâr ediyorlar. Emek, sermayenin küreselleşmesi vasıtasıyla küresel hâle geliyor, bu yüzden de bir Senegallinin veya Kongolunun emeği, kapitalizm içerisinde bir Fransızın veya Kuzey Amerikalının emeğiyle aynı norma tabidir.

Meselenin bir yönü bu. Bir başka yönü ise doğal kaynakların yağmalanması. *L'économie de traite* durumunda doğal kaynağın, yani toprağın yağmalanması söz konusu, ve çok özel bir doğal kaynak olan toprak, köylülerin bekası için hayati öneme sahip. Bir de tabii yerin altı var. Yeraltı, kısmen yenilenebilir kısmen yenilenemez kaynaklar, önemli, "sınırsız" kaynaklar... Gezegende sınırsız hiçbir şey yoktur ama sınırlıymış veya sınırsızmış pek önemli değil. Netice itibarıyla bu kaynakların o topraklarda yaşayan insanlara ait olması gerekir.

Küreselleşmiş kapitalizm bu kaynaklara, Kuzey'in ayrıcalıklı zengin ülkelerinin çıkarına, onların tek yanlı üretimi ve tüketimi için el koyuyor. Bu, kaynakların yağmalanmasıdır. Hesaplanması zor bir yağma, zira sınırlı veya sınırsız, doğal kaynakların miktarı bilinmiyor, teknolojik ilerlemeyle yeni doğal kaynaklar keşfediliyor, yeni kullanma yöntemleri geliştiriliyor ama sonuçta doğal kaynak yağması bir olgu, yani reel bir şey.

Evet, birinci noktayla, mülksüzleştirme aşamalarıyla ilgili söyleyeceklerim bunlar.

İkinci nokta: Bu yağma karşısında halkların tepkisi nasıldı?

Kutuplaşma öyle bir belaydı ki ondan yakayı kurtarmadan ileriye bakmak, bakmayı hayal etmek imkânsızdı. Kutuplaşmanın kökeni olan emperyalist küreselleşmeden kurtulmadan halklar için bir gelecek mümkün değildi. İşte bu böylesi bir sorundu ve Marx bunu öngörmemişti. Devrimci denilen ilk büyük hareketler, küreselleşmiş sisteme protestolar, karşı koymalar, mer-

kezden değil çevreden geldi. Sosyalizm adına ilk büyük devrim Almanya'da değil Rusya'da oldu. Lenin bu sorunu çözmeyi başardı ve bir de isimlendirdi. Rusya'da devrim gerçekleşti çünkü Rusya emperyalist sistemin "zayıf halka"sıydı. Fakat Lenin devrimin diğer Avrupa ülkelerinde de yankılanacağını umuyordu. Devrim Avrupa'da yankılanmadı ve Lenin ölmeden önce bir adım daha attı. Bu 1920 Bakü Kongresi'ydi. Eğer, dedi, Rus Devrimi Batı'ya doğru genişlemiyorsa, neden Doğu'ya doğru genişlemesin? Ve ortaya çıkan durumda düşündüğü Doğu da, özellikle Çin, Hindistan, Ortadoğu ve İran'dı. Yeni Sovyetler Birliği sınırında bir Türk devleti, Arap dünyası, 1919 devrimini yaşamış Mısır vardı. İşte gelecek oradaydı. Sahiden de gelecek onun öngörüsüne uygun tezahür etti ve ikinci büyük devrim Çin'de gerçekleşti. Tabii Vietnam ve Küba'da da.

Sonra Asya ve Afrika'da kurtuluş hareketleri sahneye çıktı. Bandung birinci dalgaydı. "Güney'in Uyanışı" adlı kitabımda ona, Güney'in uyanışının birinci dalgası demiştim. Bu birinci dalga, tarihte hep olduğu gibi değişik derecelerde radikaldi. Rusya, Çin ve Küba'da olduğu gibi sosyalizm adına bir devrime eşlik ettiğinde daha da radikaldi.

Ondan sonrasında fazla radikal değildi ama ne de olsa Asya ve Afrika'daki tüm ulusal kurtuluş hareketleri önemliydi. Bu ulusal kurtuluş hareketleri Bandung'u, modern Çin'i, Hindistan'ı, Güneydoğu Asya'yı, Ortadoğu'yu ve bağımsız modern Afrika'yı doğurdu. Afrika'da daha radikal deneyimlerimiz de oldu ki bunlar biraz da sosyalist renkler taşıyordu. Mali, Gine, Gana önde gelenlerdi. Onların ardından gelenler de vardı: Benin, Tanzanya, Kongo-Brazavil ve nihayet Angola, Mozambik, Zimbabve... Tabii bunlar az şeyler değil. Daha az radikal veya hiç radikal olmayan biçimler de mevcuttu, elbette ki bunlara Afrika'nın yeni sömürgeleri deniyor.

Yani her şey vardı. Fakat sonuç itibarıyla bu Güney'in ilk uyanışıydı ve ilk dalganın sayfası kapandı. "En radikalinden" daha ılımlısına bu rejimler bir şeyleri gerçekleştirdiler. Çok şey başardılar, yapamadıklarının da sınırını gösterdiler. Kendi sınırlarını kendiliğinden aşamayınca da ufalandılar, aşındılar, hatta çöktüler. Emperyalizm bazı yerlerde darbeler tezgâhladı. Fakat esasen kendi iç yetersizliklerinin sonucu çöktüler. Tabii en çok yankı uyandıran 1990-1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü. Mao sonrası Çin'deki değişim de daha az şaşırtıcı değildi. Ve ardından yükselen ülkeler denilenlerin çıkışı...

Sonuçta bu ilk sayfa kapandı. O hâlde "Güney'in uyanışı"ndan ne gibi dersler çıkarılabilir? Önemli sonuçlar.

Birinci sonuç şu: Kapitalizmin haraççı üretim tarzının çevresinde, periferik Avrupa'da ortaya çıkması gibi sosyalizm de çağdaş kapitalizmin çevresinde başladı ki Rusya ve Çin bunun güzel örnekleri. Bu birinci sonuç. Buradan, çok büyük önem atfettiğim bu temel tespitin hayati öneme sahip bir politik sonucuna varılıyor: Daha mütevazı bir kavramı kullanmak gerekirse, devrimci ilerlemeler emperyalist merkezlerde ortaya çıkmıyor.

İkinci sonuç da şu: Halklar karşı koyuyor, direniyor. Kutuplaşmayı kabullenmiyorlar. Kendi imkânları, kendi sınırları dâhilinde karşı çıkıyorlar, fakat mutlaka karşılık veriyorlar. İşte, modern dünyadaki devasa, temel dönüşümler, Asya ve Afrika'nın bağımsızlığı, halkların devamlı verdikleri bu cevapların eseri.

Bana modern dünyada, evrensel bir anlamı da olan en önemli değişim nedir diye sorsalar, 20. yüzyıldaki Rus ve Çin devrimleri ile Asya ve Afrika'nın bağımsızlığıdır derim. Rus Devrimi 1913'te akla gelmez bir şey değil miydi? Afrika'nın bağımsızlığı 1950'de düşünülemez değil miydi? Ama yine de çok kısa bir süre sonra bunların ikisi de oldu.

Üçüncü tespit ve sonuç da şu: Bu değişim sosyalizm sorununa hayati sorular yöneltiyor. Zira Güney'in uyanışı demek, toplumun ayağa kalkması demek. Bu ise çelişik ve çatışmalı iki hedefin gerçekleşmesini varsayıyor: Birincisi, kavramın bayağı anlamında kalkınmaları, yani merkezi biraz "yakalamaları" gerekiyor ve bunu yapamazlar. Geleceğin sosyalizminin sefalet, yoksulluk, örneğin Senegal köylüleri gibi sürekli bir kıtlık içerisinde yaşayarak mümkün olabileceğini düşünmem mümkün değil. Kalkınmaları gerekiyor, üretici güçleri geliştirmeleri gerekiyor ki zaten şimdilerde yoksullukla ilgili söylem de malum. Ahmakları aldatmaya yarayan bir söylem...

Fakat ancak başka bir yoldan giderek yakalayabilirler, yani Avrupalıların yaptığını kopya etmeden. Ve bu tabii ki kültürel nedenlerden ötürü değil, yani atalarının rengi, dinleri ya da başka şeyleri farklı olduğu için değil. Benim açıklamam "kültüralist" değil. Bizim de kendimize ait özgün bir yolumuz, rotamız olmalı. Hristiyan değil Müslüman, beyaz değil siyah olduğumuz, ne bileyim işte şu bu olduğumuz için değil. Bütün bunlar değil. Zira sorunlar farklı ve kapitalist yayılmanın mantığı yakalamaya engel. İşte Güney'in birinci uyanışından çıkardığım üç sonuç böyle. "Güney'in Uyanışı" adlı eserimde bunlara açıklık getirdim.

Şimdi senin sorunun üçüncü kısmına geliyorum. Bugün artık birinci dalganın sayfası kapandı ve ikinci dalga da Güney'in büyük ülkelerinin çıkışıyla kendini gösteriyor.

– O hâlde sana göre yükselen ülkeler, Güney'in uyanışının ikinci dalgasını işaret ediyor...

– Nasıl ki birinci dalga az çok radikal bir dizi örnek oluşturduysa, ikinci dalga da muhtemelen eşitsiz bir manzara arz edecektir, tarihte her zaman böyledir. Bazılarının parlak sonuçları, diğerlerinin daha önemsiz, daha mütevazı sonuçları olacaktır.

"Yükselen" ülkelerle işte bu ikinci dalgaya giriyoruz. Gerçekte oradaki durum, orada görünen nedir? 1990'larda, 20. yüzyılın sonundan itibaren bazı Güney ülkelerinde modern sanayileşmenin hızlandığı görülüyor, bu da onların dünya pazarına ihracat yapma kapasitelerinin artması demek. Tabii aynı zamanda yüksek oranlı büyümeyi de gerçekleştirmeleri ve eşitsiz ve yetersiz de olsa, sosyal refahta artış anlamına da geliyor. Özellikle Çin'deki durum böyle. Yükselen ülkelerin başını Çin'in çekiyor olması da bir tesadüf değil. Çin, kapitalizm öncesinde binlerce yıl boyunca evrensel tarihin başını çekiyordu. İlk dalga olan ulusal kurtuluşların başıydı, şimdi ikinci dalganın da başında.

Elbette yalnızca Çin değil. Başka ülkeler de var. Hindistan, Brezilya gibi kıta ülkeleri, orta büyüklükte, hatta çok küçükler, mesela Ekvator Ginesi, Güney Kore, Tayvan, Malezya, belki Güney Afrika gibiler de var.

Bunlar ikinci dalganın yükselen ülkeleri ve sadece ithal ikameci değil modern ve bütünleşmiş bir sanayi yapısına sahipler. Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Kore ve diğerleri. Bu da onlara kapitalist dünya pazarında saldırgan bir pozisyon sağlıyor. Peki, bu ülkeler bu durumdan hareketle nereye gidiyorlar?

Bu konuda iki tez var. Egemen klasik teze göre bu ülkeler küreselleşmiş kapitalizmle bağlarını koparark değil onunla daha etkili şekilde bütünleşerek ve onu kendi faydalarına kullanarak kapitalizmi ve küreselleşmiş kapitalizmi yakalayabilir. Bu klasik teze göre Samir Amin hatalıdır; kopuş gerçekçi değildir, zararlıdır ve kalkınma ancak dünya sistemiyle bütünleşmeyle mümkündür. Benim tezim ise başka bir şey söylüyor. Bu ülkeler, kapitalist araçlarla ve kapitalist küreselleşme dâhilinde sanayileşseler de tahakküm altında kalmaya devam ediyorlar çünkü emperyalizmi yeni tahakküm biçimleri bulmaya zorluyorlar.

Zaten eski emperyalizmle yeni emperyalizm arasındaki fark da burada. Zira eski emperyalizm –tabii çok eskiyi değil 20. yüzyıl emperyalizmini kastediyorum– merkez emperyalist ülkelerin sanayi tekeline dayanıyordu. Merkez-çevre karşıtlığı, sanayisi olmak ve olmamakla ilgiliydi. Oysa artık öyle değil. Dünya sisteminin sanayi aracılığıyla denetimi, kontrolü ve biçimlendirilmesi beş tekel vasıtasıyla kotarılıyor. Bunlar:

Dünya Ticaret Örgütü'nün koruması altındaki teknoloji tekeli
Gezegenin doğal kaynaklarına ulaşma ve kullanma tekeli
Bütünleşmiş, küreselleşmiş para ve finans sistemini denetim ve yönetim tekeli
İletişim araçlarının (enformasyon/komünikasyon) denetim tekeli
Kitle imha silahlarının tekeli

İşte emperyalist merkezler bu beş tekel sayesinde/aracılığıyla, sanayilerini ve sanayi sistemlerini çevrenin yükselen ülkelerine taşeron ilişkisi dâhilinde kullandırıyorlar, fiilen taşeron olarak yani... Karşılığında farklı biçimlerde rant elde ediyorlar ve onları sürekli askerî tehdit altında tutuyorlar.

– Yani bu "yükselen" ülkeler, ABD, Avrupa ve Japonya Triadı'nın temsil ettiği sistem tarafından taşeron olarak kullanılıyorlar demek istiyorsun.

– Evet, taşeron olarak kullanılıyorlar ve ihracatları da eşitsiz ticaretin kurbanı oluyor. Verimine göre çok düşük kalan ücretler karşılığında üretilmiş malları ihraç ediyorlar. Buna rağmen sürekli NATO'nun ve ABD'nin askerî saldırı tehdidiyle karşı karşıyalar ve bu teorik bir tehdit de değil; mesela Ortadoğu'da uygulamaya konuldu. ABD, Kolombiya'daki askerî üssüyle Latin Amerika'yı, özellikle de Venezuela'yı, Ekvador'u, hatta Brezilya Amazonyası'nı bile tehdit ediyor.

Bununla birlikte, yükselen ülkelerin emperyalist rant peşindeki "beş tekel"e boyun eğmenin sonuçlarına katlanmaya devam etmeyecekleri açık. Çünkü yükselen uluslar da var; yeniden yükselen demek daha doğru çünkü bunlar yeni uluslar değil. Yeniden yükselen uluslar kavramı, "yükselen pazarlar" kavramından farklı. Bu uluslar emperyalizmle çatışma hâlinde; yıpranmış, belki belli belirsiz bir çatışma ama yine de çatışma... En açıktan çatışma yaşayan ülkenin Çin olması da şaşırtıcı olmasa gerek. Obama, Pekin'e gittiği zaman iki şey talep etmişti: Biri ekonomiyle ilgiliydi; "yuan"da revalüasyon yapılması ve ikincisi siyasetle ilgiliydi; Kuzey Kore'ye karşı ortak bir politika benimsenmesi. Oysa ikisini de elde edemedi ve eli boş döndü.

Bu çatışmaların dozu artacaktır. Sana daha önce verdiğim, kapitalizmin küreselleşmesi ve Kuzey-Güney çatışması hakkındaki makale de bunu anlatıyor. Kuzey ve Güney arasında daha büyük çatışmaların olacağı bir döneme giriyoruz. Fakat bu sefer çatışma sanayileşme üzerinden değil, biraz önce sözünü ettiğim, Kuzey'in beş yeni tekelinin sorgulanması üzerinden olacak.

– Beş tekelden söz ederken, yükselen ülkelerin Kuzey ülkelerinin hegemonya aracı olan bu beş tekele karşı çıktıklarını mı söylemek istiyorsun?

– İşte bu bizi senin üçüncü sorun olan kopuş (*déconnexion*) meselesine götürüyor. Her hâlükârda kopuş kaçınılmaz, vazgeçilmez. Kopuş olmadan kalkınma mümkün değil. Bu dün böyleydi, bugün böyle ve muhtemelen yarın da böyle olacak.

Yükselen ülkelere buradan hareketle geleceğim. Fakat tartışmasız olan şu ki, kopuş kaçınılmaz. Biçimi ve hedefi, emperyalist sistemde neye itiraz edildiğine bağlı olacak. Birinci kopuş Rus Devrimi'nden Bandung'a giden süreçte ifadesini bulmuştu. Rus Devrimi, Çin Devrimi, Bandung döneminin Üçüncü

Dünya ülkeleri, koparak sanayileşmeyi başlattılar. Daha çok kopanı daha çok sanayileşti, daha az kopanı da Afrika'da olduğu gibi daha az sanayileşti.

Söylediğim gibi, yeni kopuş yeni meydan okumalarla karşı karşıya. Bu emperyalizmin avantajı sanayi tekeline sahip olması değil, üstünlüğü artık beş tekele dayanıyor. Dolayısıyla mevcut durumda kopuş demek bu beş tekeli hedef almak demek. O hâlde asıl sorunun ne olduğunu netleştirmek için bunları birer birer ele alabiliriz.

Birincisi, teknolojik egemenlik meselesi. Bu alanda emperyalizm kendini tehdit altında hissediyor ve Dünya Ticaret Örgütü kuralları aracılığıyla telif hakları üzerinden teknolojik tekelini koruma telaşı içinde. Fakat herkes biliyor ki en başta Çin ve Üçüncü Dünya ülkeleri, artık kendileri de teknoloji geliştirebilecek imkânlara sahip. Dolayısıyla bu zayıf, kırılgan bir teknoloji tekeli.

İkincisi, doğal kaynaklara ulaşma/kullanma tekeli. Kuzey, emperyalist Triad, bu kaynaklara ulaşma/kullanma, yalnız kendi hesabına kullanma tekelini ancak bir şekilde koruyabilir: askerî müdahale. Bunun Ortadoğu'da yaşanmış savaş örnekleri var, İran'a, Kuzey Kore'ye, Venezuela'ya yönelik tehdidi de biliyoruz. ABD'nin AFRICOM denilen, Afrika petrolünün çoğunun bulunduğu Gine Körfezi'nde kalıcı askerî üs kurma projesi var...

Bu doğal kaynakların militer kontrolü de rüşvet, yolsuzluk ve bahşiş politikalarıyla kotarılıyor. Bu gayet yaygın bir durum ama en kırılgan ülkelerde daha da etkili oluyor. Bunun en güzel örneği dünyanın üçüncü uranyum ihracatçısı olan Nijer. Cezayir, Libya ve Nijerya arasında. Stratejik konuma sahip üç ülke. Batılılar, Fransızlar aracılığıyla AREVA[6] imtiyazını nasıl

6 AREVA: 2001 yılında kurulan ve merkezi Paris, Fransa'da bulunan şirket. Nükleer güç ve yenilenebilir enerji alanlarında faaliyet göstermektedir. 2018 başında adını "Orano Group" olarak değiştirmiştir. *-çev.*

sürdürüyorlar? Bahşiş politikasıyla. Nijer dünyada en büyük sefaletin yaşandığı ülke ama aynı zamanda da en çok dış yardım alan ülke.

İşte, gezegenin kaynaklarının merkez tarafından denetlenme durumu, şimdilerde "yükselen" denilen ülkelerin tehdidi altında.

Üçüncüsü, bütünleşmiş/küreselleşmiş para ve finans piyasalarının denetiminin tekeli. Bu denetim, uluslararası rezerv parası olan dolara itirazlar sonucu kendiliğinden çökmekte. Çin, Çin'in inisiyatifiyle oluşturulan Şanghay Grubu, Rusya ve Orta Asya'nın, İran'ın ama aynı zamanda Güneydoğu Asya ülkelerinin de katılımıyla, dünyanın para ve finans yönetim tekeli kırılmakta.

Günümüzde dördüncü tekel olan iletişim tekeli de artık tartışma konusu. Yazık ki bu alanda biz Güney ülkeleri çok zayıfız. Batı'dan bağımsız, dünya ölçeğinde yayın yapan El Cezire örneği var. Fakat o da Körfez sermayesi tarafından finanse edilmekle malul. Bir de Venezuelalıların hayata geçirmek istediği Télé-Sur var, ne yazık ki şu ana kadar etkinliği sınırlı kaldı ve pek de kaliteli olamadı.

Netice itibarıyla iletişim alanında bir çatışma var. Google'la Çin'in internet üzerinden çatışması da biliniyor.

Beşincisi, yani kitle imha silahlarını ilgilendiren tekelleşme, dünyadaki jeostrateji açısından çok önemli. Gitgide artan sayıda Güney ülkesinin nükleer silahlara sahip olmasıyla birlikte bu tekelin aşınma süreci de başladı. Militarist bir mizaca sahip olmasam da ABD vazgeçmediği müddetçe Güney ülkelerinin de nükleer silahlara sahip olmasını savunuyorum. İran hükümeti hakkındaki düşüncelerden bağımsız olarak (benim de çok olumlu düşüncelerim yok) İran ulusunun da tüm uluslar gibi nükleer silahlanmaya hakkı var. Unutmayalım ki Irak'ın saldırıya uğramasının nedeni kitle imha silahlarına sahip olması değil olmamasıydı.

Netice itibarıyla bu tekel de aşınmakta. İşte bütün bunlar ikinci dalganın ve kopuşun çatışma alanlarıdır.

– Sana, bu yükselen ülkeler sistem dâhilinde bir "yakalama" olasılığını temsil ediyorlar mı diye sormuştum ve cevap hayırdı. Burada da söz konusu ülkelerin Batılı ülkelerin sahip olduğu beş tekele itiraz ettiklerini, karşı koyduklarını söylüyorsun.

– Evet. Hep aynı soruya geliyoruz. Görünür gelecekte bu ülkeler ne yapabilir, neyi gerçekleştirebilir? Bu soruya cevap vermek zordur. Kopmadan, küreselleşme içerisinde kalmak isteyenlerin, kalmaya çalışanların fazla bir şey gerçekleştirmeleri mümkün değil. Sanayileri bir taşeron (fason) sanayi olarak kalmaya devam eder. Daha iddialı ve gözü pek olanlar yani Kuzey'in asıl tekellerini sorun edenler ise askerî müdahale de dâhil tehdidi göze almalıdır. Bunu başarabilmeleri, rejimin gerçekten güçlü bir halk desteğine sahip olduğu durumda mümkün olabilir.

Bilindiği gibi, Bandung rejimlerinde en zayıflar ilk çökenler oldu, daha güçlü halk desteğine sahip olanlarsa daha iyi direnebildi. Aynı şekilde şimdilerde yükselen ülkelerin de Batı saldırılarına karşı koyabilmeleri ancak içeride güçlü bir halk desteğini arkalarına aldıklarında mümkün olabilir. Bu tür bir desteği de milliyetçi söylemlerle sağlamaları mümkün değil. Antiemperyalist ve halktan destek gören bir tarihsel blok oluşturulması ve halk sınıflarının faydasına somut sonuçlar doğuran politikaların hayata geçirilmesi lazım.

5

Kopuş: Güney'in Özerk ve İçe Dönük Kalkınmasının Koşulu

– Sevgili Samir, bir söyleşimizde ortaya koyduğun ve kapitalizmin kökenini, kutuplaşmayı ve bu kutuplaşmanın neden devam etmekte olduğunu açıklayan tarihsel gelişim çizgisi beni çok etkiledi. Bir de kopuş sorununu ele almıştık. Eşitsiz ticaret sorununa geçmeden önce bu kopuş kavramının üzerinde biraz daha duralım istiyorum. Çünkü kutuplaşma, senin de gayet güzel tahlil ettiğin gibi, çevre kaynaklarının sistemin merkezi tarafından yağmalanmasından başka bir şey değil. Eşitsiz ticaret de bu yağmanın sonuçlarından sadece biri. "Eşitsiz Ticaret" adlı kitabında kopuş üzerinde ısrarla duruyorsun, zira sana göre Güney ülkelerinin kapitalizme bağlı kalarak kalkınmaları mümkün değil çünkü ne merkez ülkeler ne de kapitalizmin mantığı buna izin veriyor. Önceki söyleşimizde, kuralı doğrulayan istisnalardan, Çin, Hindistan ve başka "yükselen" ülkelerden söz ettik. Bugünkü durumda Güney ülkelerinin, Afrika'nın ve Güney'in diğer bölgelerinin kopuş imkânlarına dair neler söyleyeceksin?

– Beni duygulandıran iltifatın için teşekkür ederim. O hâlde kopuş sorununa dönüyorum. Gerçekten var olan küreselleşmiş kapitalizm sistemi emperyalist bir sistem. Bu demektir ki merkezi temsil eden emperyalist Triad'ın egemen sermayesi, artık

ekonomik olarak bütünleşmiş ama politik olarak bütünleşmiş değil ve geçerli kutuplaşma sayesinde emperyalist bir ranta el koyuyorlar.

Bu kısmen hesaplanabilir devasa bir rant. Bu ranta eşitsiz ticaret yoluyla el koyuyorlar, "Eşitsiz Ticaret" adlı kitabımda bunu tahlil etmiştim. O dönemde savunduğum görüşleri bugün de savunuyorum ama hepsi bu kadar değil. Bu emperyalist el koymanın farklı biçimleri var ve tarihsel süreç içinde evriliyorlar. Bu süreçler her zaman tam olarak "ölçülebilir" değil ama bir kısmı hesaplanabilir. Mesela "şanlı 30 yıl" denilen dönemde, yani 1945-1975 aralığında, Batılı ülkeler yıllık ortalama yüzde 4-5 büyüme oranlarına ulaşmıştı ve bu, 20. yüzyılın ilk yarısına ve 19. yüzyıla göre kapitalizmin tarihinde gerçekleşen en yüksek büyüme oranıydı.

İşte bu "şanlı 30 yıl" dönemine dair unutulan, söylenmeyen bir şey var: O dönemde enerji bedavaydı. Petrol neredeyse bedavaya, sıfır fiyata kullanılıyordu. 1973 öncesinde petrolün varili iki dolara satılıyordu. Ve bu dönemde Batılı ülkeler yüksek büyüme oranlarını bu sayede sağlıyordu. İyi de ne pahasına? Neyin karşılığında? O dönem için hayati öneme sahip bir enerji kaynağını, petrolü bedava kullanmak pahasına...

Eğer söz konusu büyüme 1975'te, yani petrol fiyatlarının Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından yükseltilmesinden (1973) iki yıl sonra durduysa, bu bir tesadüf değildir.

Doğal kaynaklar emperyalizmin tek yanlı çıkarına kullanılmaya devam etmekle kalmıyor, bu durum artık daha da şiddetlenmiş, derinleşmiş durumda. Petrol fiyatlarında çok yüksek artışlar olsa da yağma aynen devam ediyor. Ölçülemez olan şey, gelişmiş kapitalist ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin kendi doğal kaynaklarını kendileri için kullanmasını yasaklayan, onları men eden ayrıcalıklı konumları. İşte bu ayrıcalık (imtiyaz), onların Güney'in doğal kaynaklarına el koymalarını sağlıyor.

Özetle, gerçekte var olan küreselleşmiş kapitalist sistem, Güney ülkelerinin doğal kaynakları üzerinden bir emperyalist ranttan yararlanıyor. Şimdilerde oluşmakta olan, daha doğrusu şimdiden bir gerçeklik olan şu ki eskiden sanayi tekeli sayesinde el konulan emperyalist ranta bu sefer merkezin sahip olduğu beş tekel sayesinde el konuyor. Geçmişin ve şimdinin farklı biçimlerde tezahür eden emperyalist rantı mevcutken sistem dâhilinde kalarak yakalama mümkün değildir. Ve "istisna" yok. Senin, kuralı doğrulayan istisnalar dediğin, Çin, Hindistan gibi ülkeler kuralı doğrulayan istisnalar değil, sadece beş tekel yoluyla gerçekleşen kutuplaşmanın yeni biçimleri.

Bu da demektir ki bugünkü rotada, bugünkü hâliyle devam edilirse, Çin, Hindistan ve diğerleri yeni merkezler değil, yarının çevre ülkeleri olabilirler. Çin ve bazı başka ülkeler gibi sanayileşme yoluna girmeyenler, mesela Sahra Altı Afrika ülkeleri, sistemden dışlanıp marjinalleşeceklerdir. Bu da zaten birkaç yıl önce yayımladığımız bir kitabın başlığıydı: *Afrique: exclusion programmée ou Renaissance?* (Afrika: Programlanmış Dışlanma mı, Rönesans mı?) Bu kendiliğinden, iradi olarak ortaya çıkan bir şey değil, olayların zorlamasıyla ortaya çıkan bir durum, sistem tarafından dışlanma yani...

Netice itibarıyla kopuşun amacı, emperyalizmi bu ranttan mahrum etmek olmalıdır.

Tabii buradan hareketle de bir dizi soru gündeme geliyor: Kopuş nasıl olacak, nasıl gerçekleşecek? Kim kopabilir? Nasıl kopabilir? Açık olan husus şu; kopuşun nasıl olacağı, kurtulmak istediğiniz, bertaraf etmek istediğiniz emperyalist rant biçiminin ne olduğuna bağlıdır. Eskiden rant, sanayi tekeline sahip olmanın sonucuyken kopuş da bu tekeli kırmayı, yani uygun bir sanayileşme politikasını hayata geçirmeyi gerektiriyordu. Bugün artık emperyalist rant sanayi tekeline dayanmadığına,

sanayinin beş tekel vasıtasıyla denetlenmesi tekeline dayandığına göre kopuş da bu beş tekeli bertaraf etmekle mümkün olabilir. Demek ki "nasıl" sorusunun cevabı emperyalist rantla ilgili.

– Önceki söyleşilerden birinde, yükselen ülkelerin Triad'ın beş tekeline itiraz ettiklerini söylemiştin...

– İşte tam da bu sebepten dolayı istisna değiller, zira bu beş tekele karşı çıktıklarında kopmaya mecbur olacaklardır. Başka yolu yok. Ben "kim" derken, ülkeyi kastetmiyorum, Güney ülkesinde hangi sosyal gücün kopmayı sorun ettiğini, bu işe giriştiğini kastediyorum. İşte bu yüzden sorun son derecede karmaşık. Bu alanda dogmatik iki cevap söz konusu.

Birinci dogmatik cevap: Sadece yoksul köylülüğün desteğini almış proletarya kopabilir. Tabii bu çok yüksek bir soyutlama düzeyinde mümkündür. Aslında sadece yoksul köylülüğün desteğini arkasına alabilen proletarya kopuşu nihai hedefine taşıyabilir denmesi gerekir. Ama burjuvazi kopuşu başlatabilir.

Diğer cevap da aynı derecede dogmatik: Ancak burjuvazi kopabilir. Hayır, genel bir çerçevede bu burjuvazi komprador bir burjuvazi. Dünya sistemi içerisinde oluşmuş, oluşmaya devam ediyor ve küçük çapta da olsa ondan çıkar sağlıyor, sonuçta o durumdan yararlanıyor ve kopuşu aklından geçirmiyor.

– Fakat Bandung Konferansı sonrasında bu ülkelerden bazılarında kopuş sürecini başlatan burjuvaziydi...

– "Güney Ülkelerinin Bağımsız İnisiyatifi İçin" adlı makalede yazdığım oydu. "Güney'in Uyanışı" kitabımda da o dönemin tarihsel koşullarını hatırlatıyordum. O bir gerçeklikti çünkü her iki dogmatizmi de reddediyorduk, gerçeklikti çünkü gerçek bu ikisinin arasında bir yerdeydi. Bu çatışmalı bir şey. Burjuvazinin bazı katmanları kopuşu başlatmak istiyor ama her zaman sınırlı ve ikircikli, çünkü kendi halkından çekini-

yor. Emekçi halk kitlelerinin ise her zaman onları daha ileri itme potansiyeli var. Dolayısıyla Çin'de olduğu gibi büyük halk hareketlerine dayanan ulusal kurtuluş hareketleri söz konusu olduğunda radikal bir kopuş mümkün oluyor.

Burjuvaziyle halk sınıflarının karışımına dayanan hareketler olduğunda ise Hindistan'da, aynı şekilde Afrika'da, Mali'de, Gana'da, Tanzanya'da orta derecede kopuşlar mümkün olabiliyor.

Bir de çok daha küçük çaplı ve sınırlı kopuşlar var. Bu durum, burjuvazinin tek başına sürece hâkim olduğu, iktidarı tek başına denetleyebildiği durumlara denk geliyor. Tabii burjuvazi dediğim zaman mevcut durumdaki burjuvaziyi kastediyorum. Bu sorunla ilgili olarak Asya ve Afrika Marksizmi, kopuştan yana olan milli burjuvazi ve kopuş istemeyen komprador burjuvazi olmak üzere burjuvaziyi ikiye ayırıyordu.

Ben bu ayrımı eleştirdim. Hayır, dedim; burjuvazi bunların her ikisi de demektir. Aynı anda hem milli hem de kompradordur. Emperyalist dünya sistemiyle uyumlanmanın kendi yararına olduğunu düşündüğünde komprador eğilimler taşır; daha öteye geçmenin mümkün olduğunu düşünüp daha ileri giderse ulusal (milli) eğilimler taşır. Bu, "iyi" ve "kötü" tüm rejimler için geçerlidir. Mesela Mobutu rejimi gibi bir rejim bile fırsat bulduğunda Batı karşısında manevra alanını genişletmek ister; ama o tamamıyla Batılı ülkelere boyun eğdi. Netice itibarıyla burjuvazi bu ikisinin karışımıdır.

Dolayısıyla biri ulusal, diğeri komprador iki burjuvazi yok. Burjuvazi içinde farklı eğilimler var ve bu farklılıklar burjuvazinin politik planda bölünmesine neden oluyor. İçeride kendi aralarındaki güç dengeleri, dışarıda egemen ülkelerle ilişkiler söz konusu. Bu burjuvazi, doğmakta olan bir burjuvazi olabilir, oldukça geniş tabanlı olabilir, yeni burjuvazi olabilir... Bir de

potansiyel burjuvalar var; bunlar burjuva özlemi taşıyan, burjuvaziye dâhil olma isteğiyle yaşayanlar, ama sermaye sahibi olmak anlamında burjuva konumunda değiller.

Toplumun bir bölümünü oluşturan, eğitimli olmaktan dolayı ayrıcalıklı pozisyona sahip, devlet aygıtında, orduda önemli mevkilere gelebilmiş unsurlar da iktidarı kullanma arzusuyla yanıp tutuşurlar. Bunlar yeni devlet burjuvazisi olarak, iktidarı kendi çıkarlarına kullanmak isteyen küçük burjuva kesimini oluşturuyorlar.

İşte kopuş sorununa benim bakışım böyle. Görüyorsun kopuşun, onu otarşinin kurulması olarak gören Dünya Bankası'nın gevezeliğiyle bir ilgisi yok. Asla otarşi filan söz konusu değil.

Bugünün küreselleşmiş kapitalizm koşullarında kopuşun mümkün olabilmesi için bu amaca bağlı ülkelerin bir araya geldiği bölgesel "gruplar" kurulması gerek. Tek başına kalan bir ülke için kopuş çok daha zor olacaktır. Latin Amerika'yı ele alalım; sözgelimi Venezuela, Ekvador, Bolivya toplu bir kopuş süreci içinde bir araya gelebilirler.

Ama şunu söyleyebilirim: Gerekli, mümkün ve zor... Hiçbir zaman da mükemmel olmayacak ama hep sınırlı ve muğlak olacak. Bu gerekli. Çünkü daha önce de söylediğim gibi sistem dâhilinde kalarak yakalama tam bir yanılsamadır. Elbette bir yanılsama da kısa vadede bir başarı gibi görünebilir, son yirmi yılda Çin'in ihracat başarısı gibi... Fakat bu sürdürülebilir değil. Daha şimdiden sürdürülemezliğin sınırları ve emareleri beliriyor.

Kopuş mümkün ve gerekli. Aynı zamanda zor ve bu zorluk da egemen sınıfların önderliklerinin burjuva niteliğinden ve halk sınıflarının bağımsız etkin önderlikler oluşturamamasından ileri geliyor. Netice itibarıyla her zaman zor bir süreç söz konusu ve sonuçlar her zaman bir ileri adımı temsil ediyor.

İşte bu yüzden devrimden değil de devrimci ilerlemelerden söz ediyorum. Bugün bunun örnekleri mevcut. Kopuşu mümkün kılacak gelişmelere sahne olan ülkeler var ama henüz kopuşu başlatmış değiller.

Kopuşu mümkün kılacak koşulların başında politik durum geliyor. Seçim yoluyla bile olsa hükümet değişiklikleri önemsiz değil. İkinci bir koşul, kopuşa yönelen hükümetlere ulusal plandaki halk desteği. Böyle güçlü bir destek emperyalist sisteme dâhil ülkelerin, özellikle de Kuzey Amerika'nın desteğini alan içerideki burjuvazinin acımasız muhalefetine karşı koymayı mümkün kılar. Venezuela örneğinde bu görülüyor. "Muharebe" kaybedilmiş değil ama kazanılmış da değil, ki bu uzun erimli bir süreç.

Latin Amerika'da bir kopuş projesi mevcut. Latin Amerika için Bolivarcı İttifak (ALBA) ekonomik bir proje ama sadece bu kadar değil, bağımsız bir (Latin) Güney Amerika ülkeleri arası bir pazar oluşturma hedefi ve aynı zamanda da ABD ve Avrupa'yla ilişkileri yeni bir temel üzerine oturtma isteği var. Bunlara ek olarak ALBA bölgenin doğal kaynaklarına ulaşmayı ve söz konusu kaynakların Güney Amerika'nın tamamının kalkınmasına hizmet için sunulmasını hedefliyor. Ve politik de bir proje: ABD'nin askerî üslerinin Latin Amerika'dan sökülüp atılmasını istiyor.

Fakat olayların seyrine bakıldığında bu proje çok yavaş ilerliyor. Oralardaki rejimler, Kuzey Amerika emperyalizmi tarafından her türlü desteği alan burjuvazinin tehdidi altında. Zayıf bir ülke olan Honduras'ta bunu gördük; bu projeyi yürütme iradesi güçlü değildi, sonuçta da Obama destekli bir darbeyle ezildi.

Çok farklı başka bir örnek de Çin, çünkü Çin'deki egemen sınıfa burjuvazi demek mümkün değil. Fakat halk devriminden

çıkma bir parti-devlet sınıfı söz konusu. Şimdilerde bu sınıf içinde birbiriyle çelişen halkçı eğilimlerle komprador eğilimler bir arada bulunuyor. Burjuva özlemler mevcut. Bazen hükümet çevrelerinin ve Çin egemen sınıfının bu özleminin tuhaf biçimlerde sembolize edildiği de oluyor, Mao kıyafetini kravatla ikame etmek gibi... Bu belki sembolik ama çok şey söylüyor. Tabii ulusal eğilimler de var, bu eğilimler halk sınıfları nezdinde bir karşılık buluyor. Çin'in gelişmesi etkili bir sınıf mücadelesine dayandı, bunu son dönemdeki çok büyük grevlerde de görmek mümkün. Yönetici sınıf içindeki ulusalcılarla halk sınıflarının ittifakı ilerleyebilir. Dolayısıyla başka bir model mümkün.

Modeller var, bir de model olmayanlar var, yani öyle ülkeler var ki hiçbir şey olduğu yok. Bunlar marjinalleşmiş ülkeler. Fakat bunlar arasında da farklılıklar var. "Ekonomik kalkınmışlık" düzeyleri bakımından Bolivya ve Nepal farklı değiller ve Senegal'den ve Nijerya'dan daha ileri değiller. Fakat Bolivya ve Nepal gibi ülkeler azgelişmiş olsalar da düşük statülerine rağmen çok önemli politik ilerlemeler kaydediyorlar. Oysa mesela Nepal'den daha iyi ve daha avantajlı durumda olan Nijerya gibi ülkelerde hiçbir ilerleme yok. İşte sorunun ulusal kurtuluşçu, halkın ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelen ulusalcı eğilimlerle ilişkisi böyle.

– O hâlde kopmak isteyenler için sanayileşmek her zaman bir seçenek.

– Evet, vazgeçilmez. Sanayileşmeden ilerleyemezsin. Bu sorunla ilgili olarak da bu alanda en karakteristik durumda olan Afrika örneğini veriyorum. Ülkeleri gıda yeterliliği bakımından ele alıp gruplara böldüğünde durum şöyle:

1. Tarihsel olarak ve bugün de en sanayileşmiş olan Triad'ın emperyalist ülkeleri

2. Çin, Hindistan ve diğerleri gibi en çok sanayileşmiş yükselen ülkeler
3. Mısır, Cezayir gibi yarı sanayileşmiş çevre ülkeleri
4. Afrika'nın çok büyük bölümünde olduğu gibi, pratik olarak sanayisi olmayan ülkeler

Soruna besin maddeleri cephesinden bakıldığında, kır nüfusu toplam dünya nüfusunun yüzde 5-6'sı olan en çok sanayileşmiş ülkeler, gıda güvenliğine sahip olmakla kalmıyorlar, –ürünlerin kalitesi tartışmalı olsa da– aynı zamanda gıda ürünü fazlasına da sahipler. Üstelik o fazlayla bizim pazarlarımızı istila ediyorlar.

Üçüncü Dünya'nın en fazla sanayileşen ülkelerine, özellikle de Çin'e bakıldığında yeterli düzeyde gıda güvenliğine erişildiği görülebilir. Çin, nüfusunu az çok yeterli düzeyde besliyor; tabii hâlâ sefaletin sürdüğü bölgeleri de var. Gezegendeki ekilebilir arazinin yüzde 6'sıyla dünya nüfusunun yüzde 22'sini besleyebiliyor. Öte yandan yarı sanayileşmiş ülkelerin gıda bakımından büyük oranda bağımlı oldukları görülecektir. Mısır ve Cezayir bunun en tipik örnekleri. Son olarak (Afrika ülkeleri gibi) en az sanayileşen ülkelere baktığımızda da, bunların gıda konusunda en bağımlı ülkeler olduklarını görüyoruz.

Demek ki sanayileşme kaçınılmaz ve marjinalizasyon da sanayileşmemenin bir sonucu. Dünya Bankası ve Avrupalı "hümanistler", "Afrika sanayileşmemeli, bunun için çok erken, önce tarımını geliştirmeli," dediklerinde aslında bir çıkmaza girmiş oluyorlar çünkü sanayi olmadan tarımı geliştirmek mümkün değil.

Fakat burada, sanayileşme ifadesinin ne kadar değersizleştirildiğine dikkat etmek lazım. Sanayileşme, "modernizm"in tüm söylemlerinde, Güney'in ilerlemeci milliyetçilerinin, modern Çin'deki gibi 20. yüzyıl sosyalizmlerinin, hatta Dünya

Bankası'nın söylemlerinde bile var. Bunlar "verimlilik" esasına dayalı bir vizyonu paylaşıyorlar, öte yandan çalışma koşulları ve doğal kaynakların tüketilmemesi gibi konuları göz ardı ediyorlar.

Benim sanayileşme kaçınılmazdır derken kastettiğim ise bambaşka. Buradaki mesele, sadece sanayi türü (hangi ihtiyaçları karşılamak için hangi sanayi) ve nihayetinde de teknoloji meselesi değil, mülkiyet biçimleri ve ekonomi yönetimini toplumsallaştırma meselesi. Elbette başlangıçta mülkiyet biçimleri bakımından bir çeşitlilik olabilir, devletin, kooperatiflerin, işçi ve yurttaş kolektiflerinin mülkiyeti yanında özel kapitalist mülkiyet de olabilir. Tek şart, daha en başından ekonomi yönetiminin (şirketler, bölgeler veya ulus gibi) her düzeyinde gerçek bir toplumsallaştırma yolunda yavaş da olsa sağlam adımlarla ilerlemek, bu gidişi çıkmaz ayın son çarşambasına ertelememek, elbette sağduyulu ama aynı zamanda kararlı da olmak. Yani "önce bir kalkınalım, sonra bakarız" değil. Bu anlamda, ben bir "modernist" değilim. "Postmodernist" hiç değilim. Ben sadece Marksistim. Ama tabii bu başka bir mesele, bir felsefe meselesi. Bu söyleşinin konusu değil.

6

Güney'in Kurtuluşu: Kopuş veya Bütünleşme

– Bandung'dan çok söz ettin. Ona Güney'in "ilk uyanışı" diyorsun. Fakat Bandung, Bağlantısızlar Hareketi, Tricontinental, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) gibi başka inisiyatiflere de yol açtı. Sana göre tüm bu inisiyatif ve hareketlerden geriye ne kaldı?

– Sana bununla ilgili olarak, "Güney Ülkelerinin Bağımsız İnisiyatifi İçin" başlığını taşıyan bir metin de yolladım ve sen onu okudun. İkinci Dünya Savaşı ertesinde, 1950'lerin başında yani erken bir tarihte, Asya ve Afrika komünist partileri içinde keçeleşmiş bir iç tartışma açılmıştı. Avrupa'da, Latin Amerika'da değil, Çin'de, Hindistan'da, Mısır, İran, Suriye ve Irak'ta, belki başka ülkelerde de...

Tartışma şu sorunla ilgiliydi: Dünya Doğu ve Batı'dan oluşan iki kutuptan ibaret değildir. Üç bloktan oluşmaktadır: Doğu, Batı ve Güney. Yani bağımsızlığını yeni kazanmış veya yeniden kazanmakta olan Güney: Asya ve Afrika. Güney'in ilerici güçleri, komünist partileri, başka ilerici güçler dünya sisteminin bir partneri (tarafı) olarak inisiyatif almalı, kendilerini ortaya koymalıdırlar. Sanki yoklarmış gibi işi Doğu-Batı çatışmasına bırakmamalıdırlar.

Bunun sonuçları oldu. Sonuç Bandung'du. Tabii Bandung'u bu ülkelerin komünist partileri yaptı demek istemiyorum. Hindistan, Endonezya, Nasır'ın Mısır'ı gibi ülkelerdeki milliyetçi liderler de, büyük muhalefet partileri de Güney'in bağımsız bir güç olarak ortaya çıkması için koşulların mevcut olduğunu düşünüyorlardı.

– Bandung projesi neydi? Yeni ekonomik düzen projesi olarak nasıl etkileri oldu?

– Aslında Bandung'da toplanan Güney yöneticilerinin dünyayı dönüştürdüğü söylenebilir. Sadece bağımsızlığı, bayrağı, ulusal marşı değil, Güney'in dünya sistemindeki gerçek yerini ortaya koydular. Diyebilirim ki Bandung olmasaydı Afrika bağımsızlıkları mümkün olmayacaktı. Bandung İngilizleri, "Kenya'nın siyahlarına karşı savaşı ilelebet sürdüremeyiz. Bağımsızlığı kabullenmek durumundayız," düşüncesine vardırdı. Ve Gana 1957'de bağımsızlığını kazanarak bir ilk oldu.

İşte o zaman Gaston Defferre şöyle diyordu: "Biz de bir yasal çerçeve oluşturarak, denetimimizden kaçmadan, kontrollü olarak Afrika devletlerinin bağımsızlık yolunu açmalıyız."

Bandung muazzam bir rol oynadı. İşte bu yüzdendir ki tüm Afrika ülkeleri Bağlantısızlar Hareketi'ne katıldı. Houphouët-Boigny'nin Fildişi Sahili de, Léon M'ba'nın Gabon'u da, hepsi!

Asya'da, Afrika'da ekonomik ve sosyal alanda büyük dönüşümler, eğitim alanında da devasa bir nicel sıçrama gerçekleşti. Önemsiz rakamlardan çok yüksek rakamlara ulaşıldığı bir gerçek.

Tabii tahlilini yaptığım gibi Bandung'un sınırları da vardı. Bandung radikal anlamda devrimci olmayan ulusal kurtuluş hareketlerinin ürünüydü. Elbette Çin, Vietnam ve Küba'yı ayrı tutmak gerekir. Burjuva eğilimlerle, Hindistan'da olduğu gibi açıkça burjuva önderliklerle, aynı şekilde Nkrumah Ganası'nda,

Modibo Malisi'nde ve başka ülkelerdeki popülist önderliklerle uzlaşma söz konusuydu.

Ve hızla sınıra ulaşıldı. Denebilir ki Bandung ve Bağlantısızlar Hareketi 1960'lardan 1970'lerin ortasına kadar on beş yıllık bir dönemde, parıltılı, fantastik bir gelişme kaydetti. Ama ondan sonra soluğu kesildi. Bandung'un tükenmesinin nedeni, söz konusu rejimlerin yaptıklarının ötesine geçememeleriydi. Kendi temelleri ona izin vermedi. Herkes bilir ki ilerlemezsen gerilersin. İşte o zaman da çöktüler.

– O hâlde, şimdilerde ufukta görünen bazı Güney güçlerinin çıkışını Bandung'un dirilmesi ve Güney lehine bir yeni düzen olasılığı olarak görüyorsun...

– Sanırım hayır. Daha fazlasını bekliyorum. Bandung'un yeniden doğması mümkün değil. Bir kere, 1955'te Bandung döneminin rejimleri meşruydu. Ya Çin, Küba ve savaş hâlindeki Vietnam gibi büyük sosyalist devrimlerden ya da gerçek bir halk desteğine sahip ulusal kurtuluş hareketlerinden çıkmışlardı. Hindistan da, daha sonra 1960'ta bağımsızlık sonrasının Afrika devletleri de, bu halkların gözünde meşrulardı çünkü bağımsızlık büyük bir ileri adımdı.

Netice itibarıyla Bandung hükümetlerin Bandung'uydu ama aynı zamanda halkların da Bandung'uydu. Zira bu hükümetler meşrulardı, Houphouët-Boigny'nin Fildişi Sahili gibi yeni sömürge Afrika ülkelerininkiler bile. Hükümetlerle halklar arasında bir kavuşma vardı ama halklarla hükümetler arasındaki çelişkiyi de barındıran bir kavuşma. Bugün itibarıyla farklı derecelerde de olsa Güney'deki hükümetler halkların gözünde meşruiyetlerini büyük ölçüde yitirmiş hâldeler, dolayısıyla artık hem halkların hem de devletlerin olacak bir "İkinci Bandung" mümkün olamaz.

Halkların Bandung'u mümkün mü? Bana göre mümkün. Güney halkları arasında yeniden bir dayanışma sağlanması hükümetlerin dönüştüğü, evrildiği ve şüphesiz değiştiği bir süreci başlatacaktır; tıpkı Latin Amerika'da olduğu gibi.

Fakat dikkat edelim; halk hareketleri ve bu halk hareketlerinin gelişmesi sonucunda dönüşecek olan hükümetlerin eylemleri arasında bir amaç birliği olması lazım. Zira hükümetler, ne kadar vasallaşmış olurlarsa olsunlar, mağduru oldukları neoliberal dogmalara teslimiyet konusunda eskisi kadar "hevesli" değiller. Örneğin Doha Devresi'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne yönelik blokaj veya yavaşlatma eylemleri bu kapsamda. Güney ülkelerindeki bazı hükümetlerde, burjuva da olsalar, komprador eğilimlere baskın gelen milliyetçi eğilimler de gözlenebiliyor. Malezya bunun bir örneği. Sonra Çin, Vietnam, Küba gibi büyük devrimlerin mirasçısı sistemler var ve bir süredir inisiyatif alıyorlar. Şanghay Grubu'nun girişimlerinden daha önce bahsetmiştim. Bundan başka, Latin Amerika'daki devrimci ilerlemelerden ve Latin Amerika için Bolivarcı İttifak (ALBA), Güney Bankası gibi çabalardan da bahsetmek gerek. Sonuç olarak diyebilirim ki henüz bağlantısız olsalar da önemli değişiklikler var.

7

"Dörtlü Çete"[7] İçindeki Tartışmalar

– Bu soru, bir dünya sistemi olarak kapitalizm kuramı ve Immanuel Wallerstein'in temsil ettiği dünya sistemi kuramıyla ilgili. Senin bu konudaki yaklaşımın, teorileştirmen diyelim, Wallerstein'den daha önceye dayanıyor. Sana göre ikisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar neler?

– Senin de söylediğin gibi ben çok önceden kapitalizmi bir dünya sistemi olarak görüyordum. Doktora tezimin "Dünya Ölçeğinde Birikim" olan başlığı da bunun kanıtıdır. Ve geride kalan 50 yılda bu tezi geliştirmeye ve derinleştirmeye çalıştım.

Wallerstein, biraz daha geç bir tarihte, 1960-1970'li yıllarda dünya sistemi teorisini ortaya attığında doğal olarak kendimi ona yakın hissettim. Onunla ve diğerleriyle temel bir sorunu paylaşıyorduk; bu, kapitalizmin eşitsiz gelişmiş ulusal kapitalizmlerin toplamı olarak değil, bir dünya sistemi olarak anlaşılabileceği temel tespitiydi. İşte böyle biz dört kişiydik ve bize "dörtlü çete" deniyordu ama her birimizin kendi kişiliği vardı ve tabii her zaman uyuşuyor değildik.

Beni Wallerstein'den ayıran bir fark da ben Marksistim, Wallerstein değil. Tabii Wallerstein Marksist olmamakta ta-

7 Samir Amin, Arghiri Emmanuel, Andre Gunder Frank ve Immanuel Wallerstein. *–çev.*

mamıyla haklı olabilir ve onun gibi Marksist olmayanlar tarafından yazılmış harika eserler var. Fakat yine de bu önemli bir farktır zira söylediğim gibi ben Marx'ın kapitalizm tahliline temel bir önem atfediyorum. Wallerstein daha geniş, daha gevşek bir kapitalizm tanımından hareket ediyor ve onu piyasaya, piyasanın ve ücretli emeğin genişlemesine, yayılmasına indirgiyor.

– Başlığı "Eşitsiz Gelişme" olan bir kitap yazdın. Andre Gunder Frank Le développement du sous-développement *(Azgelişmişliğin Gelişmesi) ve Arghiri Emmanuel de* L'échange inégal *(Eşitsiz Ticaret) adlı kitapları yazdılar. Bu kitaplarda ortak olan nedir? Uyuşmazlıkları değilse de farklılıkları neler?*

– Aynı anda birkaç soruyu birden soruyorsun, toparlamaya çalışacağım. Önce benim teorimin gelişim aşamalarına bakalım. Birinci aşama 1954-1956'daki "Dünya Ölçeğinde Birikim". İkinci aşama, 1973'te "Eşitsiz Gelişme". Aslında bu, birikimin akademik olmayan yeniden formülasyonudur zira birinci aşama bir doktora teziydi. Yani ikinci aşama, dünya kapitalizminin ve azgelişmişliğin oluşumuna dair tarihsel bir vizyonun geliştirilmiş versiyonudur. Üçüncü aşama, *Classe et nation* (Sınıf ve Ulus) ki hemen hemen aynı döneme rastlıyor, sanıyorum iki yıl sonra; 1976, "Eşitsiz Gelişme"yi daha çok Asya ve Afrika'daki sosyal oluşumlardaki dönüşümü, özellikle de modernite öncesindeki eklemlenmeye ve kapitalist küreselleşmeye vurgu yaparak tekrar ele aldım. Dördüncü aşama da yeniden gözden geçirip genişlettiğim ve birkaç hafta sonra *Küreselleşmiş Değer Yasası* başlığıyla İngilizce ve Fransızca yayımlanacak olan "Değer Yasası ve Tarihsel Materyalizm".

İşte fikirlerimin gelişiminin somutlaştığı aşamalar bunlar. Bunlar tekrar değil, düşüncenin, küreselleşen değer yasasının temel kavramlarının derinleştirilmesi. Dar anlamdaki değer

yasasından farklı olarak, değer yasasının küreselleşmiş biçimini netleştirmek.

Bu soruna dair görüşlerimi içeren *Küreselleşmiş Değer Yasası* adlı son kitabım Fransızca, İngilizce, Arapça ve Çince yayımlanmak üzere. Bu birinci nokta.

İkincisi, eşitsiz ticaretle ilgili tartışma. Bu tartışma söz konusu ettiğimiz düşünsel evrimin önemli bir durağı. Yolu açan da "Eşitsiz Ticaret" kitabıyla Arghiri Emmanuel oldu. Emmanuel ile bu fikri paylaşıyorum ama farklılıklar da var. Paylaştığım temel düşünce, Emmanuel'in işgücünün dünya ölçeğinde tek bir değeri olduğu ama fiyatının farklı olduğu temel tespiti. Dünya ölçeğinde bir değer çünkü kapitalizm bir dünya sistemi. Bu konuda Emmanuel polemiğe açık ama çok güçlü bir argüman ileri sürüyor. Bir Kongolunun emeğiyle (çalışmasıyla) bir Amerikalının emeği nasıl mukayese edilebilir diyen burjuva argümanlara, bu arada birçok Marksiste de cevap veriyor.

Emmanuel'e göre işgücü her yerde aynı değere sahiptir. Fakat aynı değere sahip olan bu işgücü aynı fiyata sahip değil, çünkü kapitalist dünya sistemi, dünya ölçeğinde meta piyasasına ve sermaye hareketlerine açılma eğilimine sahiptir ama işgücü transferine açık değildir. İşte bütün fark da burada!

Avrupa, 19. yüzyıl kapitalizmi döneminde, Amerika Kıtası'na, Avustralya'ya, Güney Afrika'ya yapılan devasa nüfus göçünden yararlandı. Evo Morales'in dediği gibi oralara yerleşmeleri için vize gerekmiyordu, dahası başkalarının topraklarını çalmak için de... Zaten yaptıkları da buydu. Buna karşılık bugünün Güney'i, Asya, Afrika böyle bir imkâna sahip değil. Gerçi bir göç var ama bu okyanusta bir damla kadar. Herhâlde Fransa'daki otuz bin Senegalli, Senegal'de koşulları değiştirecek değil. Kendilerini değiştiriyorlar eğer oraya varabilirlerse, uygun bir iş bulabilirlerse, oturma izni alabilirlerse... Fakat bu Senegal'in kalkınması için pek bir şey ifade etmiyor.

Bu verili koşullarda, bir yanda işe (çalışmaya) yapılan ödeme, gerçek ücretlerin düzeyi ve diğer yandaysa verimlilik düzeyi arasındaki fark, iki ayrı düzlem demek. Evet, Kuzey ve Güney ülkeleri arasında verimlilik farkları var. Fransa'daki bir tekstil fabrikasıyla Senegal'deki bir tekstil fabrikası arasındaki verimlilik farklı ama aradaki fark önemsiz, birbirine çok yakın. Diyelim Kuzey'in lehine 1'e 2 veya 1'e 3. Buna karşılık reel ücretlerdeki fark, yani işgücünün değeri 1'e 2 veya 1'e 3 değil, belki 1'e 20!

Bana göre eşitsiz ticaretin sırrı, temeli orada. Eşitsiz ticaret, değer yasasının küreselleşmesiyle ilgili. Arghiri Emmanuel oraya kadar gitmedi. Yolu açmakla yetindi. Ben iddia ediyorum ve "Eşitsiz Ticaret" kitabım da gösteriyor ki bu sorunla ilgili olarak Emmanuel'den öteye geçtim. Bu sadece bir aşama ve değer yasasının küreselleşmesinin bir yönü.

8

Kalkınma ve Azgelişmişlik

– Entelektüel Yolculuğum *adlı eserinde, Latin Amerika "kalkınmacılığı"nı* (desarrollismo) *ve "bağımlılık okulu"nu neden eleştiriyorsun? Bunlar yeterince ileri gitmedikleri, klasik kalkınma anlayışını ve bağımlılığı yeteri kadar sorun etmedikleri için mi?*

– İki farklı şeyden bahsediyorsun: kalkınmacılık ve bağımlılık. Önce kalkınmacılık eleştirisini ele alalım. Kalkınmacılık, Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu (CEPAL) dâhilinde, Latin Amerika'nın kalkınması için bir dizi öneriyi kapsıyordu. İlk dalgası da Raúl Prebisch'in direktör olduğu döneme rastlıyor. Söz konusu önerilerin bütününe kalkınmacılık adı verildi, ki o vizyona uyuyor. Tabii bu esas itibarıyla burjuva bir vizyondur. İlerici burjuvazi antiemperyalist olsa da yine de burjuvazidir. Latin Amerika'nın kalkınmasının kapitalist ülkelerin yolundan giderek, onların deneyimini yeniden üreterek, Batı modelinde sanayileşerek mümkün olduğu, böyle bir rotaya girildiğinde azgelişmişliğin sorun olmaktan çıkacağı, Batı'yı yakalamanın mümkün olduğu düşüncesine dayanıyordu. Başka türlü ifade edersek, Avrupa ve kıtanın egemeni hâline gelen ABD modelinin yeniden üretilebileceği düşüncesiydi bu.

"Kalkınmacılık", toprak sahipleri gibi farklı oligarşilerin Latin Amerika'da böyle bir politikanın önünde engel oluştur-

duğu tespitinden hareket ediyordu. 19. yüzyıl başında Latin Amerika devrimleri ve bağımsızlık savaşları, Amerikan bağımsızlığının ardından gelmişti ve 1810-1830 arasında gerçekleşmişti. Bu bağımsızlık savaşları Kreoller (sömürgelerde doğmuş Avrupa kökenliler) tarafından yani Latin Amerika'ya yerleşmiş İspanyollar, Brezilya'da Portekizliler tarafından yönetilmişti, yerli halk tarafından değil. Oysa o dönemde yerli halk çoğunluktu. Hayli melezleşmiş yerliler olsalar da sonuç itibarıyla yerli kökenli halk sınıfları çoğunluğu teşkil ediyordu.

İşte bu bağımsızlık hareketleri sonucunda bugünkü Latin Amerika devletleri kuruldu. Brezilya'nın tarihi daha farklıdır çünkü 1880 yılına kadar Portekiz'den Brezilya'ya göç etmiş kralın imparatorluğu olarak varlığını sürdürdü. Ve egemen politik ve sosyal iktidar, İspanyol ve Portekiz sömürgeciliğinin mirasçısı büyük toprak oligarşisinin eline geçti. İşte bu büyük toprak sahipleri sınıfı, Latin Amerika ülkelerinin saldırılara, Avrupa emperyalizmine, özellikle İngiltere'ye, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından da ABD'ye boyun eğmesinin kaynağıydı.

Raúl Prebisch bu egemen sınıftan kurtulmadan hiçbir ilerlemenin mümkün olmadığını düşünüyordu. O hâlde bu işi kim yapabilirdi? Raúl Prebisch, dönemin toprak oligarşisine alternatifin unsurlarını yeni burjuvazide görüyordu, özellikle de eğitimli, modern orta sınıflarda. Daha sonra Brezilya devlet başkanı olacak olan Fernando Henrique Cardoso, o dönemde Şili'de mülteciydi ve sık sık Şili'nin başkenti Santiago'daki CEPAL'e uğruyordu. Onu o dönemde yani elli yıl önce tanımıştım, çok güzel kitaplar yazmıştı ve kitaplarından biri tam da bu sorunla ilgiliydi. Bu eski oligarşiyi iktidardan uzaklaştırmadan Latin Amerika'nın ilerlemesi mümkün değildi ama bu "devrim"i kim yapacaktı? Bu halk sınıfları olamazdı, yeni modern orta sınıflar olamazdı, oluşum hâlindeki kapitalistler

olamazdı, yerel küçük kapitalistler olamazdı. Bu işi özellikle entelektüeller, eğitimli orta sınıf yapabilirdi.

Netice itibarıyla kalkınmacılık, kapitalizm dâhilinde bir "yakalama"nın felsefi vizyonunu ifade ediyordu. Kapitalizme karşı değildi. Kalkınmak için kapitalizmi aşmak değil, kapitalizmde kalkınma. Hatta küreselleşmiş kapitalizmde, ama bir şartla; dış etkileri denetleyip, yıkıcı etkileri sınırlayarak, özellikle de büyük toprak sahipleri hâkim sınıfıyla hesaplaşarak ve antiemperyalist bir tutum takınarak.

Çok erken yaptığım kalkınmacılık eleştirisinde bunun bir yanılsamaya dayandığını ileri sürdüm. Zira sistem dâhilinde yakalama olamazdı. Avrupa ve Kuzey Amerika modelini taklit etmenin imkânsızlığı bir yana, bahsedilen temel üzerinden bir şey kurmak da mümkün değildi çünkü söz konusu orta sınıflar devrimci değiller. Bağımlılığı pazarlık konusu yaparak –şimdilerde Afrika'daki egemen sınıfların yaptığı gibi– emperyalizmden bazı tavizler koparmak istiyorlar, daha fazlasını değil. Sistem içinde kalmak istiyorlar. Netice itibarıyla sistem içerisinde yakalama mümkün değildir. İşte o zaman yaptığım eleştiri buydu.

Hayatımda Raúl Prebisch'le daha sonra birkaç defa karşılaşma imkânım oldu, özellikle de kalkınmacılık döneminde. Bu eleştiriyi onun antiemperyalist, ilerleme yanlısı biri olduğunu ama sınırlarını, yanılsamalarını ve bunların imkânsızlıklarını da bilerek kibarca yüzüne karşı da yaptım. O dönemde Raúl Prebisch bana, "Bunu yapmanın mümkün olduğu konusunda biraz fazla kötümsersiniz. Ben sizin sandığınızdan daha büyük bir hareket alanına sahip olduğumuzu düşünüyorum," demişti.

Kırk yıl sonra, emekli olmuş, yaşlanmış Raúl Prebisch'le Viyana'da bir defa daha karşılaştım. Bunları anılarımda anlatmıştım. Ona konuşmamızı hatırlayıp hatırlamadığını sordum

ve bana, "Samir, sanıyorum sen haklıydın," dedi. Yaşlandıkça radikalleşmişti ki bu pek olağan bir şey değildir. İşte "kalkınmacılık" eleştirim böyleydi.

"Bağımlılık" (*dependencia*), 1960'ta aynı benim yaptığım eleştiri gibi, "kalkınmacılık" eleştirisinden hareketle çok önemli bir ilave de yaparak sahneye çıktı. Bu kalkınmacılık eleştirisini dönemin Latin Amerika komünist partileri yapmadı. O dönemin komünist partileri kalkınmacılığı sosyal renge boyayarak, halk sınıflarının da sürece katılması gerektiğini -tabii oturdukları yerden!- söyleyerek bu fikre omuz verdiler.

Onu eleştirmediler. Sadece kalkınmacılığın peşinden gittiler, ona yaslandılar. Ve kalkınmacılık iflas ettiğinde, komünist partiler itibarlarının aşındığını gördüler, işte bunun üzerine bağımlılık olarak bilinen eleştiri için uygun bir ortam oluştu. Neden bağımlılık? Çünkü onların yaptığı tahlil tamamıyla doğruydu. Öyleki, gelişmesinin tüm aşamalarında Latin Amerika bağımlı kalmaya devam etti. Sömürgeci dönemde İspanyollar, daha sonra dış sömürgecilerden nöbeti devralan "bağımsız" Latin Amerika'nın İspanyol ve Portekizlilerin iç sömürgeciliği ve daha sonra da kıtadaki Amerikan egemenliğine eşlik eden yeni kalkınmacı burjuvazi... Dolayısıyla gündemde olan ulusal bağımsızlık için kapitalizmden kopmaktı.

Hemen Şili'de mülteci ve Santiago'da Andre Gunder Frank'la birlikte bağımlılık düşüncesinin öncülerinden biri olan Fernando Cardoso ile etkileşime geçtim. Tabii şimdilerde CLACSO'nun başkanı, o zaman bir öğrenci olan Emir Sader de vardı. Ayrıca Celso Furtado ve Dasie Bell gibi Brezilyalı yaşlılar da vardı. Yani bir grup müstesna düşünce insanı. Ve biz sıkı temas hâlindeydik.

Yine de bağımlılık düşüncesi, Latin Amerika için pek yeni bir şey değildi. Çok önceden, 1920-1935 arasında, Perulu bir ko-

münist, Peru Komünist Partisi'nin yöneticisi ve çok önemli bir şahsiyet olan José Carlos Mariátegui, neredeyse aynı tahlili otuz yıl önce yapmıştı ve diyordu ki halk sınıfları, özellikle de ezilen yerli halk kitleleri iktidarı ele almadıkça Latin Amerika'da bir şeylerin değişmesi mümkün değildir. Bu tahlili yaptı ve devrimin gerekliliğini, yerli köylüler tarafından yönetilen bir devrimi, radikal bir toprak reformunu, toprakların millileştirilmesini, yerli toplulukların hizmetine sunmak için toprağı dağıtmayı değil, herkesin eşit yararlanacağı bir dönüşümü öneriyordu.

Şüphesiz Mariátegui dikkatlerden kaçmamıştı. Tam tersine, o dönemde Moskova tarafından "sapkın bir goşist, bir yerli milliyetçisi" sayılıp mahkûm edilmişti. Düşüncesi Latin Amerika komünist partileri tarafından gizlenmişti. Ne zaman ki yeniden doğan büyük ve güçlü bir yerli halk hareketi Bolivya'da Evo Morales'i iktidara taşıdı, Mariátegui yeniden bilinir, tanınır oldu.

Böyle olunca, benim bağımlılık eleştirim de dostça ve sınırlı bir eleştiriydi. Diyorduk ki, Latin Amerikalıların Mariátegui'den sonra Latin Amerika'ya dair keşfettikleri bağımlılık, benim de daha önce Asya ve Afrika için geliştirdiğim görüşlere çok yakındı. Fakat şu farkla: Asya ve Afrika sömürgeleştirilmişti elbette ama orada bir Avrupalı yerleşimi söz konusu değildi. Güney Afrika, Cezayir, belki biraz da Kenya dışında tabii...

Avrupalı yerleşimine dayalı bir sömürgeleştirme, Çin, Hindistan, Güneydoğu Asya, Vietnam, Tayland, Endonezya, Türkiye, Mısır, İran ve Kara Afrika'da olmadı. Dolayısıyla bizim karşı karşıya olduğumuz sorun farklıydı. Biz dış sömürgeleştirmenin yerini almış bir iç sömürgeleştirmeden kurtulmak durumunda değildik çünkü Avrupalı yerleşimine dayalı bir sömürgeleştirmeden muzdarip değildik. Sonuç olarak Asya

ve Afrika'da ulusal sorunla sosyal devrimin örtüşmesi meselesi Latin Amerika'dakinden farklıydı.

Gördüğün gibi bir karşıtlık değil, benim dünya ölçeğindeki birikim teorimle, bağımlılık teorisinin tamamlayıcılığı söz konusu.

– Kalkınma konusunda önce Mısır'da ardından Mali'de somut deneyimlerin oldu. Ve daha sonra da IDEP'te kalkınma projelerinin başında oldun. Bu deneyimler kalkınma konusundaki düşünceni nasıl ve ne ölçüde etkiledi?

– Bunlar benim kalkınma konusundaki anlayışım üzerinde çok etkili oldu. Öncelikle bu deneyimler, tezlerimin pratik ve somut yaşamda ne ifade ettiğini görmemi sağladı. "Dünya Ölçeğinde Birikim", "Eşitsiz Gelişme", "Sınıf ve Ulus", *Küreselleşmiş Değer Yasası* gibi eserlerim, genel ve soyut tezlerdir. Afrika'ya, özellikle de çok yakından takip ettiğim Mısır ve Mali, birçok Asya ve Afrika ülkesinin bir dizi deneyimine dair somut bilgilerim ise dünya sisteminin somut olarak nasıl işlediğini anlamamı sağladı. Onlara çok şey borçluyum. Benim soyut formülasyonlarım somut deneylerden hareketle ulaşılmış bulgulardan başka bir şey değil. Ve bunlar bir akademik okumanın sonucu ulaşılmış formülasyonlar değil, tam tersine Afrika ve Asya'ya dair alınmış somut kararların sonucu. Birinci nokta bu.

İkinci nokta da şu. Politik olarak şöyle düşünenlerdenim: 20. yüzyıldan itibaren, dünyayı dönüştürme-biçimlendirme inisiyatifi Batılı ülkelerin, Avrupalıların, Kuzey Amerikalıların, Japonların tekeli olmaktan çıkıp çevre halklarının eline geçti. Mao'nun ifadesiyle ve daha sert bir ifade kullanarak diyebilirim ki çevre halklarının, uluslarının, devletlerinin eline geçti.

Halk sınıfları ile kastettiğim, bütün çeşitliliğiyle, kapitalist küreselleşmenin ve sermaye sömürüsünün doğrudan veya dolaylı kurbanları. Uluslardan kastım da kapitalist küresel-

leşmenin sunduğu ve Coca-Cola şişesinde sembolleşen sahte Batılılaşma ile haysiyetleri inkâr edilmiş tüm uluslar. Bir halkın tarihi, başka halkların tarihinden daha değerli değil, ama daha değersiz de değil. Halklar, geleceklerini, suni ve yüzeysel adaptasyonlara değil kendi içlerindeki dönüşüme dayanarak kurgulamak zorunda. Ve devletler... Çünkü tüm hükümetler, çevredeki tüm iktidarlar her zaman dişlinin bir parçası, bir uşak değil. Ezilen halk sınıflarının toplumsal mücadelesinin ve özgürleşme yolundaki halkların siyasi mücadelesinin ürünü olarak başka türden iktidarlar da çıktı ortaya. Bu mücadeleler farklı rejimler doğurdu, bazıları sosyalist devrim yolunu seçti (Rusya, Çin, Vietnam, Küba gibi), bazıları da ilerlemeci modernleşmeye dayalı milliyetçi bağımsızlık yolunda gitti (benim Asya ve Afrika'da Bandung döneminin halkçı-milliyetçi dediğim rejimleri gibi). Bu rejimler farklı derecelerde antiemperyalist, dolayısıyla da potansiyel olarak antikapitalist girişimlerde bulundular. Angaje bir entelektüel olarak bu girişimleri yanılsamaya kapılmadan, başka bir deyişle çelişki ve sınırlarının farkında olarak ama yerden yere de vurmayarak desteklemenin doğru olduğunu düşünüyorum. "Ya hep ya hiç" düşüncesini, ya mucizevi bir sosyalist devrim ya da sıfır eylem yaklaşımını reddediyoruz. Adım adım ilerliyoruz ve yanılsamaya kapılmadan ilerleyen güçlerin yanında olmak zorundayız. 1963 yılında, Mısırlı komünist bir militan olarak kullandığım Hassan Riad takma adıyla yazdığım ve Nasır milliyetçiliğini eleştirdiğim kitapta yaptığım buydu. Mali deneyimim sırasında da yaptığım buydu. Daha sonra IDEP'te bir dizi konferans ve seminer yoluyla da bunu yaptım: Önce Nkrumah, sonrasında Rawlings döneminde Gana'da, Nyerere döneminde Tanzanya'da, Kérékou döneminde Benin'de, Marien Ngouabi döneminde Kongo'da, Ratsiraka döneminde Madagaskar'da, Sankara döneminde Burkina Faso'da, Mengistu döneminde Etiyopya'da, Zimbabve'de,

Angola'da, Barre döneminde Somali'de, Boumedienne döneminde Cezayir'de hep bu yolu izledim.

– Senin de bildiğin gibi bugünün neoliberal söyleminde kalkınma kavramı ihracattan sağlanan büyüme oranına indirgenmiş durumda. Ve bu sadece uluslararası finans kurumlarının ve Kuzey ülkelerinin söylemi değil, özellikle Afrika başta olmak üzere Güney'in yönetici sınıfları tarafından da bu fikir pompalanıyor. 50 yılı aşkın bir zamandır bu kalkınma sorunlarıyla ilgilisin, öyleyse bugün -21. yüzyılda- kalkınmadan ne anlaşılmalıdır?

– Yine tek bir cevabı olmayan bir soru. Önce, küresel sisteme ihracata öncelik vererek eklemlenmenin (bütünleşmenin) eleştirisini verelim. Emperyalizmin çevre ülkelerini uzmanlaşma ve yeni sanayi ürünleri ihracatı yoluyla dünya sistemine daha fazla entegre etme stratejisi söz konusu. Sadece petrol, tropikal ürünler, tarım ürünleri değil, sanayi malları ihracatı yoluyla. Ama elbette emperyalizmin efendi olarak kalması ve bu ihracatları daha önce sözünü ettiğim beş tekel aracılığıyla kontrol altında tutması kaydıyla... Yani, teknoloji, küreselleşmiş finans sistemi, doğal kaynaklara erişim, iletişim (enformasyon ve komünikasyon) ve kitle imha silahları tekeli. Bu şu demek: Eğer kibar olmazsanız, uslu durmazsanız, bombalanırsınız.

Bu model kısa bir süre başarı görüntüsü verdi ve ilk denemesi, emperyalizm tarafından dikte ettirilip denetlenen Pinochet Şilisi'ydi. Şili bilhassa ihracat artışına dayalı yüksek bir büyüme oranına ulaştı ama bu gelişmenin karşılığı Şili halk sınıflarının kitlesel yoksullaşmasıydı. Öyleki, model çıkmaza girdi. Aynısı özellikle Tayland ve Malezya gibi "yeni sanayi ülkeleri" denilen bazı Güneydoğu Asya ülkelerinde de tekrarlandı. Bunlara "küçük ejderhalar" denildi. Fakat aynı çıkmaz, aynı sınır onlar için de geçerli.

Bu emperyalizm tarafından kontrol edilen bir model ve çıkmaza girerek sosyal sorunları azdırıyor.

Çin'in ihracat yoluyla sisteme entegre olma modeli ise farklı. Çin'deki iktidar bir burjuva iktidar değil, bir komünist partinin öncülüğünde, sosyalizm adına yapılmış bir devrimin sonucu durumundaki bir iktidar, bir teknokrasi ve burjuva eğilimler taşısa da farklı bir tarihsel oluşum söz konusu. Sonuç itibarıyla Çin, 1990'lı yıllarda ihracata öncelik vererek dünya sistemiyle başarılı bir bütünleşme gerçekleştirdi. Fakat 2002'den başlayarak, hedef aşamalı olarak revize edildi, ihracata bağımlılık aşamalı olarak azaltıldı ve gitgide vurgu daha çok iç pazarın genişlemesine yapılır oldu.

Bu nedenle tüm deneyimleri, tüm modelleri aynı çantaya koymamak gerekir. Fakat bunların hepsinde bunun devam ettirilebilir olduğu konusunda aynı temel yanılsama var. Oysa yaşanan deneyimler bunun devam ettirilemez olduğunu gösteriyor.

– Peki, bugün kalkınmadan ne anlaşılması gerekiyor?

– Her zaman söyledim ve bunu çok erken söylemiş olmaktan da memnunum. Çok erken bir tarihte, "Dünya Ölçeğinde Birikim"i yazdığımda, kalkınmanın teknik değil politik bir kavram olduğunu söyledim. Kalkınma Gayri Safi Yurtiçi Hasıla artışı değildir. Kalkınma politik bir kavramdır, halk sınıflarının içe dönük, bir futbol maçındaki gibi lafta değil, bilinçli bir dayanışma projesiyle üretici sistemi oluşturmasıdır. Halk sınıflarının yararına işleyen bir dayanışma projesi.

Bu politik bir projedir. "Kalkınmanın öncüleri" denilenleri ilk eleştirenlerden biri olmaktan övünç duyuyorum. Bu ülkelerde kalkınmaya dair hâkim bir eğilim vardı ve daha sonra bunu Dünya Bankası da benimsedi. Bu kalkınma eğilimi şöyle:

Artan sosyal eşitsizliklere neden olsa da, ekonomik büyüme,
Dünya sistemi içinde büyüyerek, "yakalama yanılsaması".

Fildişi Sahili'ni ele alalım. Dünya Bankası onun başarısını alkışlıyordu ve "Fildişi Sahili'ne bakın, yakalama yolunda harika bir gelişme kaydediyor," diyordu, ben ise 1965'te felâkete doğru gidiyor diye yazdım. Ve sonuç ortada.

Kendi başına, kendisi için bir kalkınma yok. Hangi kalkınma? Kimin için kalkınma? Kimin yararına kalkınma? Egemen burjuva düşüncesi tarafından tasarlandığı şekliyle kalkınma, dünya ölçeğindeki egemen azınlığın uzantısı olan yerel burjuvazinin lehine ama halk sınıflarının aleyhine işleyen kapitalist gelişmeden başka bir şey değil.

Benim kalkınma anlayışımsa, maddi, politik ve moral anlamda halk yararına bir kalkınmadır.

Maddi olarak, en yoksullardan başlayarak halk sınıflarının temel ihtiyaçlarını karşılamaya öncelik tanıyarak,

Politik olarak, iktidarı halklara vererek, demokratik haklarını eksiksiz ifade etme, kullanma koşullarını oluşturarak,

Moral olarak, halkların onurunu yeniden diriltip canlandırarak.

Söz konusu projenin politik olduğu çok açık. Bu politik projenin gerçekten ete kemiğe bürünüp bir gerçekliğe dönüşebilmesi kopuş yolunda kaydedilecek ilerlemelere bağlıdır. O hâlde böyle bir proje yakın hedefi ve biçimi itibarıyla egemen emperyalist sistemin doğasına gönderme yapmak durumundadır. Batı'nın sanayiye sahip olduğu ve sanayi tekelini elinde tuttuğu dönemde, kalkınma projesi pekâlâ bir sanayileşme projesi olarak tasarlanabilirdi. Fakat artık o dönemin ötesindeyiz.

Sonuçta benim için kalkınma sosyalist perspektife dâhil olmalıdır. Sosyalizm, kapitalistsiz kapitalizm değildir. Daha

yüksek oranlı büyüme oranına ve gelirin daha adil paylaşımına dayanan, kapitalizmden daha verimli bir üretim tarzı da değildir. Sosyalizm insan uygarlığının daha ileri bir aşaması olabilir ancak.

– Yine kalkınma kavramı kapsamında bir de sosyal dönüşüm sorunu mevcut. Yeni yapılar yaratmak, yeni kurumlar oluşturmak, mesela Afrika söz konusu olduğunda sömürgeleştirmeden miras kalan yapıdan kopmak... Sanıyorum tüm bunlar kalkınma projesinde olması gereken şeyler. Yani kalkınma sadece ekonomik değil, dönüştürücü projelerin hayata geçirilmesi ve sosyal ilerleme demek.

– Şüphesiz öyle. Fakat her ikisi de vazgeçilmez. Zira sanayileşme dendiğinde hangi sanayileşmeden söz ediliyor? Egemen kalkınma modelini taklit ederek, kopyalayarak, toplum içinde sömürü ilişkilerini üretiyorsun ve halk sınıflarının desteğine yabancılaşıyorsun. O zaman da emperyalist hasımlar karşısında zayıf ve yaralı duruma düşüyorsun. Eğer sanayileşmeyi modernleşmeye eklemleyebilirsen –bu kavramlardan hoşlanmıyorum ama yine de kullanmak gerekiyor– o zaman sistematik bir sosyal bölüşüm politikasıyla eşitsizliği olabildiğince asgari düzeye çekmek mümkün hâle gelebilir.

– Kutuplaşmayı içeren kapitalist dünya sistemi anlayışında, sistem dâhilinde çevre ülkelerde özerk bir kapitalist kalkınma ihtimalini reddediyorsun. Yine de bazı ülkeler, mesela Brezilya, belki Güney Afrika ve başka Afrika ülkeleri sistem dâhilinde bazı gelişmeler kaydediyorlar. Bu durum bir şekilde Kuzey'in hegemonyasını zorlamıyor mu?

– Bir sefer daha evet ve hayır. Küreselleşmiş kapitalizm dâhilinde, isterse sistemin mantığıyla kısmi çatışma hâlinde olsun, bağımsız ulusal bir kapitalist gelişme ve onun sonu-

cu "yakalama" düşüncesi, iflah olmaz bir yanılsamadır. Latin Amerika kalkınmacılığı bu yanılsamanın bir biçimiydi.

Mao sonrası Çin, bugünkü Hindistan veya Lula'nın Brezilyası, şimdilerde bu ülkelerde yanılsama çok güçlü. Neden bunlara yanılsama diyoruz? Çünkü emperyalist sistemin mantığı, bu ülkelerin bağımsız gelişme isteğiyle çelişiyor. Bunun sonucu olarak, her ileri adımda, başarılar kaydedildikçe emperyalizmle çatışma zayıflayacağına daha da derinleşiyor. Bu çok açık ve Çin'deki gelişme de bunu doğruluyor. Çin gelişme kaydettikçe, Batı'yla, gelişmiş kapitalizmle çatışması büyüyor. Buna rağmen neden yanılsama bu kadar güçlü? Çünkü egemen sınıflar, hatta egemen gruplar, kapitalist olmasalar da güçlü bir burjuva eğilimle hareket ediyorlar. Bunlar iktidar olan adamlar, bazen de kadınlar. Ve iktidar demek zenginlik demek, zenginlik ise Batı tipi yaşam tarzı.

Bu burjuva özlemler, öncelikli olarak halk sınıflarının ihtiyaçlarının teminine odaklanan kalkınma projesinin gerekliliklerıyle çatıştıkça, yönetici sınıflar da küreselleşmiş kapitalist sistemle daha da bütünleşerek ortaya bir tür "tarafsız" emperyalizm koyarak halkla ilişkilerinde karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları hafifletme eğiliminde oluyorlar. Yanılsamanın gücü de buradan geliyor. Son kitaplarımda göstermeye çalıştığım, mahkûm ettiğim işte bu.

9

Marksizm ve Sosyalizm

– Eylül 2008'de finans krizinin patlak vermesinden bu yana, Batı basınında, Avrupa ve Amerika büyük medyasında, Marx ve onun kapitalizm tahlilleri üzerine yayımlananlarda büyük artış var. Bu da Marx'ın kapitalizme ve geleceğine dair tahlilinin gücünü az çok kabul etmek anlamına geliyor. Sana göre Marksist tahlilin klasik kapitalizm tahlili karşısındaki gücü ve üstünlüğü neyle ilgili?

– Şununla ilgili: Kapitalizmin klasik tahlili, gerçekte var olan kapitalizmin değil, hayalî bir kapitalizmin tahlilidir. Bu hâkim klasik tahlil, özellikle de onun aşırı biçimi olan neoliberalizm ve diğer tüm biçimleri, realiteyle, gerçeklikle örtüşmeyen bir varsayıma dayanıyor. Onun resmettiği dünya, aralarında eşit ticari ilişkiler olan bireylerden oluşuyor. Klasik tahlilin genelleşmiş piyasa dediği şey, bireysel egoizmlerin, bireysel hesapların toplamından oluşuyor. Bu bir mitolojidir. Dünya mal hesabı, para hesabı yapan bireylerin aralarındaki ilişkinin meta ilişkisinden ibaret olduğu bir yer değildir. Dünya sosyal sınıflardan, uluslardan, ülkelerden, devletlerden, gerçekte var olan kapitalizmde birer müdahale araçları olan iktidarlardan oluşmaktadır.

Öte yandan, egemen klasik teori genelleşmiş piyasanın bir genel denge yaratma eğilimine sahip olduğunu, üstelik bunun optimal bir denge olduğunu varsayıyor. Bu önerme hiçbir zaman kanıtlanmadı, asla! Tam tersine mevcut yegâne önerme

olan Walras'ın önermesi de olumsuz sonuçlandı. Genelleşmiş piyasa diye bir şey yok ve hiçbir zaman da olmadı ama eğer olsaydı da dengeye doğru değil, bir dengesizlik durumundan diğerine savrulurdu. Bu öyle bir teori ki tutarlı, sağlam hiçbir bilimsel temele dayanmıyor. Tamamen ideolojik.

Bunun karşısında kapitalist gerçekliğe, üretim tarzının temellerine dair Marx'ın tahlili vazgeçilmezdir. O, gerçekte var olan kapitalizme dair her türlü eleştirel düşüncenin bitiş noktası değil hareket noktasıdır.

Bu bağlamda kriz, kapitalizmin tarihinde her zaman önemli bir andır. Ve netice itibarıyla Marx bir kriz teorisi oluşturdu, önceki krizleri teorileştirerek gösterdi ki gerçekte var olan kapitalizm dengeye doğru evrilmiyor. Aksine bir dizi krizle yol alıyor ve bir dengesizlik durumundan diğerine savruluyor. Bugün bu teorinin bilimsel gücünü yeniden keşfediyoruz.

– Krizle ilgili kitabında, "Marx hiçbir zaman bu kadar vazgeçilmez olmadı," diyorsun. Bununla bugün –21. yüzyılda– Marksizmin hâlâ toplumu anlamaya yarayan bir silah olduğunu ve onu değiştirecek araçları da sunduğunu mu söylemek istiyorsun? Geçmişte yaşanan deneyler, özellikle de "gerçekte var olan sosyalizm" (socialisme réellement existant) denilen ortadayken, savunduğu fikirlerin, açtığı yolun, ekonomik ve sosyal dönüşüm mücadelesine yararlı olabilmesi için bugün Marx nasıl yorumlanmalıdır?

– Birincisi: Marx gerçekten vazgeçilmez; çünkü biraz önce söylediğim gibi o gerçekte var olan kapitalizmin ve onun temelinin tek bilimsel açıklamasını verir.

İkincisi: Marx, kapitalizmin "bitmiş", "tamamlanmış" bir teorisini oluşturmadı; böyle bir teoriye temel olacak unsurları ortaya koydu ve bu bile yeter de artar. Marksistlerin görevi Marx'ı Marx'tan hareketle ilerletmek, zenginleştirmek, derin-

leştirmek, sürekli güncel tutmak ve gerektiğinde düzeltmektir. Oysa maalesef bu yapılmadı. Tarihsel Marksistler, modern tarihimizin büyük sosyalist ve komünist partileri başta olmak üzere Marksist olduğunu iddia eden ve anladıkları Marx'ı anlatanlar, kendi Marx okumalarına dayanarak tefsire giriştiler. Aslında bunların sürekli olarak bir Marksist eleştiriye tabi tutulması gerek. Çünkü tefsir düşüncesi bile Marx'ın zihniyetine aykırı.

Ben bunu yapmaya çalıştım, benden önce de Baran, Sweezy, Magdoff gibi başkaları tekelci kapitalizm tahlilleriyle Marksizme gerçek bir zenginlik kattılar. Marx tarafından tırnak içinde ele alınan, çok kısa değinilen küreselleşmiş değer yasasını tahlil ederek onların bu çabasını devam ettirdim. Bu konuda daha önce söylediklerime dönmeyeceğim. Aynı şekilde, politik alanda da üzerine düşünülmesi gereken şeyler var. Benim tahlil ettiğim şekliyle gerçekte var olan kapitalizm, kutuplaşma yaratan, onu yeniden üreten, derinleştiren bir temel eğilime sahip.

– Dünya ölçeğindeki kapitalist birikimin, sosyal oluşumların tarihiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini söylüyorsun. Sadece tarihsel materyalizm ekonomik, politik, ideolojik vb. alanların bütünlüğünü kavrayarak bu tarihin gerçekliğini anlamaya imkân verebilir. Tarihsel materyalizmin önemine dair ne söylemek istersin?

– İşte benim Wallerstein ile ayrıştığım –çatıştığım değil ayrıştığım– nokta bu. Wallerstein'in bana göre aşırı olan tezine, yani bütünün (kapitalist küreselleşmenin) parçaları (ülkelerdeki durumu) belirlediği fikrine katılmıyorum. Ben, küreselleşmiş kapitalizmin gelişme mantığı ile çevredeki ve merkezdeki sosyal oluşumlarda görülen çelişkiler arasında diyalektik bir ilişki olduğuna inanıyorum. Kapitalist küreselleşmenin öncesinde, dünya sistemiyle bütünleşme yollarını büyük ölçüde etkileyen bir tarih var. Tarihsel materyalizmin konusunu oluşturan da zaten bu diyalektik.

– Sosyalist perspektife bir alternatif olmadığını söylüyorsun ama aynı zamanda sosyalizme uzun geçiş üzerinde de ısrar ediyorsun. Birincisi, geçmişteki sosyalist deneyler ortadayken bugün sosyalist perspektif nedir? İkincisi de şu uzun geçişi sen nasıl görüyorsun?

– Daha önce söylediğimize dönersek; sosyalizm büyüme oranı bakımından kapitalizmden daha etkin bir kapitalistsiz kapitalizme geçiş demek değildir ama daha eşitlikçi bir gelir dağılımının da olması gerekiyor elbette. İnsan uygarlığının daha ileri bir aşaması, evrensel bir uygarlık olan komünizm değil, bu daha farklı bir şey. Bu yüzden de sosyalizm ütopik sosyalistlerin düşündüğü gibi sunulmaya hazır bir reçete değil. Tarihsel mücadelenin bir ürünü ve öyle olmaya da devam edecek. Bu mücadeleler çevrede (periferi) ortaya çıkıyor ki bunları uzun erimli bir süreç olarak görmek gerekir. Başka türlü söylersek, sosyalizm denilen birkaç yılda tamamlanacak bir ürün değil. Ancak bu rotada yol alabilir, başka ilerlemeleri hazırlayarak, başka ülkelerdeki, emperyalist merkez ülkeler de dâhil ilerlemelere esin kaynağı olarak yürüyebilir.

– Ayrıca çoğul sosyalizmden söz ediyorsun. 21. yüzyıl sosyalizminden söz edenler de var. O hâlde bu konudaki görüşün nedir?

– Tekil 21. yüzyıl sosyalizminden söz etmek, herkes için geçerli tek bir reçete yazmak anlamına gelir. İşte bu yüzden ben sosyalizmden değil, çoğul olarak sosyalizmlerden veya devrimci ilerlemelerden söz ediyorum. Bu ilerlemeler mücadele hâlindeki halkların farklı somut koşullarının sonuçlarıdır ve netice itibarıyla da bir ülkeden diğerine, bir tarihsel andan ötekine farklı unsurlar içerir.

10

Politik Mücadeleler ve Sosyal Hareketler

– Sosyal dönüşümü amaçlayan mücadelelere katılımına ve politik angajmanına geçebiliriz. Birinci sorum, Marksizmi benimsemenle ilgili. Hangi koşullarda Marksist oldun?

– Bu soruya anılarımı yazdığım kitapta cevap verdim. Doğrusu çok genç yaşta, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Mısır'da, Port Said Lisesi'nde öğrenciyken Marksisttim. İleri düzeyde politikleşmiş öğrencilerdik. Anılarımda da anlattığım gibi yüzde seksenimiz politikti ve biz yüzde seksenlik çoğunluk politik olmayan o yüzde yirmiye tepeden bakıyorduk, onları bir tür insan-altı, "aşağı yaratık" olarak görüyorduk. Biz, politize olmuşlar da az çok eşit iki gruba ayrılıyorduk. Bir yarımız kendini "milliyetçi" olarak tanımlıyordu; toplumsal fikirleri yoktu ama İngiliz karşıtı, antiemperyalistti. Diğer yarımız da kendini "komünist" olarak görüyordu.

Parti üyesi değildik. Çok gençtik, Marksizmin gerçekte ne olduğunu bilmiyorduk ama kendimizi "komünist" olarak adlandırıyorduk. Antiemperyalist, milliyetçiliğin ötesine geçen, mevcut sosyal sistemi altüst eden, halkı, halk sınıflarını zenginliğe ve iktidara ortak eden bir sosyal sistemden yana olmak şeklinde. Çok kabaca işte böyle bir şey.

Velhasıl çok erken yaşta, ergen ya da ergenliğin sonuna doğru, lisenin üst sınıflarındayken Marx'ı ve Lenin'i okumaya başladım. O dönemde *Kapital*'i okumadım ama *Komünist Manifesto*'yu, *Fransa'da İç Savaş*'ı, *Paris Komünü*'nü, *Devlet ve Devrim*'i okuyordum. Ve bu beni coşturuyordu. Benden yaşlı komünist parti üyeleri beni gözlerine kestirmişlerdi ve hemen komünist partiye gelmemi istiyorlardı. Ve komünist partiye gittim, yaklaşık 20 yaşındaydım.

– Bir Marksist olarak Marx'ın eserine ve yaklaşımına sadık kaldın. Kapitalizmin ödünsüz eleştirisine giriştin ve aynı zamanda da bu sistemin yok edilmesi için yürütülen mücadeleye katıldın. Bu yolda entelektüel ve politik mücadelene katkı yapacak birçok örgüt kurdun. Bu kurumları belli bir amaçla mı kurdun? Yoksa sadece önce entelektüel, sonra da politik mücadelene katkı mıydı amacın?

– Ben hiçbir zaman entelektüel mücadeleyi politik mücadeleden ayırmadım. Hep entelektüel mücadelenin politik bir mücadele olduğunu düşündüm ve düşünmeye de devam ediyorum. "Apolitik" düşünce yoktur. Apolitiklik de kendine göre bir politikliktir. Bu ikisini hiç ayırmadım ve bu konuda Marksizm beni rahatlatıyordu, çünkü Marksizmde teori-pratik birbirinden ayrılamaz. Pratik olmadan teori yoktur, teori olmadan da pratik yoktur. Netice itibarıyla bu noktada entelektüel faaliyetleri politik faaliyetlerden ayırmadım.

Öyleyse bir dizi örgüt kurma fikrine nasıl vardım? Tabii bunu aşamalı olarak, zamana ve koşullara göre yaptım. Üçüncü Dünya'da ve öncelikle Afrika'da bir dizi örgüt oluşturmanın yararlı olacağını düşünüyordum. Ve hemen üç şey düşündüm. Birincisi CODESRIA idi. Nitekim o sıralarda Latin Amerika'da başlatılan deneyimden haberdardım. 1972'de ilerici, antiemperyalist Latin Amerikalı entelektüellerin bir tür "think tank"i

olan CLACSO'nun kuruluşu için Meksika'ya davet edildim. Kendi kendime işte Afrika için yapılması gereken tam da bu dedim ve CODESRIA projesi böyle hayat buldu.

IDEP'in direktörüydüm ve aynı zamanda birinci yönetici sekreterliğini yürütüyordum. Yardımcılığımı yapmak ve CODESRIA'nın geliştirilmesinde sorumluluk almak üzere Kenyalı Abdullah Bujra'yı Dakar'a davet ettim. CODESRIA kurulduğunda da örgütün merkezine, tüzüğüne, her şeyine dair pazarlığı dönemin Senegal hükümetiyle ben yaptım. Ve Abdullah Bujra ikinci yönetici sekreterdi, tam gün çalışan ilk kişiydi. CODESRIA'nın Afrika düşüncesinde önemli bir işlevi yerine getirdiğine inanıyorum. O zamana kadar düşünsel planda sadece Batılı "think tank"lerin şubeleri, Dünya Bankası'nın, uluslararası ve Avrupalı yardım kuruluşlarının şubeleri vardı.

Hayata geçirmeyi düşündüğüm ikinci kurum ENDA'ydı. 1972'de ilk çevre hareketini kuran büyük uluslararası konferans için Stockholm'e davet edildim. Tartışma konusu yapılan sorunların öneminin farkındaydım ve çok duyarlıydım. Bu hareketin Afrika'da bir şubesi olması gerektiğini düşündüm. ENDA adı, yani Afrika'da Çevre ve Kalkınma böylece icat edildi. Aslında ENDA, finansmanı için İsveçlilerle pazarlık yürüttüğüm bir IDEP programının adıydı. Bu programın sorumluluğu IDEP kadrosunda çevre sorununa en duyarlı kişi olan Jacques Bugnicourt'a verildi. ENDA daha sonra bağımsızlaşıp merkezini Dakar'a taşıdı.

Ve üçüncü örgüt Üçüncü Dünya Forumu'dur. Orada farklı bir şey yapmak istiyordum. Bugünün moda tabiriyle bir ağ oluşturma fikrim vardı ama o zamanlar ağ kavramı yoktu. Ona radikal Üçüncü Dünya entelektüellerinin "think tank"i diyorlardı. Ben daha çok Afrika ve Asya'yı ve Bandung perspektifinde, ulusal kurtuluş hareketlerinden doğmuş hükü-

metleri ve partileri eleştirebilme yeneteğine sahip, bağımsız entelektüelleri düşünüyordum. Tabii bağımsız ve ilerici bir eleştirel bilincin oluşmasına imkân veren bir eleştiri olacaktı. Ona Üçüncü Dünya Forumu dedik ama zaten fiilen bir Afrika-Asya forumuydu. Senghor'un devlet başkanı olduğu dönemdi. Senegal hükümetiyle forumun statüsü, yapısı ve işleyişine dair bir anlaşma yaptım ve o günden beri bu büroda faaliyetimizi sürdürüyoruz. Üçüncü Dünya Forumu, söylendiği gibi bir Asya-Afrika "think tank"idir. Onu çok önemsiyordum, zira Afrika'nın büyük uluslararası örgütlerde lâyık olduğu yeri alması gerektiğini düşünüyordum. Afrika hep marjinalleştirildi çünkü bu örgütlerde sadece Kuzey, yani ABD, Avrupa ve Japonya değil, Üçüncü Dünya söz konusu olduğunda da Asya ve Latin Amerika'nın büyük ülkeleri ön plana çıkıyor ve belirleyici duruma geliyorlardı. Bu dengesizliğin giderilmesi gerektiğini düşünüyordum. Bu amaçla da önce Afrika'da o örgütleri, ardından da Afrika'nın etkin olduğu ve merkezi Afrika'da olan uluslararası örgütler oluşturmanın gerekliliğine inanıyordum.

– Demek ki Üçüncü Dünya Forumu, CODESRIA, Dünya Alternatifler Forumu (FMA), sadece Afrika'da değil, Üçüncü Dünya'nın diğer ülkelerinde de bağımsız ve ilerici bir düşüncenin gelişmesine katkı yapan kurumlar. Peki, Latin Amerika'yla bağlantı nasıl?

– Bandung Asya ve Afrika'yı kapsıyordu. O dönemde Küba hariç tüm Latin Amerika hükümetleri, Kuzey Amerika emperyalizminin kontrolü altındaki faşist hükümetlerdi. Sonuç itibarıyla Asya-Afrika'ydı ve Bağlantısızlar Hareketi de ondan çıkmıştı. Bandung 1955, Bağlantısızlar da 1960. Bağlantısızlar Hareketi Asya-Afrika ülkelerine ek olarak iki başka ülkeden, Tito'nun Yugoslavyası ve Küba'dan oluşuyordu.

– Fakat hiç değilse entelektüel planda...

– Tabii Latin Amerika'da hâkim teoriyi eleştiren, ilerici, CLACSO'da somutlaşan ve "bağımlılık" teorisi adı verilen bir düşünce akımı vardı. Fakat bu eleştirel ve entelektüel hareketin politik etkisi yoktu çünkü tüm hükümetler aşırı gerici ve kanlı askerî diktatörlüklerdi. Brezilya'daki, Arjantin'deki ve başka yerlerdeki Moskova'ya bağımlı sol partiler düşük bir profil sergiliyorlardı; en azından Şili'de Allende'nin 1970'teki seçim başarısına ve ardından gelen sosyal demokrasi deneyimine kadar durum buydu. O deneyim de bir CIA darbesiyle sonlandırıldı ve Başkan Allende katledildi. Ardından ABD oraya Pinochet'nin kanlı faşist diktatörlüğünü yerleştirdi.

Üçüncü Dünya Forumu olarak, eleştirel pozisyondaki Latin Amerikalı entelektüellerle (örneğin sonradan Brezilya devlet başkanı olan Fernando Henrique Cardoso) yakın ilişkiler kurduk. Ama "think tank" esas olarak Asya-Afrika temelliydi. Latin Amerika'da bizimkine benzer "think tank"ler sonradan, hatta biraz da geç kalmış olarak son devrim dalgasından önce kıtada durum değişmeye, rejimler biraz daha demokratik olmaya başladıkça gelişti. Böylece Üçüncü Dünya Forumu aşama aşama, üç kıtaya yayılan bir forum hâline geldi ama bu çok yeni bir süreç ve kusursuz da değil çünkü Latin Amerikalılar, Asyalılar ve Afrikalılar olarak birbirimizi yeterince tanımıyoruz.

– Şimdi bu örgütleri bırakıp, Dünya Sosyal Forumu'dan söz edelim. Dünya Sosyal Forumu'nu, bahsettiğimiz örgütlerin genişlemesi ve dünya ölçeğinde bir biçimi olarak görüyor musun? Dünya Sosyal Forumu'nun kapitalizme karşı mücadele ve sosyal dönüşüm için yararlı olabileceğini düşünüyor musun?

– Dünya Sosyal Forumu'nun benim yaptıklarımın genişlemiş versiyonu olduğunu asla söyleyemem. Böyle bir şey söyle-

mek gerçekten küstahlık ve densizlik olur. Bu yapı başkalarıyla birlikte kuruldu. Biz de dâhil olduk. Önceki cümlemi bitirmemiştim. 1997'de Kahire'de Dünya Alternatifler Forumu'nu kurduk, yani biz Üçüncü Dünya Forumu ve diğer örgütler. Kuzey'in, özellikle de Avrupa'nın ilerici eleştirel düşüncesini de içeren bir örgütün gerekli olduğunu düşünüyorduk.

Bu forum kuruluşundan iki yıl sonra, 1999'da Davos'ta anti-Davos bir inisiyatif geliştirdi. Resmî Davos'un çelişkisini teşhir etmek üzere Ocak 1999'da Davos'a gittik. Bu küçük bir medyatik olaydı. Yaklaşık 50 kişiydik, gazeteci kimliğinde gizlenmiştik, Bernard Cassen ve *Le Monde Diplomatique* tarafından davet edilmiştik. Amacımız sadece çelişkiyi teşhir etmekti: Karşıda toplanmış milyonerlerin gündemi vardı, biz de onların gündemlerinin karşısına milyoner olmayan ama onlardan çok kalabalık olan halk hareketlerinin gündemini, milyarder olmayanların gündemini koyuyorduk.

O medyatik bir hadiseydi ve etkili de oldu, iz bıraktı. Etkili oldu zira Dünya Sosyal Forumu düşüncesini ortaya çıkardı. Eylem ses getirdi, gerçi biz 50 kişi, *Le Monde Diplomatique*'in gazeteci kimliği örtüsü altında katılmıştık ama Brezilya'dan da üç örgüt vardı: Tüm Brezilya İşçi Sendikası, Topraksız Köylüler Hareketi ve İşçi Partisi. Davos'un sonunda şöyle dediler: "Bu eylemi tekrarlayalım ama 50 kişiyle değil de binlerce kişiyle." Sanıyorum ilk Dünya Sosyal Forumu'nu 2001'de Porto Alegre'de elli bin kişiyle yapacaklarını bilmiyorlardı!

Ama onu biz yaptık demek yakışık almaz. Kimbilir, belki de doğal esinlenme sonucu onlar yaptılar. Şimdi ben Dünya Sosyal Forumu'na katılıyorum. 2001 yılından beri bir karşılaşma, buluşma yeri hâline geldi, pratik olarak herkese açık bir toplanma yeri, zira kuruluş tüzüğü buna imkân veriyor.

– *Yine de bu tüzük neoliberalizme karşı!*

– Öyle ama şimdilerde Sarkozy de neoliberalizmin aşırılıklarına karşı olduğunu söylüyor, Angela Merkel de böyle diyor, başkaları da. Kapitalizmin meşruiyetini sorgulamadan neoliberalizme karşı olmak sadece ölçüsüz neoliberalizme karşı olmak demektir, başka bir şey değil!

Öte yandan, Dünya Sosyal Forumu bünyesindeki "altermondist" hareket, sosyal forumlara katılan kuruluşlardan meydana gelen bu yapı, büyük oranda NGO[8] denilen hükümet dışı/sivil örgütlerden oluşuyor. Oysa bu kuruluşlar, özellikle Güney ülkelerindekiler, nadiren gerçek anlamda halka dayanan ilerici kuruluşlar. Çoğunlukla, kendileri de iktidara, finansman sağlayanlara bağımlı durumda bulunan Kuzey'deki sivil toplum kuruluşlarının o ülkeye uyarlanmış hâli. Bu kuruluşların çoğu Üçüncü Dünya sorunlarına dair açık ve kararlı tavırlar içinde değiller.

Bu elbette, aynı zamanda sosyal forumlara, Toplumsal Hareketler Asamblesi'ne de katılan mücadele içindeki hareketler olmadığı anlamına gelmiyor. Ama net ve mütevazı olmak lazım: Dünya Sosyal Forumu'na katılan hareketler, insan haklarının, eğitim hakkının, kadın haklarının, beslenme hakkının, siyasi ve demokratik hakların iyileştirilmesi için mücadele eden, şüphesiz tamamen meşru ve saygıdeğer hareketler. Ama dünya üzerinde, işçi sendikaları, köy birlikleri gibi resmî ve kurumsal örgütlerce, ama çoğu zaman da resmî olmayan, daha az kurumsallaşmış ve genellikle sosyal forumlara katılmayan, hatta Dünya Sosyal Forumu'nun varlığından bile haberdar olmayan gruplarca yürütülen sayısız toplumsal mücadele var.

8 Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşu (STK) deniyor. *-çev.*

11

Politik Mücadelede Ütopya ve Bilinçlilik

– Sur la crise *(Kriz Üzerine) adlı kitabının bir yerinde, kapitalizme karşı eylemlerde, aynı zamanda sosyalizme uzun geçişin temellerini atmak için de, "eleştirel ütopya"nın gerekliliği üzerinde ısrarla duruyorsun. "Eleştirel ütopya" ve önemine dair neler söylemek istersin?*

– Günlük dilde ütopya kavramı değersizleşti. İmkânsızlığın eşanlamlısı olarak görülüyor. Oysa ütopyayı, bugün imkânsız ama yarın mümkün olan şeklinde anlamak gerekir. Mesela kölelik sorununu ele alalım. Kölecilik döneminde, insani ve doğal bir şey olarak görülen köleciliğin sonunun gelebileceğini düşünmek imkânsız görünüyordu ama mümkün hâle geldi. Kapitalizmin getirdiği laiklik ve demokrasi gibi şeyler önceki dönemde imkânsız görünüyordu. Dini devlet iktidarından ayırmak anlamında laiklik, Hristiyan Ortaçağ Avrupası'nda ve Müslüman dünyasında akıl edilemez bir şeydi. Ama bu da mümkün hâle geldi. Bugünün yaygın bayağı düşüncesinin imkânsız olarak gördüğü sosyalizm, dahası komünizm, eğer bu yöndeki devrimci ilerlemeler desteklenirse pekâlâ mümkün hâle gelebilir.

– Marx'ın tahlilinin, aynı şekilde senin kapitalizm tahlilinin de merkezini oluşturan yabancılaşmadan söz edelim. Yine "Kriz

Üzerine" kitabının bir yerinde, "Komünist perspektifin sunduğu kurtuluş, sosyal yabancılaşmadan kurtulmanın yegâne yoludur," diyorsun. Yani sana göre insanları kapitalizmin yarattığı yabancılaşmadan kurtaracak yegâne şey komünizmin birinci safhası olan sosyalizm midir?

– Evet, bu temel bir nokta çünkü Marx okumalarında iki akım var. Benim de dâhil olduğum bir akım, kapitalist olsun prekapitalist olsun, toplumların anlaşılmasında yabancılaşma kavramına temel bir rol yüklüyor. Önemsiz bir akım da var ki yabancılaşmayı önemsemiyor, kapitalizmi de "teknik" bir sistem olarak, yani yabancılaşma boyutu olmayan "teknik" bir üretim ilişkisi olarak tahlil ediyor.

Bana göre yabancılaşma hayati öneme sahip, zira kapitalizm meşruiyete ve kendini yeniden üretme araçlarına bu yabancılaşma sayesinde sahip oluyor. Yabancılaşma nedir? Yabancılaşma fetişizm demektir. Peki, fetişizm ne demektir? Biz Afrikalıyız ve onun ne demek olduğunu gayet iyi biliriz. Fetişizm, nesnelere doğaüstü bir güç atfetmektir ama aslında o bizim hayalimizde, hayal dünyamızda yarattığımız bir şeydir. Dolayısıyla yabancılaşma, insan eylemiyle yaratılmış, insan eyleminin eseri olan şeylere doğaüstü bir güç atfetmektir. Kapitalizmde bu meta yabancılaşmasıdır ve şu anlama gelir: Toplumun yeniden üretimini sağlayanın piyasa olduğu ve piyasanın da doğaüstü bir şey olduğu inancıdır, yani insanlara dışarıdan dayatılan bir güç olduğu... Bunun bayağı bir örneği olarak, mesela Avrupa parlamentosunun toplanıp, "Biz bir şey yapamayız, bu piyasanın işidir!" demesi. Sanki piyasa insan eyleminin bir sonucu değilmiş gibi. O hâlde bu insan faaliyetleri pekâlâ kontrol altına alınabilir ve yabancılaşmadan kurtulunabilir.

İşte bu kapitalizmin temel yabancılaşmasıdır. Ama Marx başka şeylerden de söz ediyor. Yabancılaşma biçimlerinden

veya kapitalizm öncesine ait yabancılaşma biçimlerinden de söz ediyor. Bunlar farklı nitelikteki yabancılaşmalar ve doğaüstü bir güç atfederek iktidarı, mesela dinleri meşrulaştırıyor. Demek ki, her şeye Tanrı karar verir söylemi dinî inancın bir karikatürüdür, ve bu öyle bir karikatür ki reel olarak dinî düşüncenin kendisi...

– Öyleyse, sosyalizm insanları bu yabancılaşmadan gerçekten kurtarabilir. Bilindiği gibi kapitalizmin evrensel bir kültür yarattığına dair bir iddiası var, böyle bir söylenti söz konusu. Ama aslında söz konusu olan, kapitalizmin ve burjuvazinin değerlerine dayalı, az çok Avrupa-merkezci bir kültür. Sosyalizm kültürel, etnik, coğrafi ve başka tüm önyargılardan arınmış, bütün kültürlerin ve halkların onuruna saygılı, gerçekten evrensel bir kültür yaratabilir mi?

– Kapitalizm evrensel bir uygarlık oluşturma işini başlattı. Fakat başlatır başlatmaz sınırları ve çarpıklıkları da sorun olarak ortaya çıktı. Zira Aydınlanma felsefesinden hareketle ortaya çıkan yeni değerler bireye saygı, insana saygı, modern demokrasi kavramı gibi evrensel değerler fiilen kapitalizme tabi. Emperyalist kapitalizmle, çevre halklarını fetheden gerçekte var olan kapitalizmle birleşince ve ona dâhil olunca bir uyumsuzluk durumu ortaya çıktı. Bu da söz konusu değerlerde bir bozulmaya neden oldu.

Evrensel kültür dendiğinde kastedilen Avrupa kültürüdür. Bu aceleye getirilmiş yapay tahlile karşı çıktım. Şu an itibarıyla geçerli olan Avrupa kültürü değildir dedim. Bu kapitalist bir kültürdür ama soyut bir kapitalizmin değil gerçekte var olan kapitalizmin, yani kökeni Batı'da olan ve oradan hareketle fetihler yoluyla kendini dünyanın geri kalanına dayatan kapitalizmin.

İşte bu nedenle sosyalizme geçiş yolları ve sosyalist ilerlemeler gibi çoğul ifadeler kullanıyorum. Bu ilerlemeler sadece gelişmiş Batı'nın değil, dünyanın her yerindeki mücadelelerin ve dönüşümlerin eseridir. Sonuç itibarıyla, çevre ülkelerinin politik kültürlerinin evriminden hareketle oluşacak bir şeydir.

– "Kriz Üzerine" kitabında, toplumları dönüştürme eyleminin felsefesi olarak "bilinçliliğin önemi"nden de söz ediyorsun. Ve bunu daha çok Avrupa'daki Aydınlanma filozoflarını imâ ederek yapıyorsun. Bilinçlilik ve önemine dair bir şeyler söylemek ister misin?

– Bilinçlilik (*lucidité*) bir gerekliliktir ama onu hayata geçirmek her zaman zordur, sonuçları da göreceli. Mutlak bir bilinçlilik "Tanrı her şeyi bilir" türü mutlak bir metafizik olabilir. Tanrı her şeyi bilir önermesi gibi o zaman "Marx her şeyi bilir", "Samir Amin her şeyi bilir" veya evrendeki her şeyi bilen herhangi birinden söz etmek de mümkün hâle gelir. Böyle bir şey bu dünyada mümkün değildir. Fakat aklileştirmek, anlamak, yabancılaşmadan kurtulmak ve onu aşmak, hepimizin sürekli çabası olmalıdır. En yüksek bilinçlilik dediğim işte bu.

Üçüncü Kısım

SEÇİLMİŞ METİNLER

Giriş

Bazıları ilk defa burada yayımlanan, bazıları da daha önce yayımlanmış kitaplardan alınmış altı metin,[9] kitabın üçüncü kısmını oluşturuyor.

"Tarihsel Kapitalizmin Yörüngesi: Marksizmin Üç Kıtadaki Misyonu"nda Samir Amin, birbirini izleyen üç safhadan geçen kapitalizmin ortaya çıkışını ve gelişmesini tahlil ediyor: Haraççı üretim tarzında uzun bir mayalanma ve geçiş dönemi; "Batı" hâkimiyetinin yerleştiği kısa bir 19. yüzyıl ve nihayet Güney'in uyanışının neden olduğu uzun bir düşüş/gerileme safhası. Samir Amin, kapitalist modernitenin yapıcı unsurlarının emperyal Çin'de mevcut olduğunu ve Çin'in 19. yüzyıla kadar Batı'dan ileri olduğunu ileri sürüyor.

Söz konusu "modernite"nin son dalgası bütün Amerika Kıtası'nın fethiyle 15. yüzyılda Atlantik Avrupası'nda ortaya çıkıyor ve merkantilist dönemde (1500-1800) olgunlaşıp yayılıyor. Bu dalga tarihsel kapitalizmi doğuruyor ve giderek kendini dünyanın geri kalanına dayatıyor. Birikim tarzı mülksüzleştirmeye (*dépossession*) dayanıyor ve merkez-çevre kutuplaşmasının kaynağını oluşturuyor. Bu kutuplaşma kapitalizme yıkıcı bir nitelik kazandırıyor ve onu yıkıma götüren unsurlardan

9 Kitabın orijinalinde yer verilen *Kapitalizmden Uygarlığa* kitabının sunuş yazısı ve "Ayrılmaz Çatışmalar: Kuzey/Güney ve Kapitalizm/Sosyalizm" adlı makale, daha önce Samir Amin'in Yordam Kitap tarafından yayımlanan *Kapitalizmden Uygarlığa* kitabında bulunan bölümler olduğundan bu kitaba alınmamıştır. –*Yordam Kitap*

birini oluşturuyor. 20. yüzyılın iki büyük devrimi, Rus ve Çin devrimleri, kapitalizmin hızlanan kaçınılmaz gerilemesini ve yetersiz karakterini doğruluyor.

Marksizmin bayrağı altında gerçekleşen bu iki devrim ve diğerleri, Marksizmin üç kıtadaki misyonunu ortaya koydu. Emperyalist egemenliğe karşı Güney halklarının izleyecekleri yolu gösterdi. Fakat nihai kurtuluşları, bu halkların kapitalist sermaye birikimi mantığının dışına çıkmalarını, onun yerini daha ileri bir rasyonelliğe sahip bir gelişme tarzıyla yani sosyalizmle ikame etmelerini gerektiriyor.

"Kapitalizmin Krizinden Çıkmak mı, Krizdeki Kapitalizmden Çıkmak mı?" 2009'da yayımlanmış "Kriz Üzerine" adlı kitabın bir bölümü. Samir Amin, 2008'de patlak veren krizin, çöken kapitalizmin 1970'lerde ortaya çıkan uzun krizinin bir görünümü olduğunu gösteriyor. Mevcut kriz ile 20. yüzyıla yayılan diğer krizler, özellikle de 1929 krizi arasındaki benzerliği vurguluyor. Bununla birlikte, hâlen devam eden krizin, oligopollerin emperyalist kapitalizminin, özellikle de Amerikan hegemonyasının ve gezegenin militarizasyonunun krizi olduğunu belirtiyor. Ve bu sefer bir bütün olarak sistemin temellerine değen bir kriz söz konusu.

Sistem yandaşlarının kriz öncesi duruma dönme girişimleri –ki pekâlâ mümkündür– Kuzey'in halk sınıflarının ve Güney halklarının ve uluslarının mücadelesiyle karşı karşıya gelecektir. Bütün mesele bu mücadelelerin dünya sosyalizmine uzun geçiş yolunu aralamak üzere ortak bir zeminde buluşup buluşmayacaklarıyla ilgilidir. Böyle bir perspektif de ancak Kuzey'de ve Güney'de, oligarşilerin ve tabii müttefiklerinin ve uşaklarının iktidarını yenilgiye uğratmakla mümkündür.

Kapitalizmden Uygarlığa adlı eserin sunuşu seçilmiş metinlerin üçüncüsünü oluşturuyor. Bu önsözde Samir Amin,

sosyalizmle ilgili derin düşünceler sunan ve 21. yüzyıl sosyalizmlerine dair inandırıcı-uygulanabilir bir stratejinin ve onu gerçekleştirecek mücadelelerin ve ilerlemelerin koşullarını ele alıyor. İnsanlığın yegâne ufku olarak sunulan kapitalizmin tarihini hatırlatarak aslında söz konusu olanın fetihlerin, soykırımların ve yağmanın tarihi olduğuna vurgu yapıyor. Kendini dayatan tarihsel gerçeklik insani bir perspektifin yani sosyalist perspektifin tasarlanmasını zorunlu kılıyor.

Daha sonra kitabı, diğer kitaplarından bazılarıyla karşılaştırarak bir ideolojik tutarlılık ortaya koyuyor: tarihsel kapitalizmin ödünsüz eleştirisi ve insanlığın kabul edilebilir yegâne ufku olan sosyalizme canlı bir övgü anlamında bir tutarlılık.

"Gerçekten Evrensel Bir Tarih İçin" başlığını taşıyan metin, *Global History: A View from the South* (Küresel Tarih: Güney'den Bir Bakış) adlı eserine yazdığı önsöz. Bu yazısında Amin, "küresel tarih" okulundan yazarların yaptığı farklı kapitalist modernite yorumlarını tahlil ediyor. Ona göre bütünüyle katıldığı Marksist tahlil, insan toplumlarının tahliline yenilikçi ve devrimci bir nitelik kazandırdı. Bununla birlikte Marksist tahlil de Avrupa dışı toplumların geriliğinin nedenlerini açıklamakta yetersiz kaldı. İşte bu yüzden eserlerinin büyük bir kısmında, geriliğin gerçek nedenlerini ortaya çıkarmaya ve "boşluğu" doldurmaya yöneldi.

Daha sonra, kapitalist birikimin doğasına dair kendi tahlili ile küresel tarih okulunun temsilcilerinin yaptığı tahliller arasındaki farkların altını çiziyor. Örneğin Immanuel Wallerstein, kapitalist modernitenin kendinden önceki uygarlıklardan farklı bir uygarlık yarattığını kabul etmesine rağmen kapitalizm tahlilinde, Samir Amin için merkezî öneme sahip meta yabancılaşmasını yok sayıyor. Bu okulun diğer temsilcileri tarihsel kapitalizmin ortaya çıkardığı nitel değişimleri açıkça

inkâr ediyorlar; Andre Gunder Frank'ın durumunda olduğu gibi. Yine de "dörtlü çete"nin -Samir Amin, Andre G. Frank, Arghiri Emmanuel, Immanuel Wallerstein- tahlillerindeki farklılık veya uyuşmazlık önemli sorunlar üzerindeki ortaklıklarını ve kavuşmalarını dışlamıyor.

"Ayrılmaz Çatışmalar: Kuzey/Güney ve Kapitalizm/Sosyalizm"de Samir Amin merkezle çevre arasındaki Kuzey/Güney çatışmasından bahsediyor. Bu, kapitalizmin tarihinin değişmez bir verisidir ve dünyanın fethi kanlı harflerle yazılmıştır: Amerika'nın ilk halklarının soykırımı, bütün Afrika'nın köleleştirilmesi ve Avrupa dışı dünyanın sömürgeleştirilmesi. Fakat kapitalizmin değerleri üzerine kurulu uygarlığın hegemonyası, Çin ve Vietnam devrimlerinde ifadesini bulan Güney halklarının uyanışıyla, bağımsızlık hareketleriyle, sömürgeci egemenlik altındaki halkların bağımsızlıklarını kazanmalarıyla sonun başlangıcına ulaşmış bulunuyor.

Samir Amin'e göre, Kuzey/Güney çatışması ve kapitalizm/sosyalizm çatışması, birbirlerine sıkıca bağlı çünkü Güney halklarının kurtuluşu sosyalist perspektif inşasından ayrılamaz. 20. yüzyılda görüldüğü gibi, dünyada ortaya çıkan dönüşümlerde Güney halklarının mücadelesinin belirleyici bir rolü var. Bununla birlikte, Çin ve Rus devrimlerinin yetersizlikleri ve Bandung projesinin soluğunun kesilmesi, Güney'de kaydedilen ilerlemelere rağmen 1970'lerden itibaren emperyalizmin karşı saldırısına imkân verdi. Fakat emperyalizmin karşı saldırısına Güney halklarının cevabı gecikmedi. Güney ülkelerinde direnişin güçlenmesi güç dengelerinde değişimin koşullarını yarattı. Öyleki, Güney, emperyalist Triad'ın kitle imha silahları tekeli gibi birçok alandaki tekelini etkisizleştirme potansiyeline sahip.

"Güney Ülkelerinin Bağımsız İnisiyatifi İçin" makalesinde Samir Amin, mevcut dönemin Güney'in bağımsızlık inisiyatif-

leri için uygun olduğunu savunuyor. Bu durumun kapitalizme karşı mücadele ve emperyalist Triad'ın projelerini boşa çıkarmak için uygun olduğunu düşünüyor. Güney'in ilk inisiyatif dalgasına dönerek, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda ve 1955 Bandung Konferansı'nda somutlanan Güney'in çıkışına gönderme yapıyor.

Samir Amin'e göre Sovyet-Çin çatışması ve Bandung'un potansiyelinin buharlaşması Güney ülkelerinde emperyalizmin saldırısını kolaylaştırdı fakat yine de kapitalizmin krizi bu ülkeler için yeni perspektiflerin önünü açtı. Bandung'da mevcut olmayan Latin Amerika bu sefer diğer Güney bölgelerinin önüne geçmiş görünüyor. Güney ülkeleri emperyalist sistemden kopup içe dönük ulusal oluşumlar yoluna girmeli. Bu yolda ilerleyebilmeleri de sistem dâhilinde kalarak mümkün değil. Dolayısıyla hareketlerin başarısı "yakalama" yanılsamalarından kurtulmalarına ve mücadelelerini sosyalist perspektife eklemleyebilmelerine bağlı.

12

Tarihsel Kapitalizmin Yörüngesi: Marksizmin Üç Kıtadaki Misyonu

Kapitalizmin uzun süren yükseliş rotası

Kapitalizmin uzun süren tarihi birbirini izleyen üç farklı evreye ayrılır: (1) uzun bir hazırlık dönemi, 1000 ile 1800 yılları arasında sekiz yüzyıl sürmüş olan olağan modernlik öncesi toplumsal örgütlenme biçiminden yani haraççı tarzdan çıkış evresi; (2) kısa süren bir olgunlaşma dönemi (19. yüzyıl), Batı kapitalizmin egemenliğini bu evrede kabul etmiştir; (3) (2007 yılında yazdığım kitabımın da adı olan) "Güney'in uyanışı"nın neden olduğu uzun süren "gerileme" evresi, bu evrede halklar ve ülkeler dünyayı değiştirmekte tekrar önemli roller üstlenmişlerdir ve dünyayı değiştiren bu dalgaların birincisi 20. yüzyılda yükselmiştir. Kapitalizmin yeryüzüne yayılışından ayrılamayacak olan bir emperyalist düzene karşı yürütülen bu mücadele kapitalizmin ötesine, sosyalizme geçiş gibi katedilmesi uzun sürecek yol üzerindeki potansiyel gerçekleştiricidir. Şimdi, 21. yüzyılda Güney halklarının ve ülkelerinin bağımsız olarak harekete geçirdikleri ikinci dalganın başlangıç dönemi içinde bulunmaktayız.

1. Sadece feodal Avrupa'ya değil modernlik öncesi dünyadaki bütün ileri toplumlara özgü iç çelişkiler kapitalist moder-

niteyi oluşturacak olan birbirini izleyen toplumsal-teknolojik yenilik dalgalarına yol açmıştır. En eski dalga Çin'de yükselmiştir. Çin'de değişiklikler 11. yüzyılda Sung döneminde başlamış, Ming ve King dönemlerinde daha da genişleyerek Çin'e teknolojik buluşçuluk ve kolektif çalışmanın toplumsal üretkenliği bakımlarından verimli olabilecek bir başlangıç kazandırmıştır. Bu öyle bir gelişmedir ki Avrupa'da 19. yüzyıla kadar böyle bir dalga ortaya çıkmamıştır. Çin dalgasını Arap-Fars halifeliği bölgesinde yükselen Ortadoğu dalgası izleyecekti. Bu dalga Haçlı Seferleri yoluyla seferlerin ardından İtalya'nın bazı kentlerinde ortaya çıkacaktı.

Son dalga eski bağımlı dünyanın modern kapitalist dünyaya uzun süren geçişiyle ilgilidir. Bu dalga ciddi olarak Avrupa'nın Atlantik kesiminde Amerika'nın fethi ve Amerikalılarla (yerli halklar) karşılaşmasından sonra başlamış, 1500 ile 1800 yılları arasında geçen üç yüz yıl boyunca merkantilizm biçiminde devam etmiştir. Dünyaya yavaş yavaş egemen olmuş olan kapitalizm bu son toplumsal-teknolojik yeniliğin ürünüdür. Atlantik Avrupası'nda ve Orta Avrupa'da ortaya çıkmış olan tarihsel kapitalizmin Avrupai (Batılı) biçimi, ABD'deki ve daha sonra da Japonya'daki tohumları kendine özgü özellikler kazanarak gelişti. Bu özelliklerin en önemlisi önce köylülerin daha sonra da çevredeki halkların –küresel kapitalizm sistemine bağımlılar olarak eklemlenmişlerin– mülksüzleştirilmesine dayalı bir sermaye birikimi tarzıdır. Bu tarihsel tarz merkez ülkeleri ile çevre ülkeleri arasındaki çelişkiyle kopmaz bağlarla bağlıdır ve bu çelişki bu sermaye birikimi tarzını devamlı olarak inşa eder, yeniden üretir ve derinleştirir.

2. Tarihsel kapitalizm nihai biçimini 18. yüzyılın sonlarında "makine fabrika"yı icat ettiği gibi yeni sanayi proletaryasını da yaratmış olan İngilizlerin Sanayi Devrimi ve modern siya-

setin doğmasını sağlamış olan Fransız Devrimi ile almıştır. Kapitalizm 19. yüzyılda kısa bir süre içinde doruk noktasına ulaşarak olgunlaşmıştır. Kapitalist birikim bundan sonra son biçimini almış, toplumu yöneten temel yasa hâline gelmiştir. Bu tarz sermaye birikimi başlangıçtan itibaren yapıcı bir işlev yerine getirmiş, toplumsal emek üretkenliğinin çok büyük miktarlarda ve sürekli olarak birikmesini mümkün kılmıştır. Ancak bu birikim tarzının aynı zamanda yıkıcı bir işlevi de vardır. Marx, sermaye birikiminin zenginliğin iki temelini, yani metanın yabancılaştırması yoluyla insanı ve doğayı mahvettiğine işaret etmiştir.

Ben kapitalizm üzerine yürüttüğüm çalışmalarda sermaye birikiminin yıkıcılığı konusunda özellikle üçüncü bir boyut üzerinde durdum: Bu, Marx'ın biraz gözden kaçırmış olduğu, çevredeki boyunduruk altına alınmış halkların maddi ve kültürel bakımdan mülksüzleştirilmesidir. Bu ihmalin nedeni kuşkusuz Marx'ın çalışmalarını yürütmekte olduğu o kısa dönemde Avrupa'nın hemen hemen sadece içte sermaye birikimine yoğunlaşmış gibi görünmesidir. Marx işte bundan dolayı bu mülksüzleştirme dönemini geçici "ilk sermaye birikimi" evresi olarak görmüştür. Ben ise tersine, bu mülksüzleştirme döneminin sürekli olduğunu belirtmiş bulunuyorum.

Ne var ki kapitalizmin kısa süren olgunlaşma döneminde ilerletici bir işlev yerine getirmiş olduğu reddedilemez. Kapitalizm maddi düzeyde olduğu kadar buna eşlik eden yeni politik ve kültürel bilinçlilik düzeyinde de sosyalizmin ve komünizmin kendi yerini almasını mümkün ve zorunlu kılan koşulları yaratmıştır. Bazılarının kabul ettiği, sosyalizm (ve hatta komünizm) üretim güçlerinin gelişmesini hızlandırdığı ve üretim güçlerini eşitlikçi bir gelir dağılımıyla bağlantılandırdığı için daha üstün bir üretim tarzıdır fikri doğru değildir.

Sosyalizm, insan uygarlığının gelişiminde daha yüksek bir aşama olarak başka bir şeydir. Bundan dolayı, 19. yüzyıl Avrupası'nda görüldüğü ve 1848'de *Komünist Manifesto*'da ifade edildiği gibi işçi sınıfı hareketinin sömürülenler arasında kök salmış ve sosyalizm için mücadeleye yoğunlaşmış olması bir rastlantı değildir. Sosyalizm uğruna mücadelenin tarihteki ilk sosyalist devrim biçimini yani 1871'de Paris Komünü biçimini almış olması da bir rastlantı değildir.

3. Kapitalizm 19. yüzyılın sonlarında uzun bir gerileme dönemine girdi. Gerileme kavramıyla anlatmak istediğim sermaye birikiminin yıkıcı boyutlarının artık giderek artan oranda kapitalizmin ilerletici, yapıcı boyutu üzerinde üstünlük kazanmış olmasıdır. Kapitalizmin bu niteliksel biçim değişimi 19. yüzyılın sonlarında yeni üretim tekellerinin kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Bu yeni üretim tekelleri artık merkantilist dönemde olduğu gibi ticaret ilişkilerinin yürütüldüğü alanların ve fethedilen sömürge alanlarının da dışına taşmış durumdadır. Bu yeni tekeller 1870'lerde, Paris Komünü'nün yenilgisinden kısa süre sonra başlayan, kapitalizmin ilk uzun süreli yapısal krizine verdiği yanıt olmuştur. Genel hatlarını Hilferding ve Hobson gibi tanınmış şahsiyetlerin ortaya koymuş oldukları tekelci kapitalizmin ortaya çıkışı klasik, serbest rekabetçi kapitalizmin ve aslında kapitalizmin kendisinin gününü doldurduğunu ve eskidiğini gösterdi. Çanlar artık mülksüzleştirenlerin zorunlu ve mümkün olan mülksüzleştirilmesi için çalmaya başlamıştı. Kapitalizmin bu gerilemesi 20. yüzyıl tarihine damgasını vuran ilk savaşlar ve devrimler dalgasında somutlaştı. Lenin, tekelci kapitalizmi "kapitalizmin en yüksek aşaması" olarak tanımlarken işte bu nedenle haklıydı.

Fakat Lenin iyimser bir bakış açısıyla bu ilk uzun krizin sonuncu kriz olduğunu çünkü gündemde bir sosyalist devrimin

bulunduğu kanaatindeydi. Tarih daha sonra gösterdi ki kapitalizm, iki dünya savaşı gibi bir bedel ödeyerek bu krizin üstesinden gelmiş, hatta Rusya ve Çin'deki devrimlerin ve Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadelelerinin yol açtığı aksamaları aşabilmiştir. Ancak kısa süreli (1945-1975) tekelci kapitalizm canlanışını 1970'lerde başlayan ikinci ve uzun süreli bir yapısal sistem krizi izlemiştir. Sermaye bu yeni olumsuz gelişmeye benim "genelleşmiş tekelci kapitalizm" dediğim biçimle cevap verdi.

Kapitalizmin "uzun süreli gerileme"sinin bu yorumundan birçok önemli soru ortaya çıkmıştır. Bu sorular gündemde olan "devrim"in özellikleri ile ilgilidir. Tarihsel tekelci kapitalizmin "uzun gerileme" dönemi sosyalizm ve komünizme "uzun geçiş" dönemiyle eşanlamlı olabilir mi ve bu geçiş dönemi hangi koşullarda gerçekleşebilir?

4. Atlantik merkantilizminden olgunlaşmış kapitalizme geçiş biçiminin başlangıcı diyebileceğimiz 1500 yılından sermayenin tek taraflı birikim mantığına karşı mücadelelerin başlangıcı olan 1900 yılına kadar Batılılar (Avrupalılar, sonra Kuzey Amerikalılar ve daha sonra da Japonlar) oynanmakta olan oyunun ustalığı konumlarını sürdürdüler. Tarihsel kapitalizmin yeni dünyasının yapılarını tek başlarına Batılılar şekillendirdiler. Fethedilmiş ve boyunduruk altına alınmış çevrenin halkları ve ülkeleri, dünyanın bu yeniden şekillendirilmesine karşı bütün güçleriyle mücadele ettiler ancak yenildiler ve bağımlılık konumlarına uyum sağlamak zorunda bırakıldılar.

Avrupa-Atlantik dünyasının egemenliğine nüfus patlaması eşlik etti. Avrupalıların nüfusu 16. yüzyılın başlarında gezegenin nüfusunun yüzde 18'ini oluştururken 20. yüzyılın başlarında yüzde 36'sını oluşturuyordu. Bu oranı aynı soydan ge-

lip Kuzey ve Güney Amerika'ya ve Avustralya'ya göç edenler yükseltti. Bu kitlesel göç olmasaydı tarihsel kapitalizmin köylü dünyanın hızla ortadan kalkmasına dayalı birikim modelinin gerçekleşmesi mümkün olmazdı. Fethedecek bir "Amerika"sı olmayan sistem içindeki çevre ülkelerinde bu modelin yeniden üretilememesinin nedeni işte budur. Sistem içinde başkalarını "yakalamak" mümkün olmadığı için çevre ülkelerinin başka bir kalkınma yolunu tercih etmekten başka seçenekleri yoktur.

5. 20. yüzyılda roller değişti: İnisiyatif çevrenin halklarına ve ülkelerine geçti.

Daha önce de belirttiğim gibi 1871 Paris Komünü hem kapitalist merkezin parçası olan bir ülkede cereyan eden ilk sosyalist devrimdir hem de son sosyalist devrim olmuştur. 20. yüzyıl "çevre halklarının uyanışı" ile birlikte tarihte yeni bir sayfanın açıldığı yüzyıldır. Bu yeni sayfanın ilk satırlarında İran (1907), Meksika (1910-1920), Çin (1911) ve 1905'te "yarı çevre ülkesi" olan Rusya devrimleri yer alır. Çevre halklarının ve ülkelerinin bu uyanışını 1917 Devrimi, Arap-Müslüman Nahda'sı (Uyanış), Jön Türk Anayasası (1908), 1919 Mısır Devrimi ve 1885'te Hindistan Kongresi'nin (Hindistan Ulusal Kongresi adlı parti) kuruluşu daha ileriye taşımıştır.

Tarihsel kapitalizmin ilk uzun süreli krizine (1875-1950) tepki olarak çevre ülkelerin halkları 1914-1917 yılları arasında özgürlükleri için mücadele etmeye başladılar ve Rusya, Çin, Vietnam, Küba gibi ülkelerde sosyalizm, Hindistan ve Cezayir gibi ülkelerde de ulusal kurtuluş bayrağı altında seferber oldular. Bu ülkelerde değişik derecelerde ilerletici toplumsal reformlar yapılmaya çalışıldı. Bu ülkeler, o döneme kadar (eski) klasik emperyalizm boyunduruğunun yasaklamış olduğu sanayileşme yoluna girdiler, emperyalizmi çevredeki halkların, ulusların ve

devletlerin ilk bağımsızlık çabaları dalgasına "intibak" etmeye zorladılar. 1917'den itibaren "Bandung projesi"nin (1955-1980) soluğunun tükendiği ve Sovyetizmin çöktüğü 1990 yılına kadar sahneye egemen olan çabalar bu saydıklarım olarak kaldı.

İhtiyarlamakta olan tekelci kapitalizmin bu iki uzun krizine Kondratieff'in uzun devreler teorisi açısından bakmıyorum. Ben bunları hem tarihsel küreselleşmiş kapitalizmin çöküşü hem de muhtemel bir sosyalizme geçiş süreci olarak görüyorum. 1914-1945 yılları arasında geçen dönemin de İngiltere'nin hegemonyasının yerini almak amacıyla yürütülmüş 30 yıllık bir istisnai savaş olduğu kanaatinde değilim. Bence bu dönem, emperyalist merkezlerin çevre ülkelerinin (Doğu ve Güney ülkeleri) ilk uyanışına karşı yürüttüğü uzun bir savaş dönemidir.

Çevre halklarının uyanışının ilk dalgasının yorgun düşmesinin birçok nedeni var. Bu nedenler arasında hareketin içsel sınırlılıkları, çelişkileri ve emperyalizmin dünya sistemini yönetmekte yeni yöntemler bulma konusunda başarılı olması da var. Emperyalizm, sistemi teknolojik buluşların denetimi, kaynaklara ulaşım, küreselleşmiş mali sistem, iletişim ve bilgileşim teknolojisi ve kitle imha silahları aracılığıyla yönetmeyi başarmıştır. Bununla birlikte kapitalizm birinci krizden tam bir yüzyıl sonra 1970'lerde başlayan ikinci bir uzun süreli kriz içine girdi. Bu krize sermayenin tepkisi bir öncekiyle aynı oldu: Sermayenin yoğunlaşması güçlendirildi. Sermayenin yoğunlaşması ise tekelci kapitalizmin yaygınlaşmasına, ("liberal") küreselleşmeye ve parasallaştırmaya yol açtı. Ne var ki, ABD, Avrupa ve Japonya'dan oluşan Triad'ın yeni kolektif emperyalizminin zaferi kısa sürdü (1990-2008 ikinci "altın çağ", 1890-1914 yılları arasında yaşadıkları ilk "altın çağ"ın yankısı olarak kaldı). Zira yeni bir kaos, savaşlar ve devrimler dönemine girildi. Çevre uluslarının krizden daha önce başlamış olan ikin-

ci uyanış dalgası bu kez emperyalist Triad'ın gezegenin askerî denetiminin dışındaki egemenlik alanlarını korumasına izin vermeyi reddedecekti. Washington'daki siyasi yapı bu stratejik hedefe öncelik vererek, Batı'daki naif çoğunluk eğilimi olan "başka dünyacılık"tan farklı olarak mücadelede tehlike içinde olanın ve çağımızın belirleyici çelişkisinin ne olduğunu çok iyi bildiğini göstermiştir.

Genelleşmiş tekelci kapitalizm, kapitalizmin son aşaması mıdır?

Lenin tekellerin emperyalizminin "kapitalizmin en yüksek aşaması" olduğunu belirtmişti. Ben, emperyalizmi "kapitalizmin sürekli aşaması" olarak tanımlıyorum. Çünkü küreselleşmiş tarihsel kapitalizm merkez-çevre kutuplaşmasını yaratmıştır ve bu kutuplaşmayı yeniden üretmekten ve derinleştirmekten vazgeçmeyecektir. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan tekel kurma dalgası kapitalist üretim tarzının temel yapılarında niteliksel bir değişimi içeriyordu. Lenin bu süreçten sosyalist devrimin gündeme girmiş olduğu sonucunu çıkardı. Rosa Luxemburg da gündemdeki seçeneklerin "ya sosyalizm ya barbarlık" olduğu fikrine ulaştı. Lenin elbette gereğinden fazla iyimserdi. Emperyalist rantın ve bu rantın transferinin devrimin Batı'dan (merkezlerden) Doğu'ya (çevreye) geçişi üzerinde yıkıcı etkilerde bulunabileceğini dikkate almamıştı.

20. yüzyılın son otuz yılı içinde gerçekleşmiş olan sermayenin ikinci merkezîleşme dalgası benim "genelleşmiş tekeller" adını verdiğim sistemin ikinci niteliksel değişimini ortaya çıkardı. Tekeller bundan sonra modern ekonominin zirvelerini denetlemeye başlamakla kalmadılar, üretim sisteminin tamamı üzerinde dolaysız bir denetim kurdular. Küçük ve orta ölçekli girişimciler, örneğin çiftçiler, hatta tekel olmayan büyük işlet-

meler üretim ve üretim sonrası işlemlerle fiilen mülksüzleştirildiler, taşeron firmalar hâline getirildiler ve tekellerin katı denetimine sokuldular. Bu en yüksek merkezîleşme aşamasında sermayenin canlı bir organik yapı olan burjuvazi ile bağları koptu. Bu son derece önemli bir değişikliktir. Çünkü belirli bir bölgede kök salmış olan ailelerden oluşan tarihsel burjuvazi yerini anonim bir oligarşi/plütokrasiye bıraktı. Bu oligarşi/plütokrasi, sermayelerine farklı kişilerin sahip olmasına rağmen bütün tekelleri denetleyebilmektedir. Son on yıllar içinde icat edilmiş olan mali işlemlerin çokluğu yabancılaştırmanın bu üstün biçimlerinin kanıtıdır: Spekülatörler artık sahip olmadıkları şeyleri bile satabilmektedir. Öyleki, mülkiyet ilkesi günümüzde daha da önemsizleşen bir konuma indirgenmiştir.

Toplumsal üretkenliği olan emek bu özelliğini yitirdi. Yüksek düzeydeki yabancılaşma paraya zaten üretkenlik erdemi atfetmişti. Oysa "para küçük insanlar yaratır". Yabancılaşma oranı günümüzde zirvelere tırmanmış bulunmaktadır: Artık "zaman paradır" gerçeği yaşanmakta olduğu için zaman kendi değeriyle "kâr üretmektedir". Sistemin yeniden üretiminin gerektirdiklerine yanıt veren yeni burjuva sınıfının statüsü, orta sınıfların üst katmanlarına mensup kişiler ya da "işleri"nin karşılığında oldukça yüksek ücret alan ayrıcalıklı kişiler olsalar bile "ücretli hizmetkârlar" durumuna indirilmiş bulunmaktadır.

Durum böyle olunca kapitalizmin başarılı olduğu söylenebilir mi? Hayır, söylenemez. Çünkü bu sorunun yanıtı tekellerin devletleştirilmesini varsayar. Bu, tekellerin işçiler ve vatandaşlar tarafından yönetilmesinin olası bir toplumsallaştırılmasına giden kaçınılmaz ilk adımdır. Öte yandan küçük ve orta ölçekli işletmelerin çalışabilmesi için gerçek alanı yeniden yaratabilecek yeni bir makroekonominin oluşturulmasının biricik yolu da budur. Bu alan yaratılmadıkça soyut sermayenin egemenliği

altına girme mantığı dünya ölçeğinde demokrasi ve uygarlığı çökerterek "yaygınlaştırılmış ırk ayırımcılığı" yaratmaktan başka bir sonuç ortaya çıkaramaz.

Marksizmin üç kıtadaki misyonunun gerekliliği ve önemi

Benim tarihsel kapitalizm yorumumda sermaye birikiminin tarihsel biçiminin yaratmış olduğu merkez-çevre çelişkisi şeklindeki kutuplaşmasına özel önem vermekteyim. Bu bakış açısıyla tarihsel Marksizmin geliştirmiş olduğu "sosyalist devrim" ve daha geniş bir ifadeyle sosyalizme geçiş konusundaki değişik bakış tarzlarını ele almaktayım. Önümüzdeki "devrim" –ya da geçiş– kaçınılmaz olarak tarihsel gelecek tasarılarının üzerine temellenmiş olmayacağı gibi kapitalizmi aşmak için geliştirilmiş stratejilerden de farklı olacaktır.

20. yüzyılın en önemli toplumsal ve politik mücadeleleri, doğrudan kapitalizmi hedef almaktan çok emperyalizme karşı yürütülmüş hareketlerdi. Bundan dolayı konu, mücadelelerdeki çekim merkezi değişiminin en azından potansiyel ve kaçınılmaz olarak kapitalizmi sorgulamak olup olmadığıdır.

1. Marx'ın teorisi, "dünyayı değiştirmek" uğruna yürütülen toplumsal ve siyasi eylem (en geniş anlamıyla sınıf mücadelesi) için gerçekliğin bilimsel olarak doğru ve anlaşılabilir biçimde kavranmasını gerekli kılar. Temel gerçekliğin, yani sermayenin toplumsal emeği sömürerek ürettiği artıdeğerin gerçek kaynağının ortaya çıkarılması bu mücadelenin olmazsa olmaz unsurudur. Marx'ın bu temel ve yalın katkısından uzaklaşılırsa iki yönlü bir başarısızlıkla karşılaşılır. Eğer sömürü teorisi (değer yasası) herhangi bir şekilde dikkate alınmazsa gerçekliğin yorumu sadece görünen gerçekliğe indirgenir ve bu da teoriyi

sadece metalaştırmanın gereksinmelerine boyun eğmek ile sınırlayan bir düşünce biçimi hâline getirir. Oysa bu sınırlamayı sistemin kendisi zaten yaratmaktadır. Aynı şekilde kapitalist sistemin emek değer teorisine dayalı eleştirisinden bu şekilde uzaklaşmak dünyayı değiştirmek uğrunda gerçekleştirilecek strateji ve mücadeleleri de etkisizleştirir. Bu yabancılaştırıcı ortamda teoriden böyle bir uzaklaşma ancak hiçbir gerçek dayanağı olmayan "bilimsel" olma iddialarının ötesine geçemeyecek fikirler üretebilir.

Ancak Marx'ın ortaya koyduğu fikirlere yapışıp kalmak da yeterli değildir. Bunun nedeni sadece "gerçeklik"in kendisinin değiştiği ve Marx ile başlamış olan gerçek dünyanın eleştirisinin geliştirilmesinde dikkate alınması gereken "yeni" unsurların var olması değildir. Bunlardan daha önemli olan hepimizin bildiği gibi, Marx'ın *Kapital*'de ifade etmiş olduğu fikirlerinin tamamlanmamış olmasıdır. Marx, kaleme almayı planladığı fakat yazamadığı altıncı ciltte kapitalizmin küreselleşmesini incelemeyi tasarlamıştı. Bu görev, günümüzde de başkalarının çalışmalarını gerekli kılıyor. Tarihsel kapitalizmin küre üzerindeki yayılımı yaklaşımıyla sıkı sıkıya bağlantılı olan (merkez-çevre kutuplaşması aracılığıyla) eşitsiz gelişmenin yerini değiştirerek (*restore*) "küreselleşmiş değer yasası" formülasyonunu savunmaya cüret etmemin nedeni budur. Bu formülasyonda "emperyalist rant"ın sermayenin üretimi, dolaşımı ve artıdeğerin dağılımı süreçlerinin tamamı ile bütünleşmiş olduğunu savunuyorum. Mücadelenin kökeninde bu emperyalist rant yer almalıdır: Emperyalist merkezlerde yürütülen sosyalizm mücadelelerinin sönmüş olmasının nedenini bu yaklaşımla açıklıyorum. Öte yandan kapitalist/emperyalist küreselleşme sistemine karşı çevre ülkelerinde yürütülen mücadelelerin antiemperyalist boyutlara sahip olmasını da bu emperyalist rant açıklar.

Marx'ın bu konuya ilişkin metinlerinin yorumuna burada dönmek istemiyorum. Eleştirel kavrayışı ve inanılmaz teorik zekâsı ile bir dev olduğu kuşku götürmeyen Marx, bu konuda çözümlenmesi gereken çok önemli konularla karşı karşıya kaldığını en azından sezgileriyle fark etmiş olmalıdır. Bunu, Marx'ın İngiliz işçi sınıfının İrlanda'nın sömürgesel durumu konusundaki şovenist tutumunun felakete yol açan sonuçları hakkındaki gözlemlerine dayanarak söylüyorum.

Marx bundan dolayı, ilk sosyalist devrimin İngiltere'den ekonomik bakımdan daha az gelişmiş fakat siyasi bilinç bakımından daha ileri seviyede olan Fransa'da gerçekleşmiş olması karşısında hiç şaşırmamıştır. Marx da Engels gibi Almanya'nın "geri kalmışlığının", burjuva ve sosyalist devrimleri tek bir potada eritip kaynaştırarak gelişmeye doğru ilerlemenin bir kendine özgü biçimini mümkün kılacağını ummuştu.

Lenin daha da ileri giderek tekelci kapitalizme geçişte niteliksel bir değişimin olduğunu belirtti ve buradan gereken sonuçları çıkardı: Kapitalizm artık tarihin kaçınılmaz ilerletici bir evresi olmaktan çıkmıştır ve artık (kendisinin kullandığı kelimeyle) "çürümüş" bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle kapitalizm "eskimiştir" ve (benim yorumumla) "bunamıştır". Öyleki, gündeme girmiş olan sosyalizme geçiş hem zorunludur hem de mümkündür. Lenin, bu çerçevede bir çevre ülkesinde ("zayıf halka" olan Rusya'da) başlamasını tasarlamış ve gerçekleştirmiştir. Bundan sonra bir Avrupa devrimi eklentisinin gerçekleşmediğini görünce devrimin antiemperyalist mücadelenin hedefleri ile kapitalizme karşı mücadelenin hedeflerinin birleştirilebileceği Doğu'ya kaydığı sonucuna varmıştır. Fakat bu koşullarda sosyalizme geçiş sürecinde uğrunda mücadele edilecek karmaşık ve birbiriyle çelişkili hedefleri ayrıntılı bir şekilde formüle eden Mao oldu.

2. "Marksizm"in (ya da daha doğru bir ifadeyle tarihsel Marksizmlerin) gündemine yeni bir tartışma konusu çıktı. 19. yüzyılın en yalın siyasi bilinci içinde var olmayan bu yeni tartışmanın nedeni, dünyayı değiştirme meselesinde inisiyatifin çevredeki halklara, milletlere ve ülkelere geçmiş olmasıdır.

Emperyalist ranttan aşırı kâr biçiminde "sadece" egemen merkezin tekelleri yararlanmıyor, bu rant emperyalizmin apaçık sınıfsal yapısına ve işçilerin sömürülüyor olmasına rağmen toplumun bir bütün olarak yeniden üretiminin de asıl kaynağını teşkil ediyordu. Perry Anderson bu konuyu incelerken "Batı Marksizmi"nin "yenilginin ürünü" (sosyalist perspektiften uzaklaşmanın ürünü) olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu Marksizm esas olarak "akademik" çalışmalara ağırlık verip herhangi bir siyasi sonuç yaratmadığı ve "dünyayı değiştirmek" hedefinden vazgeçmiş olduğu için o dönemde reddedilmiştir. Bunun sonucu; sosyal demokraside liberal bir sapma yaşanması, sosyal demokrasinin dünyanın emperyalizm tarafından tahakküm altına alınmasına hizmet edecek şekilde Amerikancı "konsensüs" ideolojisinde ve "Atlantikçilik"te birleşmesi oldu.

Sosyalizm yönünde uzun bir yola girmiş olan dünyayı tanımlamak için yeterince açık olmayan bir ifade olan "başka bir dünya"nın dünya nüfusunun sadece (!) yüzde 80'inin yaşadığı çevre ülkelerindeki halkların sorunlarına bir çözüm bulunmadığı takdirde imkânsız olduğu apaçık bir gerçektir. Bundan dolayı dünyayı değiştirmek, bu çoğunluğun yaşam koşullarını değiştirmek demektir. Değişimden yana eylemde bulunan güçleri mümkün olduğu kadar etkili hâle getirmek için dünyanın gerçekliğini inceleyen Marksizm kaçınılmaz olarak üç kıtada, yani Afrika, Asya ve Latin Amerika'da belirleyici işlev üstlenmiş bulunmaktadır. Peki bunun önümüzdeki mücadele alanıyla ilişkisi nedir?

3. Bu soruya cevap vermek için gerçekliğin analizinden yola çıkmak gerekiyor. "Bunamış" emperyalist tekelci kapitalizmin (daha da bunamış olan) genelleşmiş tekelci kapitalizm hâline gelişinin incelenmesi önerisi ile cevap veriyorum. Bu biçim değişimi 1970'lerde başlayıp henüz içinden çıkılamamış olan sistemin ikinci uzun krizine verilen niteliksel bir yanıttır. Bu değerlendirmeden hareketle iki sonuca ulaşmış bulunuyorum: Emperyalist sistem, kendisini, çevredeki "uyanış"ın ilk dalgasının kazandığı zaferin ortaya çıkardığı sanayileşmeye yanıt olarak Triad'ın kolektif emperyalizmi hâline getirmiştir. Yeni emperyalizm, bu süreç içinde dünya sisteminin yeni denetim araçlarını da uygulamaya başlamıştır. Bu yeni araçların üzerinde yükseldikleri ortam esas olarak, gezegenin ve kaynaklarının askerî yöntemlerle denetimi, oligopollerin yeni teknolojilere el koyarak kendilerini yüksek düzeyde koruma altına almış olmaları ve dünya mali sistemi üzerinde denetim kurmalarıdır. Her şeye tek başına egemen bir oligarşinin ortaya çıkışıyla çağdaş kapitalizmin sınıf yapısında da bir değişim gerçekleşmiştir.

"Batı Marksizmi" genelleşmiş tekelci kapitalizm ile ortaya çıkan belirleyici değişimi göz ardı etmiştir. Batı'nın yeni radikal solu içinde yer alan entelektüeller artık üretim sisteminin tamamına egemen hâle gelmiş olan oligopollerin yoğunlaşmasının belirleyici sonuçlarını ölçümlemeyi reddettikleri gibi bu oligopollerin siyasi, toplumsal, kültürel ve ideolojik hayatın bütün yönlerine egemen durumda olduklarını da görmezden gelmektedirler. Sosyalizmi –ve dolayısıyla komünizmi– söz dağarcıklarından çıkarmış olan Batılı entelektüeller artık mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmeleriyle ilgilenmemekte, kendilerinin "insani yüzlü" olarak tanımladıkları "başka bir kapitalizm"i gelecek tasarısı olarak sunmaktadırlar. Bu tutumun doğal sonucu "post" söylemlere, yani postmodernizm,

post-Marksizm söylemlerine kaynak olmuştur. Örneğin Negri, benim çağımızın en önemli sorunu kabul ettiğim bu kesin değişimle ilgili tek bir kelime bile etmemektedir.

Aslında gerçeklikten koparılmış yanıltıcı hayallerden ibaret bu kaçıkça saçmalıklar ile yeni bir dil oluşturuldu. Fransızca *le peuple* (ya da daha doğrusu *les classes populaires*), İspanyolca *el pueblo* (*los clases populares*) kelimeleri "herkes" kelimesinin eşanlamlısı değildir. *Le peuple* baskı altına alınmış ve sömürülen sınıflar demektir ve bundan dolayı, sermayeyle olan ilişkilerinin biçimlerine bağlı olarak bu sınıfların farklı oluşlarına da vurgu yapar, sınıfların bu özellikleri etkili somut stratejiler inşa etmelerini ve bu sınıfların değişimin aktif unsurları hâline gelmelerini mümkün kılar. *Le peuple* ile İngilizcedeki *people* kelimelerinin anlamları farklıdır. İngilizce *people*, İspanyolca *les gens* (herkes) ve *la gente* kelimeleri ile eşanlamlıdır. Avrupalı entelektüeller bu yeni dil ile Marksizmin dikkate aldığı ve Fransızca ya da İspanyolca formüle edilmiş olan bu kavramları göz ardı eder ve bu kavramların yerine Negri'nin kullandığı "çokluk" gibi bulanık bir kelimeyi kullanır. Bu kelimeye, Spinoza'nın bizim içinde bulunduğumuz çağa ve koşullara hiç benzemeyen bir çağda ve koşullarda benimsediği kullanımını ileri sürerek ve katkı sağlamaktan ziyade zarar verecek şekilde analitik bir güç atfetmek, bir "felsefi hezeyan"dır.

Yeni Batılı radikal solcuların yeni moda siyasi teorisi yaygınlaştırılmış tekellerin egemenliğinin emperyalist karakterini de göz ardı eder ve onun yerine Negri'nin "imparatorluk" gibi içi boş kavramını koyar. Bu Batı-merkezcilik, en uç yorumunda emperyalist rant hakkında herhangi bir fikir ileri sürmez. Oysa emperyalist rant yorumu dikkate alınmazsa ne toplumsal yeniden üretim mekanizmaları ne de bu mekanizmaların yol açtığı karşı çıkışlar anlaşılabilir.

4. Mao ise tersine, emperyalizme karşı mücadelelerin yorumlanabilmesi açısından baştan aşağı devrimci ve "gerçekçi" (bilimsel ve kolay anlaşılır) bir bakış açısı sunmuştur. Bu bakış açısı, uzun sosyalizme geçiş yolu üzerinde birbirini izleyecek adımlar için sonuç alıcı stratejiler geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. Mao, bu amaçla gerçekliğin halklar, milletler ve devletler gibi üç boyutunun hem farklılıklarını hem de birbirleriyle bağlantılarını ortaya koyar.

Halk (halk sınıfları) "devrim istiyor". Bu demektir ki komprador egemen blok ile onun hizmetindeki devlet aracılığıyla uygulanan emperyalist kapitalizmin egemenlik sisteminin yeniden üretimini mümkün kılan sınıfa karşı, boyunduruk altındaki ve sömürülen farklı sınıfları bir araya getiren bir egemen blok oluşturmak mümkündür.

Uluslardan bahsetmek, emperyalist egemenliğin "uluslar"ın (nasıl tanımlanırsa tanımlansın) onuru olduğunu ve bu ulusların çevredeki toplumların tarihi içinde oluştuğu gerçeğini reddediyor oluşuna gönderme yapmaktır. Emperyalist boyunduruk Batılılaştırma ve ucuz hurdalığın büyütülmesi amacıyla uluslara kendine özgü özelliklerini kazandıran her şeyi düzenli olarak yok etmiştir. Bundan dolayı bir halkın kurtuluşu, mensubu olduğu milletin kurtuluşu ile doğrudan bağlantılıdır. Mao'nun, "Bütün ülkelerin işçileri birleşin!" sloganını daha kapsamlı olan, "Bütün ülkelerin, ezilen halkların işçileri birleşin!" sloganıyla değiştirmiş olmasının nedeni budur. Ulusların "kurtuluş" istiyor olması halkın mücadelesi ile çelişkili değil, bu mücadelenin tamamlayıcı parçası olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı söz konusu kurtuluş, geçmiş konusunda kültüralist yaklaşımın desteklediği bir yanılsama olan geçmişin yeniden kuruluşu değil, tersine, geleceğin keşfedilmesidir. Böyle bir kurtuluş sahte modernitenin doğal olmayan yollarla ithaline değil milletin tarihsel mirasının köklü bir şekilde dö-

nüştürülmesine dayanarak gerçekleşir. Miras alınan ve dönüşümün sınamasından geçmiş olan kültür burada siyasi kültür olarak anlaşılmaktadır. Siyasi kültür ise gerçek kültür soyut olamayacağı için herhangi bir anlam taşımaz ve tarihsel bir sabit değildir. Öte yandan dinsel ve çok sayıda başka biçimi kapsayabilecek olan "kültür" kavramını tek bir biçimi ifade edecek şekilde kullanmamaya dikkat edilmelidir.

Devlete yapılan göndermenin temelinde, devletin halk nezdinde olduğu kadar ulus nezdinde de meşruiyetinin dayanağı olan egemen blok ile ilişkilerinde gücünün göreceli özerkliğinin zorunlu kabulü yatar. Devletin bu göreceli özerkliği devlet varlığını sürdürdüğü sürece, yani en azından bütün bir komünizme geçiş süresi için göz ardı edilmemelidir. Ancak bundan sonra bir "devletsiz toplum"dan söz edebiliriz. Daha önce değil. Bunun nedeni sadece henüz dünyaya egemen olan emperyalizmin sürekli saldırganlığı karşısında halkın ve milletin ileriye doğru attığı adımların korunma altına alınması zorunluluğu değildir. Aynı zamanda ve belki de hepsinden daha önemli neden "uzun geçiş süreci içinde ilerlemek için üretici güçleri geliştirmek" zorunluluğudur. Başka bir ifadeyle, hedef, emperyalizmin çevre ülkelerinde engellemekte olduğu şeylere ulaşmak ve tarihsel kapitalizmin dünyaya yayılışı ile sıkı sıkıya bağlantılı olan dünyanın kutuplaşmasının yarattığı mirası yok etmektir. Program, merkezdeki kapitalizmi taklit ederek o ülkeleri "yakalamak" değildir. Yeri gelmişken belirtmeliyim ki "yakalama" zaten mümkün değildir ve daha önemlisi arzu edilen hedef de değildir. Bu program "gerçekleştirilme sürecine halk sınıflarının gerçekten katıldıkları modernleşme ve sanayileşme" gibi iki farklı kavramın kabulünü dayatır ve bu sınıfları ileriye doğru götüren yol üzerindeki her evrede yarar sağlamalıdırlar. Bundan dolayı üretim güçlerinin gelişiminin sonunda sosyalizme "zorunlu" geçiş için gereken koşulları yaratacağı za-

mana kadar beklemelerini savunan genel kabul görmüş bakış açısını reddetmeliyiz. Üretici güçler, sosyalizmin inşası imkânı doğduğu andan itibaren geliştirilmelidir. Devlet iktidarı "kalkınma" ve "sosyalizm"in birbiriyle çelişkili gereksinimleri arasındaki çatışmanın fiilen merkezinde bulunur.

"Devletler bağımsızlık istiyor." Bu talep iki yönlü ele alınmalıdır: Halk sınıfları karşısında bağımsızlık (özerkliğin aşırı biçimi) ve kapitalist dünya sisteminin baskılarından bağımsızlık. Burjuvazi, daha geniş tanımıyla daima burjuva tarzı bir evrimden yana olan devletin kumanda konumlarındaki yönetici sınıf hem ulusal hem de kompradordur. Koşullar egemen emperyalizm karşısında özerkliğini artırmaya elverişliyse bu egemen sınıf özerkliğini artırmayı tercih eder. Ancak koşullar buna elverişli değilse egemen sınıf, emperyalizmin gereksinimlerine "kompradorca" boyun eğmeyi tercih edecektir. Dayanağı bir halk bloku olsa bile "yeni yönetici sınıf"ın (ya da "yönetici grup") konumu hâlâ belirsizdir. Zira en azından kısmen bir "burjuva" eğilim tarafından ortaya çıkarılmıştır.

Uzun sürecek (sosyalizme) geçiş yolunda ilerlemenin başarılı olmasının ön koşulu, gerçekliğin halklar, milletler ve devletler olarak üç seviyede doğru şekilde yorumlanmış olmasıdır. Bu, bir halkın kaydettiği ilerlemelerin tamamlayıcılığının, milletin kurtuluşunun ve devlet gücüyle elde edilmiş başarıların güçlendirilip güçlendirilmemesi sorunudur. Ne var ki halk etkeni ile devlet etkeni arasındaki çelişkilerin artmasına izin verilirse o güne kadar elde edilmiş başarılar sonunda yok olmaya mahkûmdur.

Bu seviyelerden herhangi biri diğerleriyle doğru şekilde birleştirilmezse tıkanma olur. Soyut "halk" kavramının tek itibarlı varlık olduğu ve soyut "hareket"in iktidarı üstlenmekten kaçınmayarak dünyayı değiştirebilecek güç olduğu tezleri naif olmaktan öteye gidemez. Hegemonik blokun toplumsal içeriğinden bağımsız olarak görülen "ne pahasına olursa olsun" ulu-

sal kurtuluş fikri, siyasi İslam, Hinduizm ve Budizm'e yönelme örneklerinde olduğu gibi düzeltilmesi neredeyse imkânsız bir kültürel olarak geçmişe bağlanma yanılgısına yol açar ve aslında herhangi bir şeyi gerçekleştiremez. Bu yaklaşım iktidar kavramını doğurur. İktidar, halkın çıkarları doğrultusunda "başarılar elde etme"ye elverişli olarak değerlendirilir. Oysa aslında iktidar halk olmaksızın işleyecektir. Bu koşullarda otoriteryanizme ve yeni bir burjuvazinin cisimleşmesi sürecine geçilir. "Kapitalistsiz kapitalizm"den "kapitalistli kapitalizm"e evrimleşmiş olan Sovyetizm sapması bunun en trajik örneğidir.

Çevredeki halklar, uluslar ve devletler, emperyalist sistemi kabul etmedikleri için "Güney fırtına bölgesi" yani sürekli ayaklanma ve isyanlar bölgesidir. Tarih, 1917'den başlayarak, çevredeki halkların, ulusların ve devletlerin bu isyanlarının ve (var olan emperyalist kapitalist sisteme hâkim olan eğilimlerden bağımsızlık anlamında) bağımsızlık mücadelelerinin tarihinden ibarettir. Üretici güçlerin yeterince gelişmemiş olmasına, sınırlılıklarına ve çelişkilerine rağmen, sistemin merkezinde nispeten daha kolay toplumsal düzenlemelerin yapılabildiği bir dönemde çağdaş dünyanın en belirleyici değişikliklerini işte bu mücadeleler gerçekleştirmiştir.

Güney ülkelerinin ikinci bağımsızlık mücadelesinin dalgası başladı. "Yükselen" ülkeler ve diğerleri, halkları gibi Triad'ın egemenliğini sürdürmeye çalıştığı kolektif emperyalizm ortamında mücadele ediyorlar. Washington'ın askerî müdahaleleri ve NATO müttefikleri de başarısızlıklarla karşılaştılar. Dünya mali sistemi çöküyor ve yerine özerk bölgesel sistemler kuruluyor. Oligopollerin teknolojik tekeli dağıtılmış hâlde.

Güncel konu, doğal kaynaklar üzerinde denetimi yeniden kurmaktır. Yabancıların sömürgeciliğini izleyen iç sömürgeciliğin kurbanları olan And ulusları günümüzde kendilerini siyasi düzeyde hissettirmekteler.

Mücadele içindeki radikal solun halk örgütleri ve partileri Latin Amerika'da bazı liberal programları yenilgiye uğrattı ve bazılarında da bunu başarmak üzereler. Her şeyden önce köklü bir antiemperyalist içeriği olan bu mücadeleler uzun sosyalizme geçiş yoluna girme potansiyeline sahipler.

Bu iki olası gelecek birbiriyle nasıl bir ilişki içindedir? İnşa edilmekte olan "başka dünya" her zaman belirsizlikler taşımıştır: İçinde en iyiyi de en kötüyü de barındırır ve her ikisi de "muhtemel"dir. Tarihte, belirli bir tarihsel olaydan önce bize bir belirti sunan yasalar yoktur. Çevre halklarının, uluslarının ve devletlerinin ilk mücadele dalgası 20. yüzyılda başladı ve 1980 yılına kadar sürdü. Bu dalganın üç bileşeninin birbirini tamamlayıcılıkları ve çelişkileri üzerinde yeterince düşünmeksizin sadece bileşenlerini incelemenin bir faydası yoktur. Çevredeki ikinci mücadele dalgası başlamış hâlde. Bu dalga öncekinden daha etkili olacak mı? Öncekinden daha ileri evrelere ulaşabilecek mi?

Kapitalizmin krizi sona eriyor mu?

Kapitalist sistemin iktidarı elinde tutan oligarşileri günümüzde, tıpkı 2008 mali krizinden önce olduğu gibi sistemi yeniden kurmaya çalışmaktalar. Bu oligarşilerin bunu başarabilmeleri için kendilerinin üstün iktidarlarına meydan okuyamayacak bir "mutabakat" aracılığıyla halkları ikna etmeye ihtiyaçları var. Bu oligarşik iktidarlar, iklim sorunu başta olmak üzere ekolojik sorunlar konusunda güzel sözlerden ibaret bazı uzlaşmalara gitmeye, egemenliklerinin görünümüne ekolojinin korunması ile ilgili bir renk katmaya çalışmakta ve hatta "yoksullukla savaş" gibi toplumsal reformlar, "iyi yönetişim" gibi siyasi reformlar gerçekleştireceklerine dair imalarda bulunmaktalar.

Ancak halkı yeni bir mutabakata ikna etme oyununda yer alma çabaları bu mutabakatın kavramları daha iyi ve açık bir şekilde ifade edilse bile başarıya ulaşamayacak. Çünkü bu, ölümcül yanılsamalar yaratacak bir oyun olmaktan öte bir şey değil. Zira küresel sistemin krizinin ortaya çıkarmış olduğu karşı koyuşlara verilen yanıtların öncelikle emekçilere fayda sağlayacak iktidar ilişkilerine geçişi, çevre halklarının çıkarları doğrultusunda bir uluslararası ilişkiler sistemini gerekli kılar. Birleşmiş Milletler'in düzenlediği bütün küresel konferanslar tahmin edildiği gibi bu yönde hiçbir sonuç doğurmamıştır.

Tarih bu yeniden kurma girişiminin küresel kapitalist sistem için zorunlu bir gereklilik olduğunu göstermiştir. Yaşlanmakta olan kapitalizmin ilk uzun süreli krizine yanıtı 1914-1950 arasında gerçekleşti. Bu dönemde çevre halklarının çıkarlarına karşı olan çatışmalar emperyal güçlerin egemenliğini kurması şeklinde çözüldü. Bu arada farklı derecelerde de olsa halkı oluşturan sınıfların yararına toplumsal iç düzenlemeler gerçekleştirildi. Küresel kapitalizm güçleri bu şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin üç sistemi için ortamı hazırladılar: O dönemin gerçekten var olan sosyalizmi, Bandung'un (Bandung Konferansı'nın) ulusal ve halka dayalı rejimleri ve Kuzey ülkelerinde toplumsal demokratik uzlaşma. Bu ortamın yaratılması çevre halklarının bağımsız mücadelelerinden dolayı zorunlu hâle gelmişti.

Kapitalizmin ikinci uzun süreli krizi 2008 yılında yeni bir evreye geçti. Amansız uluslararası çalışmalar başlamış ve elle tutulur gözle görülür hâle gelmişti: Çevre halklarının antiemperyalist içerikli mücadeleleri yaygınlaştırılmış tekellerin egemenliği için bir tehdit oluşturacak mıydı ve egemen sınıfların krize yanıt olarak uyguladıkları tasarruf politikalarının kurbanlarının toplumsal mücadeleleri ile bu mücadeleler arasında

bağlantı kurulacak mıydı? Başka bir ifadeyle, egemen iktidarlar sistemi buhrandan kurtarmaya dönük bir strateji uygulamaya çalışırken halklar kendilerini kriz hâlindeki bir kapitalizmden kurtaracak bir strateji izleyecekler miydi?

Egemen iktidara hizmet eden ideolojilerin istimi tükenmiştir. Bu ideolojiler, "krizden sonraki dünya" ile ilgili içi boş açıklamalar yapmaktalar. CIA yalnızca sistemin yeniden kurulması öngörüsünde bulunabiliyor ve "ortaya çıkmakta olan pazarlar"ın liberal küreselleşme sürecine katılımlarının ABD'ye değil Avrupa'ya zarar vereceği tahmininde bulunuyor. CIA derinleşen krizin, şiddetli uluslararası ve toplumsal çatışmalardan başka bir yöntemle "aşılamayacağını" kabul edemez. Bu krizin nasıl bir gelişme göstereceğini hiç kimse bilmiyor: Bu kriz iyi yönde, sosyalizme geçiş yönünde gelişebileceği gibi çok daha kötü bir yönde, dünya çapında ırk ayırımcılığı yönünde de gelişebilir.

Çevre ülkelerindeki iç parçalanmışlığın aşılması ve bu mücadelelerin savunma aşamasının ötesine geçmesi (kazanılmış hakların korunması) için bu ülkelerdeki toplumsal mücadelelerin siyasi bakımdan radikalleşmesi gerekiyor. "Hareketler"in sosyalizme götürecek uzun yola girmek için gereken hedefleri belirleyerek gerçekten yetkinleştirilmelerini ancak bu radikalleşme sağlayabilir.

Bu hareketlerin güçlendirilebilmeleri için somut projelerini gerçekleştirilebilir kılacak bir makropolitik ve ekonomik koşullar çerçevesinin var olması gerekir. Bu koşullar nasıl yaratılacak? Bu noktada devlet gücü gibi son derece önemli bir konuya gelmiş bulunuyoruz. Yenilenmiş ve gerçekten halkçı ve demokratik bir devlet günümüz dünyasının küreselleştirilmiş koşullarında etkili politikalar uygulayabilir mi? Bu soruya soldan verilecek olumsuz yanıt devleti tuzağa düşürerek genel bir siyasi değişiklik ortamında minimal bir küresel mutaba-

kata ulaşmayı amaçlayan girişimleri yaratmıştır. Oysa bu yanıt ile olumlu sonuçlar ortaya çıkamaz. Muhtemelen bölgesel düzeylerde yürütülecek uygun eylemlerle pekiştirilmiş ulusal düzeyde gelişmeler üretmekten başka bir çözüm yoktur. Çevre ülkelerindeki hareketlerin kapitalizmin ötesine geçmeyi gündemlerine koyarak farklı toplumsal temeller üzerinde nihai yeniden inşa sürecinden önce dünya sistemini dağıtmak ve bağlantılarını koparmak gibi bir hedefleri olmalıdır. Bu ilke, sırası gelmişken belirteyim, Asya ve Latin Amerika'da bu doğrultuda hareket etmeye başlamış olan Güney ülkeleri için geçerlidir. Kuzey ülkelerine gelince, Avrupa (avro) kurumlarının dağıtılması gerektiği ne yazık ki radikal sol tarafından bile henüz öngörülmemektedir.

Enternasyonalizm işçiler ve halklar için vazgeçilmezdir

20. yüzyılda ilk kurtuluş dalgasının hızını kaybetmesinin nedeni Güney'in uyanışının sağladığı gelişmelerin sınırlı kalmış olması ve çelişkilerin bu sınırlılıktan dolayı şiddetlenmiş olmasıdır. Kuzey halklarının (burada belirtilmesi gerekiyor) desteklediği ya da en azından kabul ettiği açık savaş boyutuna ulaşmış olan merkezdeki emperyalist devletlerin sürekli düşmanlığı bu çelişkiyi büyük ölçüde pekiştirmiştir. Emperyalist ranttan faydalanmaları Kuzey'deki halk güçlerinin enternasyonalizmi reddetmesinde kesinlikle önemli bir etken olmuştur. Bazen oldukça güçlü bir başka tutumu benimsemiş olan komünist azınlıklar çevrelerinde etkili alternatif bloklar oluşturmayı başaramamışlardır. Sosyalist partilerin genel bir tutum olarak "antikomünist" kampa katılmaları da emperyalist kampın kapitalist iktidarlarının başarı kazanmasında büyük rol oynamıştır. Gelgelelim, bu partiler 20. yüzyılın ilk mücadele dalgasının

kırılmasından sonra "ödüllendirilmediler". Tekelci kapitalizm müttefiklerini başından savdı. Bu partiler yenilgilerinden ders çıkarıp radikalleşeceklerine bizim iyi bildiğimiz "sosyal-liberal" konumlara kayarak teslim olmayı tercih ettiler. Bu, emperyalist rantın Kuzey'in toplumlarının yeniden üretilmesindeki belirleyici rolünün kanıtıdır. Böyle bir kanıta ihtiyaç olup olmadığı ayrı bir konudur ama bu ikinci teslimiyet trajediden çok komedi olarak yaşanmıştır.

Enternasyonalizmin yenilgisi geçtiğimiz yüzyılda sosyalizm deneyimlerinde otokrasiye doğru otoriter kaymalarda da rol oynamıştır. Rusya'da ve Çin'de devrim süreçleri sırasında özgün ve yaratıcı demokrasi biçimlerinin ortaya çıkmış olması bu ülkelerin demokrasi için yeterince "olgunlaşmış" olmadıkları yargısının doğru olmadığını göstermiştir. Gelgelelim, emperyalist ülkelerin, halklarının da desteğini alarak gösterdikleri düşmanlık zaten güçlüklerle dolu olan koşullarda demokratik sosyalizm uygulamalarının hayata geçirilmesini daha da güçleştirmiştir. Bu, çevre kapitalizminin mirasının bir sonucudur.

Çevredeki halkların, ulusların ve devletlerin 21. yüzyılda ikinci uyanış dalgası bundan dolayı, daha az iyi ve hatta daha güç koşullarda başlamış bulunmaktadır. ABD'nin "mutabakat" adı verilen –anlamı yaygınlaştırılmış tekelci kapitalizmin iktidarının gereksinmelerine teslimiyet olan– ideolojisi, yerleşik düzen karşıtı demokrasi potansiyelinin etkililiğini yok eden "başkanlık" rejimlerinin benimsenmesi, sahte ve uzaktan yönetilen bireyciliğin ve (erdemlilik kabul edilen) eşitsizliğin her türünün övgüye tabi tutulması, ikincil NATO ülkelerinin Washington yerleşik düzeni tarafından uygulanan stratejiler içinde bir araya getirilmesi, bütün bu koşullarda emperyalist küreselleşme blokunun ayrılmaz parçalarından biri olan Avrupa Birliği'ne doğru hızla ilerleyişin ortamını hazırlamıştır.

Bu koşullarda bu askerî projenin çökmesi üç kıtanın halkları, milletleri ve devletlerinin mücadelelerinin üstlenmiş olduğu ikinci kurtuluş dalgasının başarıya ulaşması için en önemli hususturve bu başarının ön koşuludur. Bu gerçekleşinceye kadar bu mücadelelerin günümüzde ve gelecekte gelişme kaydetmesi garanti altına alınamaz. 21. yüzyılın sorunları 20. yüzyılınkilerden farklı ise de bu, 20. yüzyılın ihya edilmesi imkânsız anlamına gelmez.

Bu trajik senaryo her şeye rağmen tek olasılık değildir. Sermayenin işçilere karşı saldırısı sistemin merkezlerinde devam etmektedir. Genellikle bilinen bir gerçektir ama burada da belirtmeden geçmek istemedim; bu, sermayenin çevre halklarına karşı elde ettiği zaferlerle güçlendiği zamanlarda sistemin merkezlerindeki işçi sınıflarının mevzilerine de cepheden saldırabileceğinin kanıtıdır. Bu koşullarda artık mücadelelerin radikalleşeceğini tahmin etmek yanlış olmayacaktır. Avrupa siyaset kültürünün mirası henüz varlığını sürdürmektedir ve bu miras küreselleşmenin gereksinimlerini karşılayacak bir enternasyonal bilincin yeniden doğuşu için elverişli ortamı yaratacaktır. Bununla birlikte bu doğrultuda bir gelişmenin karşısına emperyalist rant engeli çıkacaktır. Emperyalist rant tekellerin büyük kâr kaynağı olmakla beraber toplumun bütün olarak yeniden üretiminin de önkoşuludur.

Aslında demokratik olmayan mevcut "demokratik" seçim modelini her ne pahasına olursa olsun korumaya çalışan halkın bu unsurlarının dolaylı desteği, orta sınıfların ağırlığı, halk sınıflarının radikalleşmesinin yaratacağı potansiyel gücü ortadan kaldırabilir. Bundan dolayı üç kıtaya yayılmış olan Güney'deki gelişmeler muhtemelen geçen yüzyıldaki gibi sahnenin en önünde yer almaya devam edecektir. Ancak bu gelişmeler etkilerini göstermeye ve emperyalist rantın alanını dik-

kate alınabilecek derecede sınırlamaya başladığı andan itibaren Kuzey halkları yaygınlaştırılmış emperyalist tekellerin gereksinimlerine boyun eğdiren stratejilerin başarısızlığını anlamakta daha elverişli bir konuma geleceklerdir. Radikal solun ideolojik ve siyasi güçleri bundan sonra halkların ve işçilerin dayanışması temeli üzerinde yükselen büyük kurtuluş hareketi içinde yerlerini alacaklardır.

Bu yeniden doğuşun gerçekleşmesi, yürütülecek ideolojik ve kültürel savaş belirleyecektir. Bu mücadelenin stratejik hedefi, bence, İşçilerin ve Halkların Beşinci Enternasyonali'nin kurulması olmalıdır.

Çağdaş Güney halkları için meydan okuma

Meydan okumalara etkin bir cevabın koşulları şunlardır: Demokratikleşme, tarım sorunu ve ekolojik sorun. Bu başlık altında sadece bu üç sorun üzerinde duracağım.

1. "Demokrasi" mi, sosyal ilerlemeye eşlik eden demokratikleşme mi?

Atlantik İttifakı diplomasisinin ta baştan Sovyetler Birliği'ni çökertmek ve Doğu Avrupa'yı yeniden fethetmek amacıyla seçtiği dahiyâne alanlardan biri "demokrasi"ydi. Aslında bu tercih 1970'li yıllara, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na –daha sonra 1975'te Helsinki Nihai Senedi'ne– kadar gerilere gidiyor ve zaman içinde billurlaşıyor. Jacques Andréani, başlığı çağrışım yapan kitabında (*Le piège, Helsinki et la chute du communisme* (Tuzak, Helsinki ve Komünizmin Düşüşü)), NATO'dan silahsızlanma ve gerçek bir yumuşama bekleyen Sovyetler'in nasıl da aldatıldığını anlatıyor.

Gerçekten dâhice bir darbeydi bu, zira "demokrasi sorunu" gerçek bir sorundu ve demokrasi kavramının ve pratiğinin han-

gi tanımını alırsanız alın, Sovyetik rejimlerin "demokratik" olmadığı da gayet açıktı. Buna karşılık, Atlantik İttifakı ülkeleri (NATO), sınırları ve çelişkileri, kapitalist yeniden üretimin ihtiyaçlarına göre oluşmuş reel pratik politikaları ne olursa olsun, kendilerini demokratik olarak nitelendiriyorlardı. Ve sistem karşılaştırması lehlerine işliyordu.

Bu demokrasi söylemi zamanla, Sovyetlerin ve müttefiklerinin benimsediği, devletlerin siyasi uygulamalarına ve "içişlerine müdahale etmeme" ilkesine saygı göstermeye dayalı "barış içinde bir arada yaşama"nın yerini alıyordu.

Barış içinde bir arada yaşama söyleminin etkili olduğu zamanlar da oldu. Örneğin Stockholm Çağrısı'nın yankısı hâlâ hafızalarda: 1950'li yıllarda Stockholm Çağrısı, ABD'nin Potsdam Konferansı'ndan (1945) sonra benimsediği ve konferanstan sadece birkaç gün sonra Japonya'ya yağdırdığı atom bombalarıyla perçinlenen saldırgan diplomasi tercihine ve gerçek bir nükleer tehdide karşı halkları uyarıyordu.

Fakat bu strateji tercihi, (barış içinde bir arada yaşama ve içişlerine karışmama) eşzamanlı olarak ve –duruma göre– hem Batı'daki hem de Doğu'daki iktidarların işine geliyordu. Zira bu söylem Doğu'nun ve Batı'nın karşılıklı "kapitalist" ve "sosyalist" nitelemelerine de denk geliyordu. Böylece her iki taraftaki rejimlerin niteliği tartışma konusu olmaktan çıkıyordu. Başka türlü söylersek, reel sosyalizmin ve oligopoller kapitalizmi olan gerçekte var olan kapitalizmin niteliğiyle ilgili her türlü ciddi tartışma gündem dışına çıkıyordu. Onun yerini de her iki taraftaki iktidarların da zımni onayıyla Birleşmiş Milletler tarafından, "kapitalizm" ve "sosyalizm" kelimelerinin yerine "piyasa ekonomileri" ve "merkezî olarak planlı ekonomiler" ya da kötüleme amacı olduğunda "yönetilen ekonomiler" kullanılıyordu.

Her ikisi de sahte olan bu nitelemeler (görüntü olarak gerçek ama sadece yapay), duruma göre "sistemlerin kavuşma-

sı" ki o da modern teknolojinin bir dayatması olarak (aslında bu teknikçi ve tekçi bir tarih anlayışıdır) sunuluyor ve "doğal kavuşma"yı kolaylaştırıcı olarak görülüyordu. Buna karşılık olarak da, Soğuk Savaş zamanında piyasa ekonomisine eşlik eden "demokratik" modelle yönetilen, merkezî planlı ekonomilerin ürünü sayılan "totalitarizm"in uzlaşmaz karşıtlığına vurgu yapılıyordu.

Savaşı "demokrasi" üzerine odaklama tercihi, sistemlerin "uzlaşmazlığı" kabulüne dayanıyordu. Bu da Doğu Avrupa ülkelerinin ancak kapitalizme dönüş yoluyla teslim olmaları durumunda demokratikleşmenin doğal koşullarının oluşabileceği anlamına geliyordu. Tabii (Sovyetlerin çöküşü sonrasında) böyle bir durum söz konusu değildi ama aşırı karikatürü geçerli oldu (Doğu Avrupa'nın şurasında burasında etnisiteye dayalı rejimler, etnokrasiler söz konusuydu).

Netice itibarıyla Atlantik İttifakı ülkelerinin "demokrasi" söylemi yenidir. Zira baştan itibaren NATO Salazar'la, Türk generalleriyle, Yunan albaylarıyla gayet iyi uyum sağladı. Aynı dönemde Triad diplomasisi Latin Amerika'da, Afrika'da, Asya'da en berbat, en iflah olmaz diktatörleri destekliyor hatta yaratıyordu.

Başlangıçta yeni demokratik söylem büyük bir ihtiyat ve çekingenlikle benimsendi. Atlantik İttifakı'nın birçok önemli politik sorumlusu, bunu tercihlerinin "reel politiği" açısından mahsurlu görüyorlardı. Onları demokrasi teması üzerine ahlaki vaazın "verimli" olduğuna inandırmak için, Carter'ın ABD başkanı olması gerekiyordu (Obama'nın seçilmesi gibi). Fransa'da da, ABD'nin dayattığı Soğuk Savaş "kopuş"unu reddeden De Gaulle'cü geleneğin reddi Mitterrand'la gerçekleşti. Aynı şekilde Sovyetler'de de Gorbaçov'un bu söyleme dâhil olması, felaketi garantileyen bir tercihti.

Ve yeni "demokratik" söylem meyvelerini vermekte gecikmedi. Yeteri kadar inandırıcı görünmüş olmalı ki Avrupa "sol düşüncesi" de bu söyleme katıldı. Sadece seçim oyununun içindeki sol partiler (sosyalist partiler) değil, başlangıçta daha radikal olan ve komünist partinin mirasçısı olduğu gelenekler de sürece dâhil oldu. "Avrupa komünizmi"yle uzlaşma artık genelleşmişti.

Emperyalist Triad'ın egemen sınıfları zaferlerinden dersler çıkardılar. Ve tartışmayı demokrasi üzerine odaklama stratejisini sürdürmeye karar verdiler. Çin'in ekonomik dışa açılımı konu edilmiyor da politik yönetimin komünist parti tarafından tekelleştirilmesine itiraz ediliyor. Küba'nın tüm Latin Amerika'da benzeri olmayan sosyal başarıları dikkate alınmıyor da sürekli tek parti sistemi dile dolanıyor. Aynı şekilde Putin Rusyası'na karşı da aynı söylem geçerli.

Bu stratejinin gerçek amacı demokrasiyi gerçekleştirmek midir? Böyle bir şeye inanmak için biraz fazla naif olmak gerekir. Yegâne amaç, piyasa ekonomisine boyun eğmeyi reddeden ülkeleri, aslında emperyalist olan ama liberal denilen dünya sistemine dâhil etmek, onları çevrenin egemenlik altındaki ülkeler statüsüne indirgemektir. Oysa böyle bir şeyin gerçekleşmesi ilgili ülkelerde demokrasinin yolunun kapanması demektir. Kesin olan husus şudur ki bu yolun sonu asla "demokrasi sorusu"nun cevabına ulaşmayacaktır.

"Reel sosyalizm" deneyinden geçmiş ülkelerde eğer sosyal mücadele ilerleme diyalektiğiyle bütünleştirilir ve "gerçekte var olan sosyalizm" mirasından kurtulunabilirse (tünelden çıkıştaki kısmi ekonomik açılımın reforme edilmesi hâlinde) başlarda ve orta vadede ilerleme şansı daha büyük olabilir.

"Demokrasi" teması zaten küreselleşmiş liberalizme açılmayı reddeden ülkelere karşı bir koz olarak kullanılıyor. Diğer yerlerde ne kadar teokratik olurlarsa olsunlar, politik yönetimler

sorun edilmiyor. Suudi Arabistan, Pakistan bunun güzel örnekleridir. Aynı şekilde (Atlantik yanlısı) Gürcistan ve diğerleri de...

Dahası, önerilen "demokratik" formül "çok partili seçim sistemi"nin karikatürü olmanın ötesine de geçemiyor. Sadece sosyal ilerleme kaygısından kopuk olduğu için değil, tam tersine, aşağı yukarı her zaman gerçekte var olan kapitalizmin (oligopollerin) ihtiyacı doğrultusunda sosyal gerilemeye eşlik ediyor. Kaldı ki halkların geçmişe özlem duyduğu, etnik ve dinî yanılsamalara kapıldığı koşullarda söz konusu demokrasi formülü büyük ölçüde itibardan da düşmüş bulunuyor.

Dolayısıyla radikal sol eleştiriyi güçlendirmek her zamankinden daha büyük ihtiyaç bir hâline gelmiş bulunuyor; radikal kavramını bulanık ve tutarsız sol eleştiriden ayırmak için vurguluyorum. Bu yüzden toplumu demokratikleştirme sadece politik yönetim pratiğini değil, sosyalist perspektifi içermelidir. Demokrasi olmadan sosyalizm olmaz ama sosyalist perspektif olmadan da demokratik ilerleme mümkün değildir.

Sonu olmayan bir süreç olarak demokrasi, birden fazla partinin temsiline dayalı sözde seçim demokrasisine indirgenemez; seçim demokrasisi, toplumu dönüştürme gücü olan asıl içeriğinden arındırılmış bir demokrasidir. Asıl demokratikleşme ise ancak çok boyutlu olabilir. Kadın-erkek ilişkileri gibi önemli sorunları da barındırır, sınırlamak değil geliştirmekle görevli olduğu kişisel özgürlükleri de. Ama bunun da ötesinde, özel mülkiyetin kutsallığı üzerine bina edilmiş kapitalizmi aşarak, ekonomi yönetiminin toplumsallaştırılması amacıyla toplumsal kolektif hakların gerçek anlamda iyileştirilmesini de sağlamalıdır.

2. Tarım sorunu: Tüm köylülerin toprağa erişmesi

Güney'in tarımının "kapitalist yolla" modernleşmesi mümkün ve gerekli midir?

Kuzey'de modern aile tarımını ortaya çıkaran gelişim çizgisini Güney'de sistematik olarak yeniden üretecek tarıma dayalı bir kalkınma stratejisi olduğunu varsayalım. Bu durumda, ihtiyaç duydukları büyük topraklar verilirse (bir köy ekonomisi oluşturulup elbette en iyi topraklar da seçilirse) ve ekipman edinmelerini sağlayacak sermaye piyasalarına erişimleri de mümkün olursa, yirmi (yahut elli) milyon ek modern çiftlik, şehirli tüketicinin hâlâ kırsaldan temin ettiği ürünleri büyük oranda karşılayabilecektir.

Böylesi bir durumda rekabet gücü olmayan milyarlarca köylü üreticinin akıbeti ne olacak? Tarihsel olarak çok kısa bir zaman diliminde, mesela birkaç on yılda acımasızca tasfiye edilecekler. Peki, çoğunluğu zaten yoksul, hatta yoksulların en yoksulu olan bu milyarlarca insana ne olacak? Bu insanlar ancak kendilerini iyi kötü besliyor, hatta üçte biri iyi kötü de değil epeyce kötü besleniyor. Önümüzdeki 50 yılda, az çok rekabet yeteneği olan herhangi bir sanayi, insanlığının dörtte üçünün yılda yüzde 7 büyümeye devam edeceğini varsayan fantezi-hipotez karışımına göre bile, işsizlerin ancak üçte birine istihdam yaratabilir. İşte bu nedenle kapitalizm yapısı gereği köylülük sorununu çözemez ve verebileceği tek şey, gecekondulaşmış bir gezegen ve "fazladan" milyarlarca insandır.

Dolayısıyla şu noktaya vardık: Sermaye genişlemesine (tarımsal üretimin modernleşmesine) yeni alan açmak için tüm toplulukları –yani insan topluluklarını– imha etmek gerekiyor. Bir tarafta yirmi veya elli milyon etkin yeni üretici (aileleriyle birlikte elli veya iki yüz milyon insan), diğer tarafta dışarıda kalmış üç milyar insan. Operasyonun yapıcı yönleri, yarattığı yıkım karşısında devede kulak bile değil. Buradan çıkardığım sonuç şu: Kapitalizm, çöküşe doğru gidecek bunaklık safhasına girmiş bulunuyor çünkü sisteme hâkim olan mantık insanlığın yarısının sadece hayatta kalmasını bile sağlamaktan âciz.

Kapitalizm barbarlaşıyor ve doğrudan soykırıma davetiye çıkarıyor. Artık kapitalizmi farklı kalkınma stratejileriyle, daha ileri bir rasyonaliteyle ikame etmek her zamankinden daha büyük bir ihtiyaç.

Öyleyse ne yapmak gerekir?

Görünebilir tüm 21. yüzyıl boyunca köylü tarımını sürdürmeyi kabullenmek gerekiyor. Romantik bir nostalji için değil, şu basit nedenden ötürü: Sorunun çözümü kapitalist mantığın ötesine geçmeyi gerektiriyor. Bu da dünya sosyalizmine uzun geçiş rotasına girmekle mümkün. Bunun için de "piyasa" ile köylü tarımı arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemek gerekiyor. Yerel koşullara uygun, ulusal ve bölgesel düzenlemelerle ulusal üretimin korunması gerekiyor. Ancak bu sayede ulusların vazgeçilmez gıda yeterliliği güvence altına alınabilir, emperyalizmin gıda silahı da etkisizleştirilebilir. Başka türlü söylersek, iç fiyatların dış fiyatlarla bağını koparmak gerekiyor. Yavaş bir tempoyla da olsa köylü tarımının verimliliğinin artmasıyla kırdan kente göç denetim altına alınabilir. Dünya pazarı çapındaki düzenlemelerse ancak bölgeler arası anlaşmalarla sağlanabilir. Sadece böyle bir durumda dışlayıcı değil, bütünleştirici bir entegrasyon mümkün olabilir.

Meydan okumalara cevap verecek bir kalkınma, köylülerin toprağa ulaşımını ve toprağı işlemesine imkân verecek tarımsal araçları sağlamalı, bunu da olabildiğince eşitlikçi bir tarzda gerçekleştirmelidir. Fakat tarımda verimlilik artışını destekleyecek bir sanayileşme vazgeçilmezdir. Söz konusu sanayileşmenin de ekolojik koşulları tahrip eden, sosyal eşitsizlikleri derinleştiren kapitalist biçimleri yeniden üretmemesi gerekir. Bu gerekliliği dikkate almayan, onun yerine dış yardımları ikame eden programlar, geçerli sistemin kof söylemini süslemenin ötesine geçemezler (seçim oyununa dayalı biçimsel demokrasi, iyi yönetişim, yoksulluğu azaltmak...).

Emperyalizmin asıl amacı, söz konusu halkların marjinalleşmesini yönetmektir. Emperyalizm için, bazı Güney bölgelerinin, özellikle Afrika'nın doğal kaynakları (petrol, madenler, topraklar) önemli ama halkları (Afrikalılar) değil. Tam tersine, insanları kaynakların yağmalanmasının önünde bir engel olarak görüyorlar. Genel bir çerçevede, dünya pazarını sadece satın alma gücüne sahip orta sınıflar ilgilendiriyor. Bu halkların çoğuna, kapitalizmin onları yok etme dışında teklif edeceği bir şey yok artık.

3. "Çevre" mi, sosyalist kullanım değeri perspektifi mi?
Ekolojik sorun ve sözde sürdürülebilir kalkınma

Bu alanı ilgilendiren gerçek sorun, doğal çevrenin tahribatı ve son tahlilde kapitalizmin mantığı ve yarattığı sonuçlar ortadayken gezegende yaşamı sürdürmekle ilgili.

Bu sorunun ortaya çıkışı 1970'li yıllara, tam olarak da 1972'deki Stockholm Konferansı'na kadar gerilere gidiyor. Uzun zaman yok sayılan ya da egemen söylemde ve ekonomik yönetim pratiğinde göstermelik bir yer bulan bu sorun, ancak görece yakın bir tarihte egemen stratejinin yeni merkezî ekseni hâline geldi.

Marx, zamanında, söz konusu problemin varlığını sadece fark etmedi; bayağı iktisadın birbirine karıştırdığı, değerle zenginlik arasında keskin bir ayrım yaparak sorunu ortaya koydu. Marx, kapitalist birikimin üzerinde yükseldiği doğal çevreyi tahrip ettiğini açıkça ifade ediyordu: (yabancılaşmış, sömürülen ve ezilen) insan ve (insanlığa sunulan zenginliğin sembolü olan) toprak. Dönemin koşullarından kaynaklanan sınırlar ne olursa olsun, soruna yaklaşmada bilinçli bir duyarlılığın varlığı söz konusudur. Can sıkıcı olan, bugünün ekolojistlerinin Marx'ı okumamış olmasıdır. Eğer onu okumuş olsalardı,

devrimci muhtevasını daha iyi kavrayabilirler ve bu konuda Marx'tan daha ileriye gidebilirlerdi.

Modern ekolojinin bu zaafı, onun egemen durumdaki bayağı iktisat tarafından tongaya düşürülmesini kolaylaştırdı. Bu tongaya düşürülmüşlük hâli iki şekilde tezahür ediyor: Bir yandan kullanım değeri ölçüsü "iyileştirilmiş" değişim değeri ölçüsüne indirgeniyor; öte yandan da, ekolojik sorun konsensüs kültürüne eklemleniyor. İşte bu ikili operasyon, ekolojik sorunun yetkin bir tarzda anlaşılmasını engelliyor. Zaten ekoloji ve kapitalizm doğaları gereği uzlaşmazdır.

Kaldı ki bu durum daha şimdiden apaçık görülüyor. Oligopoller yıkıcı yayılmalarını meşrulaştırmak ve yeni değerlenme alanlarına kavuşmak için ekolojik söylemi ele geçirmiş durumdalar. François Houtart, tarımsal yakıtla (*agro-carburants*) ilgili kitabında (*L'agroénergie, solution pour climat ou sortie de la crise pour le capital* (Agro-enerji, İklim Çözümleri ya da Sermaye İçin Krizden Çıkış Yolları)) bu konuyu çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor. Artık "yeşil kapitalizm", Triad iktidarının ve oligopollerin yöneticilerinin (sağcı veya solcu), kadın veya erkek, zorunlu söylemi hâline gelmiş durumda. Şüphesiz söz konusu ekolojizm, gezegenin kaynaklarına ulaşma hakkının metalaştırılması anlamında "zayıf sürdürülebilirlik" vizyonuna da uygundur. Tüm klasik iktisatçılar açıkça bu pozisyonu destekliyor ve dünya kaynaklarının açık artırmada satılmasını öneriyorlar (balık avcılığı, kirletme ruhsatı...). Bu da nihayetinde, oligopollerin Güney halklarının geleceğini ipotek altına alma emellerini desteklemek anlamına geliyor.

Ekolojik söylemin bu tarzda ele geçirilmesi emperyalizme önemli bir hizmet sunmak anlamına geliyor. Zira kalkınma sorununu marjinalleştiriyor, daha doğrusu gündemden çıkarıyor. Bilindiği gibi kalkınma sorunu Güney halklarının kendi ini-

siyatiflerini dayattıkları ve Triad güçlerini tavize zorladıkları dönemde gündeme gelmişti. Bandung sayfası bir kere kapanınca, artık söz konusu olan kalkınma değil, piyasalara açılmaktan ibaretti. Ve işte egemen güçler tarafından böyle anlaşılan ekoloji de artık geçerli durumu sürdürmenin bir aracına dönüşüyor.

Ekolojik söylemin konsensüs politik kültürü tarafından ele geçirilmesi (kapitalist kavrayışın zaruri ifadesi, yani "tarihin sonu") hayli ilerlemiş görünüyor. Bu ele geçirme kolay bir yol izliyor, zira kapitalizmin egemen kültürünün beslendiği yabancılaşmalara, yanılsamalara cevap veriyor. Kolay yol çünkü öyle bir kültür zaten mevcut ve olduğu yerde duruyor. Kuzey'de ve Güney'de insanların kafasında yer etmiş durumda.

Buna karşılık, sosyalizmin karşı-kültürünün tezahürleri zor bir yol izlemek durumunda, çünkü karşımızda duran hazır bir sosyalizm kültürü mevcut değil. Orada söz konusu olan, icat edilmesi gereken, yaratıcı hayal dünyasına açık bir gelecek, aralanması gereken bir yol, bir uygarlık projesidir. "Piyasa yoluyla değil, demokrasi yoluyla sosyalleşme", "ekonomi yerine politikayı ve kültürü ikame etme" gibi formüller her ne kadar tarihsel dönüşüm sürecini başlatma potansiyeli taşısa da yeterli değildir. Çünkü söz konusu olan uzun erimli bir süreçtir. Güney'de olsun Kuzey'de olsun, farklı temeller üzerinde yeniden inşa, "çabucak" tasarlanabilir bir şey değildir. Lakin uzak da olsa, geleceğin inşası bugünden başlar.

13

Kapitalizmin Krizinden Çıkmak mı, Krizdeki Kapitalizmden Çıkmak mı?

Kapitalizm: tarihte bir parantez

Kapitalizmi tanımlayan sınırsız birikim ilkesi, üssel büyümenin eşanlamlısıdır, bu da kanserde olduğu gibi ölüme götürür. John Stuart Mill bunu anlamıştı ve bir "durgunluk hâli"nin bu duruma son vereceğini tasavvur ediyordu. Keynes de bu iyimserliği paylaşıyordu. Fakat her ikisi de kapitalizmden çıkışın nasıl mümkün olabileceğini anlayacak yeterli donanıma sahip değillerdi. Buna karşılık yeni sınıf mücadelesine hak ettiği yeri verebilen Marx, şimdilerde oligarşinin elinde merkezîleşmiş kapitalist sınıfın iktidarını aşmanın yolunu göstermişti.

Kapitalist birikim yoksullaşmanın eşanlamlısıdır ve kapitalizme karşı yürütülecek mücadelenin çerçevesini belirlemektedir. Bu da esas itibarıyla emperyalist ranta el koyan merkez toplumlarının zenginliğiyle, egemenlik altındaki çevrede sefalet arasında giderek büyüyen karşıtlık biçiminde tezahür etmektedir. İşte bu çatışma da, "sosyalizm veya barbarlık" alternatifinin ana eksenini oluşturuyor.

"Gerçekte var olan" tarihsel kapitalizm, birbirini izleyen mülksüzleştirerek sermaye birikimi safhalarından geçti. Sadece başlangıç aşamasında ilkel sermaye birikimine dayanmadı, bu

tüm yayılma/genişleme aşamaları için geçerliydi. Bu Atlantik kapitalizmi bir kere oluşunca, dünyayı fethe yöneldi ve zamanla çevre durumuna gelecek bölgeleri sürekli olarak mülksüzleştirme temelinde yeniden biçimlendirdi.

Fakat görüldü ki bu "muzaffer" küreselleşme kendini sonsuza kadar dayatamayacak. "Tarihin sonu"nu getirecekmiş gibi görünen bu fethin üzerinden daha 50 yıl geçmişken, 20. yüzyılın çehresini değiştiren ve emekçilerin ve halkların kurtuluş mücadelesinin ilk dalgası olan yarı çevre ülkesi Rusya'daki devrim ve Asya'daki, Afrika'daki (başarıya ulaşan) bağımsızlık savaşları küreselleşmeyi sorgulamaya başlamıştı bile.

Mülksüzleştirerek birikim, günümüzün geç oligopoller kapitalizminde de gözlerimizin önünde yol almaya devam ediyor. Merkezde oligarşinin ve plütokrasinin yararlandığı tekel rantı, toplumun üretici temelinin tamamının mülksüzleştirilmesiyle özdeştir. Çevrede bu yoksullaştırıcı mülksüzleştirme, köylülerin topraklarına ve söz konusu bölgelerin doğal kaynaklarına el koyma şeklinde tezahür ediyor. Bu pratiklerin her ikisi, geç oligopoller kapitalizminin yayılma stratejisinin temel direklerini oluşturuyor.

İşte bu nedenle, "yeni tarım sorunu"nu 19. yüzyılın meydan okumalarının temeline yerleştiriyorum. Köylülüğün mülksüzleştirilmesi (Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da) –Marx'ın kavrama yüklediği anlamda– sermaye birikimine eşlik eden yoksullaştırma eğiliminin günümüzdeki şekilleridir. Bunun dayatılabilmesi, tarımsal yakıtla (*agro-carburants*) veya değil, oligopollerin emperyalist ranta el koyma stratejisinden bağımsız değildir. Buradan çıkardığım sonuç şu: Güney'in köylülerinin bu alanda yürüteceği mücadele, saldırıya verecekleri cevap, velhasıl (neredeyse insanlığın yarısını oluşturan) Güney köylülerinin geleceği, gerçek bir uygarlık yaratma yolunda halkla-

rın ve işçilerin gerçekleştirecekleri ilerlemelere bağlı olacaktır. Sermayenin egemenliğinden kurtulan bu yolun sonu da sosyalizmden başkası olamaz.

Sadece Kuzey'in zengin toplumlarının israfçı tüketim modelini sürdürmek pahasına Güney'in doğal kaynaklarının yağmalanması, söz konusu halkların kavramın gerçek anlamında kalkınmasının tüm koşullarını ortadan kaldırmaktadır ve bu da dünya ölçeğindeki yoksullaşmanın öteki yüzünü oluşturuyor. Bu bağlamda "enerji krizi" (mesela petrol) bazı enerji kaynaklarının kıtlaşmasının ya da geçerli üretim ve tüketim biçimlerinin enerji yutuculuğunun sonucu değil.

Bu izah tarzı –doğru olmakla birlikte– bayağı gerçekliğin ötesine geçemiyor. Bu kriz, kolektif emperyalizmin oligopollerinin gezegenin doğal kaynaklar tekelini güvence altına alma arzusunun sonucudur. Bunların bol veya kıt, israfçı veya enerji yutucu oluşu, ya da "ekolojist" tarzda kullanımı o kadar da önemli değil. Çıkardığım bir başka sonuç da şu: Geç oligopoller kapitalizminin bu stratejisi, kaçınılmaz olarak Güney halklarının artan direnciyle karşı karşıya gelecektir.

Mevcut kriz ne bir finans krizi ne de sistemik krizlerin bir toplamı; bu aslında oligopollerin emperyalist kapitalizminin krizi ve bu aşırı iktidar bu sefer de halk sınıflarının tamamının, egemenlik altındaki çevre halklarının ve görünüş itibarıyla "yükselen" uluslarının karşı saldırısıyla yüzleşecektir. Tabii bu aynı zamanda ABD hegemonyasının da krizidir.

Oligopoller kapitalizmi, oligarşilerin politik iktidarı, barbar küreselleşme, finanslaşma, ABD hegemonyası, oligopoller hesabına küreselleşmenin militarizasyonu, demokrasinin aşınması, gezegenin doğal kaynaklarının yağmalanması ve Güney'in kalkınma perspektifinin gündemden düşmesi, ayrılmaz bir bütünlük oluşturuyor.

O hâlde gerçek sorun şudur: Bu mücadeleler dünya sosyalizmine giden uzun yolu –veya yolları– aralamak üzere birbirleriyle kavuşabilecek mi? Ya da birbirlerinden kopuk, bölük pörçük kalmaya, dahası birbirleriyle çatışmaya devam mı edecekler? İnisiyatifi oligopoller kapitalizmine mi kaptıracaklar?

Bir uzun krizden diğerine

2008'deki finans krizi muhtemelen "mutlu küreselleşme"ci klasik iktisatçıları çok şaşırtmıştır. Bu kriz, liberal söylemi üretenlerden bazılarını, Berlin Duvarı'nın yıkılışından beri muzaffer havalarda olanları, tabiri caizse, eşekten düşmüşe çevirmiş olmalı. Öte yandan bizi şaşırtmadı çünkü böyle bir kriz bekliyorduk (ama tabii falcı gibi gününü saatini söyleyecek de değildik); şaşırtmadı çünkü bize göre kriz, kocamış kapitalizmin 1970'lerde başlayan uzun krizi içinde doğal olarak mevcuttu.

20. yüzyılı biçimlendiren birinci uzun kriz üzerinde durmak, ikinciyle benzerliklerini göstermek bakımından yararlı olabilir.

19. yüzyılın yükselen sanayi kapitalizmi 1873'ten itibaren krize girdi. Marx'ın açıkladığı nedenlerle kâr oranları çöktü. Sermaye bu duruma ikili karşı hareketle cevap verecekti: Sermayenin yoğunlaşması ve küresel yayılma. Yeni tekeller emeğin sömürüsünden kaynaklanan artıdeğer üzerinden büyük bir ranta el koydular. Gezegenin sömürgeleştirilmesini hızlandırdılar. Ve bu yapısal dönüşümler kârları yeniden uçurdu. Böylece 1890-1914 arasında "güzel dönem" (*belle époque*) mümkün oldu ve bu, finanslaşmış tekeller kapitalizminin dünya ölçeğindeki hâkimiyeti anlamına geliyordu. Dönemin egemen söylemi "uygarlaştırıcı misyon" olarak nitelediği sömürgeleştirmeye övgüler yağdırıyor, küreselleşmeyi de barışın eşanlam-

lısı olarak görüyordu. Ve Avrupa işçi sosyal demokrasisi de bu söyleme katılıyordu.

Yine de dönemin gözde ideologları tarafından "tarihin sonu" olarak sunulan "güzel dönem", bir dünya savaşıyla sonlandı ve onu sadece Lenin öngördü. Ardından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar devam eden dönem, "savaşlar ve devrimler" dönemi olacaktı. (Sistemin zayıf halkası olan) Rus Devrimi'nin Orta Avrupa'da devrim umudunun yenilgiye uğrayıp sönmesi sonucu tecrit edilmesiyle, finanslaşmış tekeller kapitalizmi her engeli aşarak "güzel dönem"i restore etti. O dönemde bu restorasyon Keynes tarafından mahkûm edilmişti çünkü 1929 finansal çöküşünün ve İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam edecek olan depresyonun sebebiydi.

"Uzun 20. yüzyıl" –1873-1990– hem köhnemiş kapitalizmin birinci derin sistemik krizi (tekeller kapitalizmini Lenin "kapitalizmin en üst aşaması" olarak görüyordu) hem de başarılı antikapitalist devrimlerin (Rusya, Çin) ve Asya-Afrika halklarının antiemperyalist mücadelesinin birinci dalgasıydı.

Kapitalizmin ikinci sistemik krizi, neredeyse ilk krizin başlangıcından tam yüz yıl sonra, doların altına çevrilebilmesinin engellendiği 1971'de patlak verdi. Yatırımların kâr oranları ve büyümesi çöktü ve 1945-1975 düzeyini hiçbir zaman bir daha yakalayamadı. Sermaye bu duruma önceki krizde olduğu gibi yine ikili merkezîleşme ve küreselleşme karşı hareketiyle cevap verdi. Ve, "ikinci güzel dönem"i (1990-2008) yani küresel finanslaşmayı sağlayacak yapılar oluşturuldu. Böylece, büyük oligopol gruplarının tekel rantına el koymalarının yolu açıldı. Ona eşlik eden söylem de az çok aynıydı: Refahı garantileyen "piyasa", demokrasi ve barış, velhasıl "tarihin sonu"...

Aynı şekilde Avrupalı sosyalistlerin yeni yeni liberalizme teveccühü... Bununla birlikte, yeni "güzel dönem" 1990'daki başlangıcından itibaren Kuzey'in Güney'e açtığı savaşlarla yol

aldı. Nasıl birinci finanslaşmış küreselleşme 1929'u doğurmuşsa, ikincisi de 2008'i doğurdu. Ve biz bugün yeni bir muhtemel "savaşlar ve devrimler dalgası" kritik anına ulaşmış bulunuyoruz. Öyleki, mevcut iktidarlar sistemi finansal çöküş öncesi dönemine döndürmek üzere restore etmekten başka bir şey düşünmüyorlar.

Kocamış kapitalizmin iki uzun sistemik krizi arasındaki benzerlikler çarpıcı. Yine de politik muhtevası itibarıyla önemli farklılıklar da var.

Kapitalizmin krizinden çıkmak mı, krizdeki kapitalizmden çıkmak mı?

Son finans krizi, oligopoller kapitalizminin sistemik krizi

Çağdaş kapitalizm, her şeyden önce kavramın gerçek anlamında bir oligopoller kapitalizmidir (bu hiç değilse kısmen daha önce böyle değildi). Bununla oligopollerin tek başlarına bir bütün olarak üretim sistemine hükmettiklerini söylüyorum. Şu anlamda "finanslaşmış" durumdalar: Ancak onlar sermaye piyasasına ulaşabiliyorlar. Bu finanslaşma para ve finans piyasasına –kendi aralarında rekabet ettikleri piyasaları– egemen (hâkim) piyasa statüsü kazandırıyor, bu da kendi payına işgücü piyasasını ve ürünlerin ticaretinin yapıldığı piyasaları biçimlendiriyor.

Bu küreselleşmiş finanslaşma, artık rant plütokrasisi hâline gelmiş egemen (yönetici) burjuva sınıfını da dönüştürdü. Zira sanıldığı gibi oligarklar sadece Rus değil, daha çok Amerikalı, Avrupalı ve Japon. Demokrasinin gerilemesi, iktidarın sadece oligopollerin yararına merkezîleştirilmesinin kaçınılmaz sonucu.

Bu dönüşüme uygun kapitalist küreselleşmenin yeni biçimi, birinci "güzel dönem"dekinden farklı olarak, kaydedilmesi gereken önemli bir özelliğe sahip. Onu bir cümleyle ifade ettim: Çoğul olarak telaffuz edilen (birbirleriyle sürekli çatışan emperyalist güçler) emperyalizmden, (ABD, Avrupa ve Japonya'dan oluşan) kolektif emperyalizme geçiş.

İlk kâr krizine bir tepki olarak ortaya çıkan tekeller, dönemin büyük emperyalist güçleri arasındaki rekabetin şiddetini artıracak temeller üzerine inşa edilmiş, önce 1914'te başlayan büyük savaşa yol açmış ve ardından, Versay Barışı yüzünden, 1945'e kadar sürecek olan İkinci Savaş gelmişti. Bu, Giovanni Arrighi, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank ve benim "30 yıl savaşı" dediğimiz durumdu.

Buna karşılık 1970'lerde başlayan sermayenin ikinci yoğunlaşma dalgası tamamıyla farklı temellerde oluştu. Benim Triad (ABD, Avrupa, Japonya) emperyalizmi dediğim durum söz konusuydu. Yeni kapitalist küreselleşmede artık merkezin hâkimiyeti sanayi tekeli aracılığıyla gerçekleşmiyor. Başka araçlarla (teknolojinin, finans piyasalarının, gezegenin doğal kaynaklarına erişimin, iletişim ve kitle imha silahlarının denetimi) gerçekleşiyor. "Küresel ölçekte *apartheid*" olarak nitelendirdiğim bu durum, çevrenin itiraz eden dikkafalı halklarına ve devletlerine karşı sürekli savaş durumu demek. Nitekim 1990'dan beri ABD ve NATO'cu müttefiklerinin gezegeni militer kuşatması devam ediyor.

Bana göre böylesine oligopolcü bir yapı söz konusuyken finanslaşma kaçınılmazdır. Çünkü finanslaşma eğilimiyle oligopolcü yapı arasında kopmaz bir bağ, organik bir ilişki var. Böyle bir yaklaşım bırakın klasik iktisatçıları, krize eleştirel yaklaşanlar tarafından bile benimsenmiyor.

Bir bütün olarak bu sistem artık sıkıntılı

Artık her şey apaçık ortada, finansal çöküş sadece resesyona neden olmuyor. Gerçek bir derin depresyon da ufukta beliriyor. Fakat daha finans krizi patlak vermeden krizin diğer veçheleri kamuoyunun gündemine girmişti. Büyük başlıklar biliniyor: Enerji krizi, gıda maddeleri krizi, ekolojik kriz, iklim değişikliği... Bu alanlardaki çağdaş sorunlara dair yetkin tahliller üretilmekte.

Ama şahsen krizin farklı veçhelerinin bu şekilde birbirinden ayrı ele alınmasını eleştiriyorum. Dolayısıyla farklı "kriz"lerin küreselleşmiş çağdaş kapitalizmin (liberal veya değil) dünya ölçeğinde Triad'ın emperyalist oligopoller plütokrasisi lehine emperyalist ranta el koyma olgusuyla ilgili olduğu kanaatindeyim.

Asıl mücadele ranta el koymak isteyen emperyalist oligopollerle, Kuzey'in ve Güney'in işçileri, her türlü kalkınmacı perspektiften uzaklaştırılmak istenen çevre halkları arasında cereyan edecektir.

Kapitalizmin krizinden çıkmak mı, krizdeki kapitalizmden çıkmak mı?

Bu formül, 1974 yılında benim ve Andre Gunder Frank'ın önerdiğimiz formüldü. Daha o dönemde başladığını düşündüğümüz bu büyük ve yeni krizden şu sonucu çıkardık; sermaye bu zorluğa büyük bir yer değiştirmenin (*délocalisation*) sonucu olan bir yoğunlaşma dalgasıyla karşı koyacaktır. Ve izleyen dönemdeki gelişmeler bu öngörümüzü büyük ölçüde doğrulamıştı. O tarihte Roma'da *Il Manifesto*'nun bir kolokyumunda ortak sunduğumuz bildirinin başlığı George Orwell'in eserini ima eden bir başlıktı: 1984'ü beklemeyelim. Orada söylemek istediğimiz şey, radikal sola krizden çıkış reçeteleri peşinde koşmak yerine, "kriz içindeki kapitalizmden çıkma" perspektifine odaklanma gereğini hatırlatmaktı.

Bu yaklaşımı inatla sürdürdüm ve bundan bir pişmanlık duymadım. Emperyalist merkezlerin yeni kontrol biçimlerine dayalı egemenlik tarzını teşhir etmek istiyordum. Artık emperyalist denetim (hâkimiyet) yeni kontrol mekanizmalarıyla gerçekleşiyordu ve sanayi tekelinin ötesinde yeni araçlar gündemdeydi. Nitekim daha sonraki dönemde "yükselen ülkeler" denilenlerin sahneye çıkması, o tezi doğruluyordu. Oluşmakta olan yeni küreselleşmeyi "küresel ölçekte *apartheid*" olarak görüyordum ve bu da yeni kutuplaşma araçlarıyla gezegenin militer denetimini gerektiriyordu.

Halkların kurtuluşunun ikinci dalgası: 20. yüzyılın tekrarı mı, yoksa daha iyisi mi?

Sosyalist perspektifin alternatifi yok.

Modern dünya oligarşiler tarafından yönetiliyor. ABD, Avrupa ve Japonya'daki finans oligarşileri sadece ekonomik yaşama değil, politikaya ve günlük yaşama da hükmediyor. Rusya'da devletin sözde kontrol altına almaya çalıştığı Rus oligarşileri, Çin'de statokrasi, gezegenin geri kalanındaki başka dünya sistemlerinde görülen (ve kimi zaman "düşük yoğunluklu" bir seçim demokrasisi görüntüsünün ardına gizlenmiş) otokrasiler...

Çağdaş kapitalizmin bu oligarşiler tarafından yönetimi krizde. Kuzey'deki oligarşiler kriz geçince yerlerinde kalacaklarını hesap ediyorlar. Kendilerini tehdit altında görmüyorlar. Buna karşılık Güney'deki oligarşilerin kırılganlığı çok daha bariz. Bu yüzden de geçerli küreselleşme de kırılgan. Geçmişte olduğu gibi Güney'in isyanıyla sorun edilip hedef alınacak mı? Bu mümkün ama sorunlu. Zira insanlık mevcut kaostan, ancak Güney'de ve Kuzey'de oligarşilerin, müttefiklerinin ve uşakla-

rının iktidarını boşa çıkardığında, yegâne alternatif olan sosyalizm yoluna girdiğinde çıkabilir.

Oligarşilerin kozmopolitizmine karşı yaşasın halkların enternasyonalizmi

Küreselleşmiş ve finanslaşmış oligopoller kapitalizmini yoluna koymak mümkün mü?

Kapitalizm doğası gereği liberaldir, eğer kapitalizmden bu sevimli sıfatın ima ettiğini değil de, sadece ekonomi ve iş (emek) üzerinde değil, sosyal yaşamın tüm alanlarında sermayenin katıksız egemenliği olarak anlaşılmazsa tabii... "Piyasa toplumu" yoksa (kapitalizm demekmek için kullanılan) "piyasa ekonomisi" diye bir şey de yoktur. Sermaye her zaman iflah olmaz şekilde tek hedef peşinde koşar: Para. Biriktirmek için biriktirmek. Marx ve ardından Keynes bunu çok iyi anlamışlardı. Lakin solcular da dâhil, klasik iktisatçılar bunu bir türlü anlamıyor.

Sermayenin bu tekçi ve eksiksiz egemenlik modeli, 1945'e kadar devam eden bir önceki uzun kriz döneminde yönetici sınıflarca inatla dayatıldı. Sadece demokrasi, sosyalizm ve halkların bağımsızlığından oluşan üçlünün zaferi, 1945-1980 arası dönemde bu kapitalist idealin ikamesini mümkün kıldı. Kapitalist ideal üç toplumsal modeli; Batı'daki sosyal demokrat refah devletlerini, Doğu'daki gerçekte var olan sosyalizmleri ve Güney'deki milliyetçilikleri bir araya getiriyor ve bunların çatışmalı birlikteliği üzerine kuruluyordu. Bu üç modelin önce güçten düşmesi, sonra da çöküşü, artık "neoliberal" olan sermayenin egemenliğine geri dönüşe imkân verdi.

Bu yeni "liberalizm"in bir dizi yenilik içerdiğini düşündüğüm için, onu "bunak kapitalizm" olarak nitelemeyi tercih ettim. 2001'de yayımlanan kitabım bu başlığı taşıyordu ve finanslaşmış, küreselleşmiş kapitalizmin artık "tarihin sonu" olarak ilan edildiği bir dönemde, kocamış istikrarsız kapitalizmin tam

da en zayıf yeri olan finanslaşma boyutundan ötürü yıkılmaya mahkûm olduğunu ileri süren başkaları pek yoktu.

Klasik iktisatçılar dogmalarını tartışmaya açan her girişimi inatla duymazlıktan gelmeyi yeğlediler. Öyleki, 2008 finans krizini öngörmekten âcizdiler. Medyanın "eleştirel iktisatçılar" olarak sundukları da bu sıfatı hak etmiyordu. Stiglitz, bazı düzeltmelerle sistemin bu hâliyle –küreselleşmiş, finanslaşmış liberalizm– yoluna sokulacağına inanıyor. Amartya Sen de, gerçekte var olan kapitalizmin ne olduğunu hesaba katmadan, sisteme birazcık ahlak takviyesiyle işin içinden çıkılacağı önerisinde bulunuyor.

Liberalizmin ortaya çıkardığı sosyal yıkım, "sermayenin sürekli ütopyası" dediğim, uzak ve yakın geçmişin nostaljilerini canlandırmaktan geri kalmadı. Ne var ki bu nostaljilerin sorun çözmeye bir faydası olması mümkün değil. Zira eleştirel teorik düşüncenin İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek kısırlaşması, sistemin iç çelişkilerinin ve sınırlarının anlaşılmasını imkânsız hâle getirdi. Öyle olunca da çöküşler, sapmalar ve aşınmalar öngörülemez felâketler gibi göründü.

Bununla birlikte, eleştirel teorik düşüncenin gerilemesinin yarattığı bu boşluğa rağmen, uygarlığın sistemik krizinin yeni veçhelerine dair bir bilinçlenme ortaya çıkmış görünüyor. Bununla ekolojistleri kastediyorum. Fakat, hem mavilerden (muhafazakârlar ve liberaller) hem de kızıllardan (sosyalistler) radikal olarak ayrıştıklarını iddia eden yeşiller, ekolojik sorunu radikal bir kapitalizm eleştirisi bütünlüğü içine yerleştirmemekten ötürü tam bir çıkmaza hapsolmuş durumdalar.

"Liberal demokrasi"nin zaferini garantileyen her şey hazırdı; aslında geçici bir zafer söz konusuydu ama sanki nihai bir şeymiş gibi algılanmıştı. Öyle sefil bir düşünce, öyle bir düşüncesizlik ki Marx'ın açıkça ifade ettiğini yok sayıyordu. Marx,

burjuva demokrasisinde karar verenlerle o kararlardan etkilenenlerin farklı kesimler olduğunu söylemişti. Bugün karar vericiler ve o kararların meyvelerini toplayanlar oligopol kapitalizminin plütokratları ve onların hizmetindeki devletler. Tabii işin doğası gereği işçiler ve ilgili halklar da kurbanlar. Fakat bu tür saçmalıklar, sistemin savaş sonrası dönemdeki sapmalarını ve sorunlarını anlamaktan aciz dogmatiklere kısa süre için de olsa inandırıcı görünüyordu. Öyle olunca da liberal demokrasi "sistemlerin en iyisi" olarak algılanacaktı.

Bugün hiçbir şeyi öngöremeyen iktidarlar, bu sistemi restore edeceklerini sanıyorlar. Aynı 1920'lerde Keynes'in karşı çıktığı ama karşılık bulmayan durumdaki gibi geçici muhtemel başarılar kökleri 2008 finans krizinde bulunan durumu ancak daha da ağırlaştırabilir.

Daha vahimi, "sol" iktisatçıların da çoktan bayağı iktisadın tezlerinin özünü benimsemiş olmaları ve piyasaların rasyonelliği –yanlış– düşüncesine teveccüh etmeleridir. Bunu yapmak için de Marx'tan vazgeçerek tüm çabalarını bu rasyonelliğin temellerinin tanımına odakladılar. Oysa Marx işçilerin ve halkların kurtuluşu perspektifinden piyasaların irrasyonelliğini keşfetmişti. Onların perspektifine göre kapitalizm esnektir ve eğer zorlanırsa, (teknolojik ve sosyal) ilerlemenin ihtiyaçlarıyla uyumlanır. Bu "sol" iktisatçıların anlamadıkları şey şu ki patlak veren kriz kaçınılmazdı. Tabii halkların bu saldırıya nasıl cevap vereceği konusunda da hazırlıklı değiller. Aynı öteki bayağı iktisatçılar gibi asıl sorunun kapitalist mantığın dışına çıkmakla ilgili olduğu, bu amaçla da başka bir yola girilmesi gerektiği gerçeğini dikkate almıyorlar. Sonuç olarak krizdeki kapitalizmden çıkmak yerine, kapitalizmin krizinden çıkmayı düşünüyorlar.

ABD'nin hegemonya krizi

G20'nin son toplantısının (Londra, Nisan 2009) "şeyleri rayına oturtmak" bakımından bir şeyler yapma şansı yok. Herhâlde onu Afganistan'a militer saldırının derinleştirilmesi amacıyla çağdaş emperyalizmin silahlı eli olan NATO'nun bir dizi toplantısının izlemesi bir tesadüf değildi. Kuzey'in Güney'e karşı sürekli savaşı devam etmeliydi.

Triad hükümetlerinin –ABD, Avrupa, Japonya– sistemi 2008 Eylül öncesi duruma getirmeyi amaçladıkları biliniyordu. Bu yüzden de bir yanda Obama ve Gordon Brown'un Londra toplantısı, diğer yanda Sarkozy-Merkel görüşmeleri, seyirciyi oyalama amaçlı şovlardan ibaretti. Aslında yapılanın "farklılığı" iddiası reel bir karşılığı olmayan medyatik operasyondan ibaretti ve amaç kamuoyunu aldatmaktı. "Kapitalizmi yeniden kurmak", "finansal işlemleri ahlakileştirmek" gibi söylemler asıl sorunları gündeme getirmemek için söylenen cafcaflı sözlerdi. Bu yüzden, sistemin restorasyonu mümkün olmakla birlikte bu hiçbir sorunu çözmeyecek hatta daha da ağırlaştıracaktı.

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan "Stiglitz Komisyonu" da bu göz boyama stratejisinin bir parçasıdır. Reel iktidarları denetleyen oligarklardan ve onların hizmetindeki hükümetlerden başka bir şey beklenebilir mi? Benim geliştirdiğim bakış açısı, oligopollerin iktidarıyla dünya yönetiminde finanslaşmanın vazgeçilmezliği arasındaki ilişkiye vurgu yapıyor. Zaten bunlar birbirinden ayrılabilir değil ve bu durum G20'nin sonuçlarıyla da örtüşüyor.

İlginç bir şey de G20'ye davet edilen "yükselen ülkeler" liderlerinin sessiz kalmalarıydı. Bu büyük sirk gösterisinde tek akıllı cümleyi kuran Çin Adalet Bakanı Hu Jintao, pek üstünde durmadan (sinsi) bir gülüşle şunu söyledi: Dünya finans siste-

mini rayına oturtmak için, dolar üzerine inşa edilmiş mevcut sistemden çıkmak gerekir. Birkaç nadir yorumcu, hemen ve gayet isabetli bir şekilde, Keynes'in 1945'teki önerileri ile bunlar arasındaki bağlantıyı fark etmişti.

Bu uyarı bize realiteyi hatırlatıyor: Eni sonu oligopoller sisteminin krizi ABD hegemonyasından bağımsız değil. Lakin nöbeti kim devralacak? Tabii asla Avrupa olamaz çünkü Atlantik İttifakı dışında bir varlığı söz konusu değil, o tarakta bezi yok, zaten son NATO Parlamenter Asamblesi de öyle olduğunu bir defa daha gösterdi. Çin mi? Medyanın bıktırırcasına diline doladığı bu "tehdit" (yeni sarı tehlike), NATO'ya yaslanmayı meşrulaştırıyor ama temelsiz. Çinli yöneticiler yeterli imkâna sahip olmadıklarını biliyorlar ve nöbeti devralmak konusunda istekli değiller. Çinli yöneticiler hegemonya içermeyen yeni bir küreselleşmeyi arzuluyorlar. Bunu da ne ABD ne de Avrupa kabul edilebilir görüyor.

O zaman bu istikamette olası bir gelişme şansı tamamıyla Güney ülkelerine dayanmak durumunda. Ve tam da bu sebeple Birleşmiş Milletler ailesindeki Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Stiglitz Komisyonu'ndan farklı inisiyatif alabilen yegâne kurumdu. Bugüne kadar tam bir liberal olarak görülen kurumun Taylandlı direktörü Supachai Panitchpakdi'nin, Mart 2009 tarihinde "Küresel Ekonomik Kriz" başlığını taşıyan bir rapor sunması bir tesadüf değildi. Rapor "Güney'in ikinci uyanışı" perspektifi dâhilinde gerçekçi öneriler içeriyordu.

Kendi payına Çin de dolara alternatif, "tedrici ve denetlenebilir" bölgesel finans sistemleri oluşturmaya çalışıyor. Ekonomik plandaki girişimlerini, NATO saldırganlığına karşı "Şanghay Grubu" gibi politik oluşumlar tamamlıyor.

Aynı dönemde, Nisan 2009'da gerçekleşen NATO Parlamenter Asamblesi, askerî saldırıları durdurmak bir yana,

"terörle mücadele" sahte gerekçesiyle, saldırıların yoğunluğunu daha da artırdı. Başkan Obama, tehdit altındaki Amerikan hegemonyasının ömrünü uzatmanın yegâne aracı olan, Clinton'ın ve daha sonra Bush'un gezegenin militer denetimi programını sürdürmek üzere tüm yeteneğini ortaya koyuyor. Obama Sarkozy Fransası'nın NATO'nun askerî komutasına ödünsüz katılımını dayatarak –ki bu Gaullizm'in sonu demeye geliyor– önemli bir iş başardı ki Bush'un akılsız ve kibirli ağzıyla konuşan bir Washington'ın bunu başarması kolay değildi. Üstelik tıpkı Bush gibi Obama da, ders verir bir üslupla ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımını kabullenmesi beklenen Avrupa'nın "bağımsızlığına" saygısızca bir tarzda istedi.

Halkların ve işçilerin kurtuluşu için başarılı ikinci mücadele dalgasına doğru

Halkların kurtuluş mücadelesinde yeni ilerlemeler mümkün mü?

Oligopollerin dünya egemenliğinin politik yönetimi zorunlu olarak aşırı şiddetle yol alıyor. Zira bundan böyle emperyalist Triad ülkeleri zengin toplum statülerini korumak için, gezegenin doğal kaynaklarını kendi tek yanlı çıkarları için kullanma tekelini korumak zorundalar. İşte bu küreselleşmenin militarizasyonunun temelinde yatan da bu yeni durumdur. Ben buna "kaos imparatorluğu" dedim (2001'de çıkan kitabımın adı da budur), bu ifade daha sonra başkaları tarafından da benimsendi.

Washington'ın gezegenin militer denetimi sevdası ve bu amaçla "terörle mücadele" gerekçesiyle yürütülen "önleyici savaşlar" ortamında NATO kendini "uluslararası toplum"un temsilcisi olarak görüyor ve bu sebeple, uluslararası toplum adına konuşması gereken yegâne kurum olan Birleşmiş Milletler Örgütü marjinalleştiriliyor.

Tabii gerçek amaçlar hiçbir zaman itiraf edilmiyor. Söz konusu güçler gerçek niyetlerini gizlemek üzere, demokrasi söylemini araçlaştırıyorlar ve "insan haklarına saygı"yı dayatmak için müdahale hakkına sahip olduklarını ilan ediyorlar!

Buna paralel olarak yeni plütokratik oligarşilerin mutlak iktidarları burjuva demokrasisi pratiğinin içini bütünüyle boşaltmış durumda. Oysa eski dönemlerin yönetimleri, sermayenin yeniden üretimi için, hegemonik blokun farklı bileşenleri arasında politik pazarlığı varsayıyordu. Oligopoller kapitalizminin yeni yönetimi, –Amerikan modelini esas alan ve– sistematik olarak devreye sokulan politik konsensüs kültürüne dayanıyor. Böylece, gerçek bir demokrasinin koşulu olan aktif yurttaşın yerini, tüketici/seyirci alıyor. 2005'te yayımlanan bir kitabımın başlığını hatırlamak gerekirse, bu tam da "liberal virüs"; muhtemel alternatif tercihleri açıkça yok edip, sadece seçime dayalı biçimsel demokrasiye saygıyı vurguluyor.

Daha önce sözünü etiğimiz üç modelin önce soluğunun kesilmesi ve ardından da çökmesi, yaşanan dramın kaynağını oluşturuyor. Birinci kurtuluş mücadele dalgasının sayfası kapandı ama ikinci dalga henüz yoluna koyulmuş değil. Gramsci'nin dediği gibi onları birbirinden ayıran alacakaranlıkta "tuhaf yaratıklar" beliriyor.

Kuzey'de bu gelişmelerin gerisinde demokrasi pratiğinin anlam yitimi var. Ve bu gerileme sözde bir "postmodernist" söyleme dayanıyor; ona göre artık uluslar ve sınıflar sahneden çekilmiş, yerini sosyal dönüşümün aktif öznesi olan bireye bırakmıştır!

Güney'deyse, başrolde başka yanılsamalar var: Küreselleşme dâhilinde "yükselen ülkeler"in egemen ve orta sınıflarının marifetiyle özerk bir ulusal kalkınmanın mümkün olduğu ve son

on yıllardaki "başarılar"la da desteklenen yanılsama ya da bunlar dışında kalan ülkelerdeki (etnik-dinî) geçmişi ihya etmeye yönelik nostaljik yanılsama.

Daha da kötü olan, bu gelişmelerin "tüketim ideolojisi"ne genel katılımı özendiriyor oluşu. Düşünce şu: İlerleme, tüketilen şeylerin büyüklüğüyle ölçülür. Oysa bayağı iktisatçıların iddiasının aksine Marx, tüketim tarzını belirleyenin üretim tarzı olduğunu –tersi değil– göstermişti. Sosyalist projenin temeli olan daha ileri bir insani rasyonellik perspektifi böylece gözden kayboldu. Bilimin ve teknolojinin tüm insanlığa sunduğu devasa potansiyel, Kuzey'de olsun Güney'de olsun, insanların gerçek gelişmesine imkân vermeden sınırsız sermaye birikim mantığının hizmetine sunularak heba edildi. En kötüsü de, Marx'ın öngördüğü gibi sosyal emeğin verimliliğindeki sürekli artış, yoksullaştırıcı mekanizmaları daha da azdırıyor; bunu özellikle köylülere dönük dünya ölçeğindeki saldırıda da görmek mümkün.

Kapitalizmin yarattığı ideolojik yabancılaşma, sadece emperyalist merkezlerin zengin toplumlarını vurmuyor. Şüphesiz, çoğunluğu yeterli tüketim düzeyinin altında kalsa da, çevre halkları da zengin Kuzey'deki gibi bir tüketim düşüyle körleşmiş durumdalar. Bu yanılsama, tarihsel kapitalizmin yayılma mantığı ortadayken, Batı tüketim modelinin gezegenin tamamında mümkün olmadığını bilmemekle ilgili.

Artık apaçık ortada: 2008 finans krizi, kapitalist birikime özgü sistemin iç çelişkilerinin keskinleşmesinin sonucu olarak ortaya çıktı ve bu kaostan çıkış ancak pozitif bir alternatifin taşıyıcısı olan güçlerin eseri olabilir (eskiyip gerileyen sistemin aşılması ancak "devrim yoluyla" mümkündür). Ve bugünkü hâlleriyle ve görünür çıkışlarına rağmen, sosyal muhalefet ha-

reketleri bir bütün olarak tutarlı bir politik projeye sahip olmadıkları için, oligopolcü kapitalist saldırıya karşılık vermekten uzaklar.

Bu açıdan bakıldığında, bugünkü durum 1930'lu yıllardakinden çok farklı. O dönemde bir yanda sosyalist düşüncenin taşıyıcıları, öbür yanda da bir ülkede Nazileri doğururken başka bir ülkede *New Deal*'ı veya halk cephelerini doğuran faşist partiler karşı karşıya kalıyorlardı.

Oligopollerin sermaye egemenliği sistemine cansuyu verilse ve bu başarılı olsa bile –ki gayet mümkün– yine de krizin derinleşmesi kaçınılmaz. Böyle bir durumda engeller zorlu olsa da, mücadelenin de radikalleşmesi ihtimal dışı değil.

Triad ülkelerinde böylesi bir radikalleşme, oligopollerin kamulaştırılmasını gündeme almayı gerektirir fakat bu yakın gelecekte mümkün görünmüyor. Sonuçta, krizin yarattığı sarsıntılara rağmen Triad ülkelerindeki istikrarın sorgulanmayacağı hipotezi de yabana atılmamalı. Geçen yüzyıldaki kurtuluş mücadeleleri dalgasının yeniden kabarması ihtimali, yani bazı çevre ülkelerde sistemin hedef alınması olasılığı yüksek.

2007'de yayımlanan ve Bandung dönemini tahlil ettiğim kitabımın adından hareketle "Güney'in uyanışı" dediğimiz sürecin ikinci aşaması bugün gündemde (bahsettiğim kitapta sürecin ilk zamanlarını da inceliyorum). En iyi varsayımla, mevcut koşullarda kaydedilecek ilerlemeler emperyalizmi geri çekilmeye, gezegenin askerî kontrolüne dayalı çılgın ve canice projesinden vazgeçmeye zorlayabilir. Yine bu varsayıma göre merkez ülkelerdeki demokratik hareketler, bu tarafsızlaşma sürecine olumlu katkılarda bulunabilir. Dahası, söz konusu toplumların da faydalandığı emperyalist rantın, uluslararası dengelerin Güney (özellikle de Çin) lehine yeniden düzenlenmesi sonucu küçülmesi, sosyalist bir bilincin uyanmasına yardımcı olabilir. Öte yandan Güney toplumlarının da geçmişte yaşanan

aynı zorluklarla karşı karşıya kalması ve ilerlemelerinin aynı sınırlara tabi olması mümkün.

İşçilerin ve halkların yeni enternasyonalizmi gerekli ve mümkündür.

Tarihsel kapitalizm hep sürsün isteniyor. Oysa kapitalizm tarihte sadece küçük bir parantezdir. Onun temelden aşılması –gerçi çağdaş düşünürlerimizin büyük çoğunluğu öyle bir şeyi ne "arzulanır" ne de "mümkün" görüyor– işçilerin ve ezilen halkların –yani insanlığın yüzde 80'inin– kurtuluşunun vazgeçilmez koşuludur. Ve sorunun iki yüzü birbirinden ayrılamaz. Sadece Güney halklarının ya da Kuzey halklarının mücadelesiyle kapitalizmden bir çıkış mümkün değil. Ancak bu ikisinin aynı amaca yönelik mücadelesi birleştiği koşulda bir çıkış mümkün olabilir.

Bunun nasıl olacağı "belirsiz". Kapitalizm hangi şekilde, nasıl aşılacak? Freud'un kullandığı bir tabirle, uygarlık hastalığının sonucu olarak mı? Ve belki de gezegende hayatın son bulmasıyla mı? Bir kere 20. yüzyılı ihya etme düşüncesi, dünya sosyalizmine uzun geçişin gerektirdiği durumun gerisinde kalmak demektir. Liberal yıkım, kapitalizm eleştirisinde radikal bir yenilenmeyi dayatıyor. Sorun, oligarşik sermayenin kozmopolitizmine karşı, işçilerin ve halkların enternasyonalizmini inşa etmek ve sürekli yeniden inşa etmekle ilgilidir.

Böyle bir enternasyonalizm ise kapitalizmi aşma perspektifine sahip yeni devrimci ilerlemelerin (Latin Amerika ve Nepal'de olduğu gibi) başarısı üzerine inşa edilebilir.

Güney ülkelerinde, halkların ve devletlerin hegemonyanın olmadığı uzlaşmaya dayalı bir küreselleşme için mücadele –bu, kopuşun çağdaş biçimidir– ve halk sınıflarının talepleriyle desteklenen mücadeleler, emperyalist Triad'ın oligopollerinin gücünü sınırlayabilir. Kuzey'in demokratik güçlerinin bu mücadeleyi desteklemesi gerekir. Bu teklif edilen ve bugünkü hâliyle

solun çoğunluğu tarafından da benimsenen demokrasi retoriği, her ne olursa olsun "insani" müdahaleler, "yardımlar"da olduğu gibi asıl sorunlarla yüzleşmeyi engelliyor.

Kuzey ülkelerinde oligopoller artık "ortak mallar" durumundalar ve bunların yönetimi sadece özel çıkarlara bırakılamaz; nitekim kriz berbat sonuçları gösterdi. Gerçek bir sol, millileştirmeleri göze alacak kararlılığa sahip olmalıdır ki bu demokratik pratikle derinleştirilecek sosyalizasyonun vazgeçilmez aşamasıdır. Devam etmekte olan kriz, mevcut oligarşilerin tek yanlı iktidarının kurbanları olan tüm politik ve sosyal güçlerin bir cephe oluşturmalarını olanaklı kılıyor.

20. yüzyıldaki sosyalizm mücadelelerinin ilk dalgası: Avrupa sosyal demokrasinin, Üçüncü Enternasyonal komünizminin ve Bandung döneminin halkçı-milliyetçi deneylerinin önce hızı kesildi, ardından da sosyalist hedeflerden uzaklaşarak çöktüler. 21. yüzyıldaki ikinci dalganın ondan dersler çıkarması gerekiyor. Özellikle de ekonomik yönetimin sosyalleştirilmesi ile toplumun demokratikleştirilmesi arasında uygun bir eklemlenme ve tamamlayıcılığın oluşturulması gerekiyor. Demokrasi olmadan sosyalizm mümkün değildir ama aynı şekilde sosyalist perspektifin yokluğunda da demokratik ilerleme mümkün değildir.

Bu stratejik amaçlar, ezilen ve sömürülen sınıfların mücadele ve örgütlenme biçimlerinden –Dünya Alternatifler Forumu'nun ifadesiyle söylersek– bir "çeşitlilik içinde birlik" (*la convergence dans la diversité*) çıkarılmasını zorunlu kılıyor. Elbette, sosyal demokrasilerin, komünizmlerin, halkçı-milliyetçiliklerin birtakım gelenekleri ile kendi tarzlarında ilişki içinde olan yahut bundan kaçınan mücadele ve örgütlenme biçimlerini daha baştan mahkûm etmek gibi bir niyetim yok.

Bu perspektiften hareketle, Marksizmde yaratıcı bir yeniliği düşünmek bana gerekli görünüyor. Marx, dünyayı anlamak ve

değiştirmek için bugün her zamankinden daha yararlı ve gerekli. Bu anlamda bugün Marksist olmak, geçen yüzyılın tarihsel Marksizminin yaptığı gibi Marx'ta veya Lenin'de, Mao'da durmak değil, ondan hareket etmektir. Marx'a hak ettiğini vermek: Modern, yeni bir düşünceyi başlatma kabiliyeti, kapitalist gerçekliğin ve onun politik, ideolojik ve kültürel tezahürlerinin eleştirisi... Yaratıcı Marksizm, doğası gereği eleştirel olan bu düşünceyi zenginleştirmek üzere tereddütsüz ve kararlı bir rota izlemelidir. Tüm alanlarda, geçmişin dogmatik tarihsel Marksizmlerinin yanlış şekilde "yabancı" saydığı katkılar da dâhil tüm düşünsel katkıları içselleştirmekten korkmamalıdır.

14

Gerçekten Evrensel Bir Tarih İçin

"Küresel Tarih: Güney'den Bir Bakış" kitabının önsözü

Ben, Marx'ı okumaya çok erken bir yaşta başladım. Üniversite yıllarımda –1948-1955 arasında– yürüttüğüm, başta *Kapital* olmak üzere Fransızcada yayımlanmış Marx ve Engels okumalarım aslında oldukça dikkatliydi. Aynı şekilde Marx'ın eleştirdiği yazarları da (Smith, Ricardo, Bastiat, Say ve diğerleri...) okudum. Bu okumalar entelektüel açlığımı gideriyordu, tat almamı sağlıyordu ve beni Marx'ın düşüncesinin gücüne inandırmıştı. Fakat aynı zamanda açlığımı tam gidermiyordu. Zira kendime hep sorduğum temel bir soru vardı: Çağdaş Asya ve Afrika toplumlarının azgelişmişliğine (bu, yeni yeni kullanılmaya başlanan bir kavramdı) dair cevabı Marx'ta bulamıyordum. Daha sonra 1960'ta Fransızcada ilk defa yayımlanan *Grundrisse* metinleri de açlığımı gidermemişti.

Marx'ı terk edip onu "aşılmış" saymıyordum, sadece onun eserinin tamamlanmamış olduğu sonucuna varıyordum. Marx eserini tasarladığı gibi tamamlayamamıştı. Bir yandan "küresel boyut"u, öte yandan da iktidar (siyaset) ile ekonominin (gerek kapitalist gerek kapitalizm öncesi ekonominin) sistematik

eklemlenmesini kapitalizm tahliline dâhil etmemişti. Fransız Devrimi'ne, 1848'den geçerek Paris Komünü'ne dair parlak tahlilleri dışında bu konularda pek bir şey söylenmiş değildi.

Küreselleşmiş kapitalizm gerçekliğini belirleyen (eşitsiz) "kalkınma" sorunu, üniversite yıllarımdan itibaren, düşüncemi bu boyutlardan birincisi üzerine, yani kapitalizmin küresel yönüne odaklıyordu. 1957'de tamamlanan doktora tezim "Dünya Ölçeğinde Birikim" bunun şahididir. Bu benim için bir kalkış noktası ve elli yıldır sürdürdüğüm çalışmalarımın birinci etabıydı. Burada bu aşamalara girmiyorum, sadece sorunun genel formülasyonunu sunduğum 1973'te yayımlanan "Eşitsiz Ticaret" ve aynı dönemde yayımlanan "Değer Yasası ve Tarihsel Materyalizm" (1977) adlı iki esere dikkat çekmenin yararlı olduğunu düşünüyorum.

Bu formülasyona ulaşmak için, bu konuda Marx'ın bize verdiği muhteşem dersten esinlenerek, düşüncemi iki istikamete yönelttim. Önce, Marx'tan sonra ve Marx'a cevap olarak yazılmış bayağı iktisatçıların tüm büyük eserlerinin okumasına giriştim. Marx, bize "klasik" iktisadın ve önceki bayağı türevlerinin eleştirisini yapma gereğini öğretmişti. Bu da, Böhm Bawerk'tan Walras'a yeni "sübjektivist" ekonominin temellerini üreten diğerlerine, bu arada Keynes ve Sraffa'nın formülasyonuna varıncaya kadar, yazılanların doğrudan okunmasını gerektiriyordu. Bu eleştirel okuma, "Dünya Ölçeğinde Birikim"in (1957) daha ilk versiyonunda öneriliyordu, sonradan "Eşitsiz Gelişme"de de tekrar ele alındı. Bugün "Marx'ı okumak", başka bir deyişle bir Marx sonrası okuma yapmak, böyle bir eleştirellik gerektiriyor. Marx sonrası ve anti-Marksist yeni burjuva iktisadının (kavramın işlevsel anlamında) bayağı, ideolojik niteliği konusunda net fikirlere ulaşmam bu tür bir okuma sayesinde oldu.

Marx, yaşadığı dönemde, sadece kendini önceleyenlerin teorik eleştirisiyle yetinmedi. Onlara aynı zamanda tutarlı bir sunumla, devasa bir ampirik veri kütlesiyle karşı çıktı. Aynı şekilde, Marx sonrası burjuva ekonomisi eleştirisinin yetersiz olduğunu düşünüyordum. Ve onu, "olayların" verileriyle destekli ve sistematik bir sunumla (küreselleşmiş kapitalist yayılma gerçeğinin tahlili) tamamlamak gerekiyordu. Verilerin ilk toplama denemesini "Dünya Ölçeğinde Birikim"de yaptım ve onu 1970 baskılarında güncelleştirdim. Bu çalışmayı, Bandung döneminin (1955-1985) temsil ettiği, "Güney'in birinci uyanışı" gibi dönemin olaylarına daha yakından bakarak sürdürdüm. Eserlerimin dikkatli bir okuması, –özellikle İngiliz ve Japon örnekleri– bu "ampirik çalışmalar"ın belirtisidir.

Sonraki çalışmalarımın ise iki cephesi oldu: Bir yanda kalkınma iktisadı denilen alan, diğer yanda piyasalara (ve beklentilerin rolüne) dair tahlilin derinleştirilmesi.

Bu cephelerden ilki bana bir bütün olarak yetersiz ve "büyümenin zorunlu aşamaları" tezinin ötesine geçmekten âciz görünüyordu. Bu bayağı ve mekanik anlayışın radikal bir eleştirisini, Rostow'un 1960'taki kitabı çıkmadan üç yıl önce yapmıştım. Kendi yararına müdahale etmek durumunda olan büyük kurumların (Dünya Bankası'nın, "işbirliği" programlarının, üniversitelerin) önerdiği "kalkınma iktisadı", o gün bugündür bu saçmalıkların ötesine geçebilmiş değil.

İkinci cephe, bana göre bu bayağı sapmayı kendi mantığı içine yerleştirip izini sürmek ve gerçekte var olan kapitalizmle hiç ilgisi olmayan bir "hayalî ekonomi"nin, yani "genelleşmiş piyasalar"ın inşa edildiğini ortaya koymaktı. Böyle bir inşa için gerekli olan, içi boş ve gerçekdışı bir "beklentiler" kavramına yüklenen merkezî önem, bu sapmayı tamamlıyordu. "Ekonomik teori" skolastik bir hâl almıştı ve bu alandaki tar-

tışmalar da "meleklerin cinsiyeti var mıdır, yok mudur?" tartışmasını hatırlatıyordu. Tartışmanın tarafları, tıpkı Ortaçağ'daki öncülleri gibi, bu soruya verilecek cevaptan hareketle dünyanın sırrına erişeceklerine inanıyorlardı.

"Ampirik" olduğunu iddia eden bu sapma, ürettiği ve ampirik verilere dayanan gitgide artan sayıdaki –ama düzensiz– tezle bütünleşmeyi de amaç edindi. Elbette eleştiri konusu olan, bu çalışmaların gerektirdiği matematik metodu değil. Lakin uygulanan metotların sürekli "yetkinleştirilmiş" olması, uygulayıcıların sorduğu soruların saçmalığını –ve gerçekdışılığını– ortadan kaldırmıyor; yani ha "beklentiler" meselesi, ha meleklerin cinsiyeti...

Ne bayağı teoriye ve onun ampirik "uygulama"larına yönelttiğim eleştiri ne de geliştirdiğim karşı öneriler, verileri tutarlı bir düzen içinde, gerçekte var olan kapitalizm teorisiyle bütünleştirme çabalarım, eşitsiz gelişme gerçeğinin bütünlüklü kavranması için bana yeterli görünüyordu. Politik, ideolojik, kültürel boyutun, toplumun ekonomik yönetimini ilgilendiren meselelerle eklemlenmesi, aslında bir tarihsel materyalist okumanın vazgeçilmez eksenini oluşturuyor.

Bu alandaki Marx okumalarım, daha önce söylediğim gibi, onun ilk önerilerinin ötesine geçmeye cüret etme gereğine beni inandırmıştı. Bu beni kapitalizm öncesi büyük ileri sınıflı toplumlar ailesinin temelini oluşturan genel bir "haraççı üretim tarzları" kavramını geliştirmeye itti. Orada, egemen iktidar/egemenlik altındaki ekonomi karşıtlığı geçerliydi, oysa kapitalizmde bunun tersi geçerlidir ve bu kapitalizme özgü bir durumdur. Oradan hareketle, modern kapitalist toplumlardaki ve eski tarihsel toplumlardaki yabancılaşma biçimlerine dair önemli bazı sonuçlar çıkardım. Öte yandan da, farklı haraççı biçimlerde somut çelişkilerin hareketinin nasıl olup da kapi-

talist gelişmeyi hızlandırdığını veya yavaşlattığını araştırdım. Böylece tarihsel materyalizmin sorduğu soruyla ekonomik boyutu bütünleştirmeyi denedim; "Eşitsiz Gelişme"yi ve "Değer Yasası ve Tarihsel Materyalizm"i okuyanlar bunu görecektir.

Benim çalışmam asla bir Marksoloji çalışması olmadı. Daha önce söyledim ve tekrar ediyorum; benim için Marksist olmak Marx'tan hareket etmek demektir, Marx'ta ve onun sürdürücülerinde (Lenin, Mao), tarihsel Marksizmin kurucularında durmak değil.

Çabalarımın sonuçlarında temel ekseni belirleyen, "küreselleşmiş değer yasası" formülasyonu oldu. Bu formülasyon hem Marx'ın keşfettiği, kapitalizme özgü değer yasasının temelleriyle hem de eşitsiz küreselleşmiş kalkınma gerçekliğiyle uyumlu. Benim asıl katkım ise, değer yasasından küreselleşmiş değer yasasına geçişle olmuştur. Küreselleşmiş değer yasası; emeğin, oluşturduğu değer üzerinden belirlenen fiyatının hiyerarşisi üzerine inşa ediliyor ve bu hiyerarşinin kendisi de küreselleşmiş durumda. Doğal kaynaklara erişimin kısıtlanması uygulamaları ile bir arada düşünüldüğünde, değerin küreselleşmesi emperyalist rantın temeli haline geliyor. Bu da gerçekte var olan kapitalizmin/emperyalizmin temel çelişkilerinin seyrini ve ona eşlik eden çatışmaları belirliyor. Çünkü sınıflar, ulusal mücadeleler ve çatışmalar tüm karmaşıklıkları, özgün ve somut eklemlenmeleriyle iç içe geçmiş durumdalar. Bu nedenle bir 20. ve 21. yüzyıl okumasının, küreselleşmiş kapitalist emperyalist sistemin çevresinde halkların ve ulusların sahneye çıkışı veya "uyanışı"ndan başka bir şey olmadığını iddia ediyorum.

Tarihsel Marksizmin küresel tarihle ilgili temel anlayışının iki biçimini de reddettim. Bu iki anlayışın her ikisi de "tarihsel materyalizm"in nihai formülasyonunu temsil ettiklerini iddia ediyorlar. Bunlardan birincisi tarihi "beş aşama" (ilkel komü-

nizm, kölecilik, feodalite, kapitalizm, sosyalizm) halkasına kilitliyor; diğeri de iki gelişme yolu (Asya ve Avrupa) karşıtlığına dayanıyor. Bu sorunla ilgi olarak 1970'lerden başlayarak, birbirini izleyen üç büyük aşama (topluluklar, haraççı ve o zamandan beri yaygın kullanıma ulaşan kapitalist) önerdim. Bu arada feodal biçimin daha geniş bir aile olan haraççı biçimden göreli farklılığını da belirterek tabii...

Haraççı çağın tüm toplumları benzer çelişkileri yaşıyorlardı. Çıkış da evrensel tarihin daha ileri aşamasına denk gelen ilkelerin keşfini (kapitalist modernite aşamasını) gerektiriyordu. Meydan okumaya verilen cevaplar daha sonra modernitenin keşfiyle sonuçlandı, Doğu'dan Batı'ya, Song'lar Çini'nden Arap/Pers halifeliklerine ve daha sonra da İtalyan şehirlerinden 16. yüzyılda Londra-Amsterdam-Paris hattında somutlaşacak Avrupa biçimine evrilerek... Bu son biçim tarihsel kapitalizmi doğurdu ve dünyanın fethiyle yol aldı, benzer ve farklı bilinen önceki varyantları yok etti.

Avrupa kapitalizminin bu şekilde dünyayı fethi, küresel tarihin Avrupa-merkezci yorumlarına kaynaklık etti. Ve tabii eleştirilen tarihsel Marksizmlerin iki tarihsel materyalizm yorumuna da... Benim tahlilim, esasen üç büyük aşamayı da tanımlayan nitel dönüşüme vurgu yapıyor. Özellikle, "son tahlilde" her zaman belirleyici olan ekonomik alan ile (Avrupa feodalizmi de dâhil olmak üzere) haraççı sistemler ailesinde doğrudan belirleyici olan siyasi-ideolojik alan arasındaki ilişkilerin değişimine, kapitalizmde ekonomik alanın egemen hâle gelişine bakıyor.

İşte benim Marx'ı ve onun *Kapital*'de yaptığı temel eleştiriyi okumam böyle. Yani, kapitalizme özgü (ekonomist) meta yabancılaşması, modern uygarlığın temel karakterini oluşturuyor. (Değer yasası marifetiyle tezahür eden) bu meta yabancılaş-

ması, sadece ekonomik alanın aracılığıyla kapitalist ekonomik sistemi yeniden üretmekle kalmıyor, aynı şekilde modernitenin politik sistemini de yeniden üretiyor. Buna karşılık, haraççı dönemin tüm toplumlarında farklı bir yabancılaşma biçimi geçerliydi, politik alanın doğrudan hâkimiyeti söz konusuydu. Meta yabancılaşmasından farklı olan "dinî" veya din benzeri varyantlar, haraççı çağın uygarlıklarının gelişmesine tamı tamına uygun düşüyordu.

Benim perspektifime göre kapitalizm, olgunlaşmış biçimini ancak iki devrimin gerçekleşmesi sonucunda alıyor. Bir yanda burjuvazinin politik iktidarını dayattığı politik devrim; (birbirini izleyen pek de şanlı olmayan "Şanlı İngiliz Devrimi" -1688-, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığı ve modern politika çağını başlatan Fransız Devrimi); öte yanda da (19. yüzyıl başında) "büyük sanayi" ile birlikte sahneye çıkan Sanayi Devrimi. Böylece ekonomik olanın egemenliği ve onun aracılığıyla da kapitalist meta yabancılaşması artık bir olgu olarak kendini dayatabilirdi.

Küresel tarihin Kuzey Amerikalı yazarlarının çoğu, Sanayi Devrimi'nin önemine dair şüpheler ortaya attılar ve Avrupa Ortaçağı'nın başında Çin'de, Ortadoğu'da ve İtalyan şehirlerinde birbirini izleyen iş yapma becerisinin gelişmesinin devamı olduğunu ileri sürdüler. Başka türlü söylersek, Sanayi Devrimi'nin önceki dönemdeki ilerlemelerin son halkası olduğunu iddia ettiler. Elbette bu ilerlemelerin ücretli emeğin büyümesi, meta ilişkililerinin yaygınlaşması, hatta "özgür düşünce"nin ve kapitalizmin gelişiminin aşamaları olduğuna bir itirazım yok. Fakat onu kapitalizmle karıştırmak, kapitalist modernitenin temsil ettiği kopuşu hafife almak olur.

1500-1800 yılları arasındaki Avrupa'ya gelince, "Eski Rejim"in (*l'Ancien Régime)* ve merkantilizmin bir "kapitaliz-

me geçiş" niteliği taşıdığını düşünüyorum. Bu geçiş sürecinde belirleyici olan iki çatışma vardı: Bir yanda haraççı eski yönetici sınıflar (yani "feodal" aristokrasi) ile doğmakta olan yeni burjuvazi (henüz tamamen ticaret ama kimi zaman da finans burjuvazisi, genelde köylüler ve kapitalist tarım sınıfına dönüşme yolundaki toprak aristokrasisi tarafından desteklenen sınıf) arasındaki iktidar mücadelesi. Diğer yanda ise (mutlak monarşiyle ortaya çıkan ve aydın despotizminin aracı olan) siyaset alanı ile yeni ekonomi alanı arasındaki çatışma.

Küresel tarih okumalarım beni önemli gördüğüm sonuçlara ulaştırdı, ki bunları küresel tarihçilerin çoğu yok sayıyor. Benim kapitalizm okumama göre, kapitalizm nitel olarak yeni bir sistemdir, ("ileri" bir sistem olduğunu da iddia ediyorum) ve gerisinde Çin'in Song dönemlerinden Atlantik Avrupası merkantilizmine, en az yedi yüzyıllık bir kuluçka dönemi var. Avrupa-merkezci bakış açısı ile onun reddi arasındaki karşıtlık, tam da bu uzun kuluçka döneminin tahlilinde ortaya çıkıyor. Avrupa-merkezcilere göre söz konusu kuluçka dönemi (1500-1800) sadece Avrupa'ya mahsus bir şey ve kapitalizm de bu "istisna"nın ve Avrupa "mucize"sinin sonucu (19. yüzyılda olgunlaşmış kapitalizmin zaferiyle somutlaşan ve bugüne kadar da devam eden bu modern ideolojiye yönelttiğim eleştiri için, *Avrupa-Merkezcilik* adlı eserime bakılabilir). Bana göre bu kuluçka durumu, doğu yarımkürede Avrasya ve Afrika'nın farklı bölgelerinde yüzyıllara yayılan ve birbirini izleyen ilerleme dalgaları şeklinde tezahür etti.

İşte tüm bu dalgalar boyunca haraççı üretim tarzına ait aynı temel çelişkiler tezahür etmeye devam etti. Kapitalizm pekâlâ Avrupa'dan başka bir yerde de ortaya çıkabilirdi ve olgunlaşmış tarihsel kapitalizmle (Avrupa kapitalizmiyle) benzer ve farklı biçimlere bürünebilirdi. Fakat tarihçileri görevi ortaya çıkma-

mış muhtemel başka oluşumları "hayal etmek" değil, olanı, gerçekleşeni açıklamaktır. Ben Avrupa-Atlantik geç başarısını (ki olgunlaşması hızlıydı) feodal üretim tarzının "periferik" karakteri ve başka önemli bir olay olan Amerika Kıtası'nın fethiyle açıkladım.

"Değer Yasası ve Tarihsel Materyalizm" (1977) başlığını taşıyan kitabımda, değer yoluyla gerçekleşen zorunlu dolambaca (ve bu dolambacın yol açtığı meta yabancılaşmasına) vurgu yaptım; oysa süreci "gerçekleşen fiyat" üzerinden açıklayan ampirist yaklaşım bunu yok sayıyor (ve küresel tarihçilerin hemen hemen hiçbiri bu ampirizm ufkunun ötesine geçemiyor). Kitapta, (Avrupa kökenli) tarihsel kapitalizme özgü biçimleriyle merkez-çevre karşıtlığına da vurgu yapılıyor. Bu dönemdeki karşıtlık, sonraki dönemlerde görülen merkez-çevre ilişkilerini belirleyen karşıtlıktan nitelik olarak oldukça farklı.

Bana göre, farklı dönemleri tahlil etmek için aynı kavramları kullanmak, yapay veya yanlış analojilere savrulma riski taşıyor. Bu alanda sadece, söz konusu çelişkiyi kapitalist mantığın "mülksüzleştirerek sermaye biriktirme"ye dayalı egemen merkezlerle çevre arasında sürekli ve zorunlu çatışma üreten "değer yasasının küreselleşmesi" olarak tahlil eden Giovanni Arrighi'yi kendi yanımda buldum.

Bu yüzden –Marx'ın başlattığı modern toplumun temel eleştirel tahliline dâhil olan– benim bu konuya dair tahlilimin, birçok küresel tarih okulundan ayrılması tesadüf değildir.

Bazıları –özellikle Wallerstein de– benim gibi, kapitalist modernitenin onu önceleyen uygarlıklardan nitel olarak farklı bir uygarlık yarattığını kabul ediyor. Bununla birlikte Wallerstein'in kapitalizm tanımı benim için ve sanıyorum Marx için de merkezî öneme sahip olan meta yabancılaşmasını yok sayıyor. Diğer küresel tarih akımlarıysa, açıkça sürekli bü-

yümeye dayalı "birikim"i, kapitalizmin ortaya çıkardığı nitel dönüşümü inkâr ediyor. Bu çalışmaların birçoğu –çok iyileri de var– ticarete, mal değişimine, bilgi ve kurum transferine, dinî inançlara, kültürel tarzlara vurgu yapıyor ve bu bütünlük içinde de Avrupa "kapitalizm"inin geç keşfinde Doğu'nun önceki katkılarını hatırlatıyor. Andre Gunder Frank, *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi* adlı eseriyle bu akıma katıldı. Benim tezim bu küresel tarih okulunun kapitalist moderniteyi doğuran peşi sıra gelen icatlar dalgası görüşüne katılmakla birlikte, nitel sıçramaya vurgu yaparak onu zenginleştiriyor.

Kuzey Amerika'daki küresel tarih okulları, meta ilişkileri ile kapitalist meta ilişkileri arasındaki farkı yok sayıyor. Meta değişim eşitliğinde (M-P-M) kazanç (yanlış bir şekilde birikim olarak adlandırılıyor), malların ticaretinden (alım-satım) kaynaklanır; bu mallar, kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olmadığı koşullarda, köylüler ve zanaatkârlar tarafından üretilir. Bazı durumlarda bu köylü ve zanaatkârların üretimi ticari "sermaye"nin egemenliği altındadır ve üretimin örgütlenmesinde ücretli işçi çalıştırılması söz konusudur. P-M-P eşitliğindeyse P (para), kapitalizme özgü toplumsal ilişkiler içinde örgütlenen üretimi ifade eder. Artık üretim araçlarının ("modern" anlamda fabrikanın) mülkiyeti, üreticilerden (yani işçilerden, işgücünü satanlardan) koparılmıştır.

Bu ilişkilerin yokluğunda ne sermaye (onu temsil eden "şey"e indirgenemeyen sosyal ilişkileri içeren ekipmanlar), ne emekle sermaye arasında paylaşılan artıdeğer, ne kelimenin gerçek anlamında kapitalist meta yabancılaşması (ücret, işgücünün karşılığıymış gibi görünür ama aslında emeğin karşılığıdır ve bunun mantıki sonucu olarak, sermaye de verimliymiş gibi görünür), ne de sermaye birikimi mümkündür. Bu kafa karışıklığı, Sanayi Devrimi'yle kendini dayatan 19. yüzyılın nitel dönüşümlerinin önemini kavramaya imkân vermiyor.

Elbette Sanayi Devrimi yoktan var olmadı; yoğun mal değişimlerinin olduğu alanlarda, yaklaşık 1200 yıllık bir yayılma (ve genelde bunu takip eden geri çekilme) sürecinin mümkün kıldığı uzun bir kuluçka döneminin ürünüydü. Şüphesiz bu mal değişimleri (her zaman olmasa da) şurada burada "proto-kapitalist" ilişkiler doğurdu ve elbette kapitalizmin ortaya çıkması için temel olan gelişmiş araçların, bilhassa da kredinin keşfini mümkün kıldı. Kredi, parasal aracın mübadeleyi homojenleştirecek/türdeşleştirecek şekilde "küreselleşme"si, aslında çoğu durumda bölgeselleşmesi demekti. Fakat tüm bunlar tek başına bir "kapitalist toplumsal ilişkiler sistemi"nin var olduğu anlamına gelmiyordu.

Wallerstein, kendisinin kapitalizm tanımlaması sadece olanı resmeden, dolayısıyla eksik bir tanımlama olsa da, kapitalist modernitenin temsil ettiği niteliksel dönüşümün dikkate alınması gerektiğini her zaman kabul etmiştir. Yine de, öteki küresel tarih ve dünya ekonomisi teorisyenlerinin –Andre Gunder Frank'ın son çalışmalarında olduğu gibi– üretim biçimi kavramına herhangi bir anlam atfetmekten sakınıp "insanlık tarihi"nin başlangıcından bu yana var olan bir "kapitalizm"den söz etmeleri şaşırtıcı değil.

Buna karşılık, küresel tarih okullarının tüm –önemli– katkıları, onların "Marksist" yorumlarıyla birebir uyuşuyor. Zira benim "haraççı sosyal oluşumlar ailesi" dediklerimi, iç çelişkilerinden hareketle tahlil ediyorlar. Söz konusu sosyal oluşumlar, meta ilişkilerinin gelişmesine eşlik eden "buluşlar" sayesinde, yeni kapitalist üretim tarzının pıhtılaşmasını sağlıyorlardı.

Küresel tarihle ilgili geliştirdiğim tezler hiçbir zaman "Marksizmi terk etmemi" gerektirmedi. Tam tersine, Marx'tan hareket ederek, birçok küresel tarih yazarının içine saplandığı ampirist bataktan çıkmak bana mümkün görünüyordu. Aynı şekilde Marx'tan hareket etmenin ve onu geliştirip zenginleş-

tirmeye cüret etmenin, Marx'ın başlattığı ama sadece başlattığı tarihsel materyalist yöntemin, küresel tarih tahlilini geliştireceğini düşünüyordum.

Ustanın "kutsal" metinlerindeki "kutsal" anlamları aramakla yetinen ortodoks Marksizmlerden veya yukarıda altı çizilen devasa sorunlar karşısında (ancak hiçbir zaman bunu böyle kabul etmeden) takındıkları tavırların gerekçelerini çeşitli şekillerde (iyi niyetli veya değil) haklı çıkarmak çabasındaki bürokrat örgüt Marksistlerinden yılan ciddi tarihçilerin, bebeği (Marx) leğendeki kirli su (tarihsel Marksizmler) ile birlikte atmaları anlaşılır bir şeydir. Dönemin geçerli, moda yaklaşımını redderek, tahlil ve eylem için daha verimli bir tercih yaptığımı düşünüyorum. Tabii küresel tarihle ilgili tartışmalara katkılarımı değerlendirmek okura düşüyor.

Dolayısıyla, başından (yani doktora tezimden) itibaren iki yönlü bir bakış açısı benimsedim: Avrupa-merkezciliğe bakışım özellikle hem dünyacı hem de radikal biçimde eleştireldi (dünyacılığa günümüz jargonunda "küresel" tarih (*global history*) deniyor). Bu düşünce çizgisinde Marksist tahlili geliştirmeyi denedim. Bu anlamda tarihsel Marksizme eleştirel bir bakışı benimsedim ve onu bu istikamette geliştirmeyi denedim (özellikle "beş aşama" ve "iki gelişme çizgisi, Avrupa ve Asya" konusunda). 1960'lı yılların sonlarına doğru (doğal olarak tabii) bu genel yaklaşımı benimseyen, Andre Gunder Frank, Giovanni Arrighi, Immanuel Wallerstein'le buluştuk. Daha sonra "dörtlü çete" olarak adlandırıldık ve döneme göre ileri bir dizi ortak eser ortaya çıkardık. 1970'lerde başlayan (ve hâlâ içinden çıkılamayan) "uzun kriz"e dair bir tahlil öneriyorduk ki bize göre bu kapitalist küreselleşmenin kriziydi.

Elbette bu temel kavuşma, birbirleriyle çelişkili olmayan ama daha çok tamamlayıcı görüş ayrılıklarımızın olmadığı anlamına gelmiyordu. Bu ayrılıklardan bazıları *Yeniden Doğu*'daki

tezlerin eleştirisinde yaptığım gibi zamanla önemli bir nitelik kazanacaktı. Bu kitap ("Küresel Tarih: Güney'den Bir Bakış") için seçtiğim makaleler, Marx'ın eşsiz ve güçlü yöntemi doğrultusunda yer alıyor (ama zorunlu olarak tarihsel Marksizmin değil). Oradaki bakış açısı bir "Afrika-Asyalı"nın bakış açısıdır. Arapça yayımlanan eserlerim ve diğer eserlerimin başta Çince ve Arapça olmak üzere birçok dile çevrilmesi, tartışmaları Amerikan akademik dünyasının ve onların Avrupalı geç eşitlerinin dışına çıkararak, etki alanının genişlemesini sağladı.

15

Güney Ülkelerinin Bağımsız İnisiyatifi İçin

Tarihsel deneyim

Kapitalizmin emperyalist boyutu çağdaş tarihte ikinci defa tartışma gündemine taşınıyor. İlki, İkinci Dünya Savaşı ertesinde gündeme gelmişti.

Daha 1947'den itibaren, dönemin hegemonik gücü olan ABD, dünyayı "hür dünya" ve "komünist totalitarizm" olmak üzere iki nüfuz bölgesi olarak ilan ediyordu. Üçüncü Dünya gerçeği açıkça yok sayılmıştı. Nitekim Üçüncü Dünya "hür dünya"ya dâhil olma ayrıcalığına sahipti –"komünist değildi"– ve özgürlük de sömürgeci ve yarı sömürgeci baskı ve sömürü sorun edilmeden, sermayenin yayılma özgürlüğünden ibaret sayılıyordu. Ertesi yıl, Jdanov (aslında Stalin), Kominform'u ortaya attığı ünlü raporunda, –aslında Üçüncü Enternasyonal'in daha düşük profilli versiyonuydu– iki nüfuz bölgesi, sosyalist ve kapitalist (Sovyetler Birliği/Doğu Avrupa ve dünyanın geri kalanı) ayrımını paylaşıyordu. Rapor, kapitalist nüfuz bölgesi alanında merkezle çevre arasındaki çelişkiyi yok sayıyordu. Çevre halklarının ve uluslarının emperyalizme karşı yürüttüğü özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini dikkate almıyordu.

Jdanov'un doktrini öncelikli bir amaç taşıyordu: Barış içinde bir arada yaşamayı kabul ettirerek ABD'nin ve anlaştıkları

müttefikleri olan Avrupa ve Japonya'nın saldırganlığını dizginlemeyi, sakinleştirmeyi amaçlıyordu. Bunun karşılığında da Sovyetler Birliği düşük bir profilde kalmayı kabulleniyor, emperyalist güçlerin "içişleri" saydıkları sömürge sorununa karışmaktan kaçınıyordu. Bu dönemde bağımsızlık savaşları ve Çin Devrimi hevesle desteklenmiyordu ve aslında bu hareketler kendilerini dayatıyorlardı ama zaferleri (özellikle Çin'in zaferi) uluslararası güç dengelerini değiştirecekti. Moskova ancak Bandung'dan sonra işe karışmaya başladı. Bu politika değişikliği, Moskova'nın, emperyalizmle çatışma hâlindeki ülkeleri destekleyerek tecritten kurtulmasını ve dünya meselelerinin önemli bir aktörü hâline gelmesini sağlıyordu. Bir bakıma, dünya sistemindeki önemli değişikliğin Güney'in "birinci uyanışı" olduğunu söylemek yanlış değildir. Eğer bu olmasaydı daha sonraki dönemde "yükselen" yeni göçlerin çıkışı mümkün olmazdı.

Jdanov'un raporu dönemin Avrupa ve Latin Amerika komünist partileri tarafından tartışmasız kabullenildi. Buna karşılık hemen ardından Asya ve Ortadoğu komünist partilerinin itirazıyla karşılaştı. Bir taraftan bu tür itirazlar söz konusu olurken, Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği "sosyalist kampın birliği" söylemi de dillerden düşmüyordu. Fakat bağımsızlık hareketleri kendini dayattıkça, söylemle gerçek durum arasındaki uyumsuzluk da açıkça ortaya çıkıyordu, özellikle de Çin Devrimi'nin zaferinden sonra (1949). Yerini Asya ve Afrika ülkelerinin bağımsız girişimlerine bırakan ve önce Bandung (1955), ardından (1960'tan itibaren Asya, Afrika ve Küba'yı kapsayan) Bağlantısızlar Hareketi ile somutlaşan alternatif teorinin tarihi bildiğim kadarıyla yazılmadı. Birkaç komünist partinin (Çin, Hindistan, Endonezya, Mısır, Irak, İran ve belki birkaç ülkenin daha) arşivlerinde kayboldu gitti.

Yine de, 1950'den itibaren Mısırlı, Iraklı, İranlı ve bazı başka komünistleri bir araya getiren bir düşünce grubuna dâhil olma şansını bulmuş biri olarak bu tarihe dair kişisel tanıklığımdan söz edebilirim. Zhou En Lai tarafından başlatılan Çin'deki tartışma bize, iyi hatırlıyorsam, yoldaş Wang (*Révolution* dergisinin benim de üyesi olduğum yazı kurulunun bağlantısı) tarafından çok sonra, 1963'te iletilmişti. Hindistan Komünist Partisi içindeki tartışmadan, neden olduğu kopuştan ve CPI(M)'nin kuruluşundan haberdar olmuştuk. Benzer doğrultudaki tartışmaların Endonezya ve Filipin komünist partileri için de devam ettiğini biliyorduk.

Bu tarihin yazılması gerek. Çünkü ancak bu tarih yazılırsa, Bandung'un çağdaş yazında ima edildiği gibi (özellikle Nehru, Sukarno ve belki Nasır gibi) milliyetçi yöneticilerin fikirlerinin bir ürünü değil, dönemin komünist partileri içindeki radikal sol eleştirisinin sonucu olduğu anlaşılacaktır. Bu düşünce gruplarının vardıkları ortak sonuç, tek cümleyle ifade ediliyordu: Bütün dünyada, emperyalizme karşı mücadele sosyal ve politik güçleri bir araya getirir ve günümüz dünyasında olası bir sosyalist ilerlemenin başlaması ancak bu güçlerin elde edeceği zaferlerle mümkündür.

Bu sonuç, temel soruyu cevapsız bırakıyordu: Bu antiemperyalist savaşları kim "yönetecekti"? Basitleştirerek söylersek, (ulusal denilen) burjuvazi hareketi yönetecek ve komünistler de onu destekleyecek miydi, yoksa (aslında anti-ulusal olan) burjuvazi değil komünistlerin öncülük ettiği halk sınıfları cephesi mi olacaktı? Bu soruya verilen cevap oynak, kimi zaman da bulanıktı. 1945'te ilgili komünist partiler Stalin'in formüle ettiği sonucu kabullenmişlerdi: Dünyanın her yerinde burjuvaziler (Avrupa'da, kolonilerde ve yarı kolonilerde) ABD'ye yaslanmış durumdalar ve "ulusal bayrağı çöpe attılar" (Stalin'in sözü), dolayısıyla ancak komünistler kitleleri bir ortak cephede toplaya-

bilir ve Amerikan kapitalist/emperyalist düzenini kabullenmeyi reddeden kitlelerin gücünü harekete geçirebilir.

Bu tespit, Mao'nun 1941'de çıkardığı sonuca katılıyordu ama bizim ondan haberdar olmamız, 1952'de *Yeni Demokrasi*'nin Batı dillerine çevrilmesiyle mümkün oldu. Bu teze göre gezegenin halklarının büyük çoğunluğu için sosyalizme giden uzun yol, ancak "komünistler tarafından yönetilen ulusal, demokratik, (o zamanın kavramıyla) anti-feodal ve antiemperyalist halk devrimiyle açılabilir". Ve tırnak içinde şöyle deniyordu: Başka yerlerde, yani emperyalist merkezlerde sosyalist ilerlemeler gündemde değildir, oralarda devrim ancak çevre halkları emperyalizmi kesin yenilgiye uğrattıklarında mümkün olabilir.

Çin Devrimi'nin zaferi bu sonucu doğruluyordu. Güney Asya'nın komünist partileri, Tayland'da, Malezya'da ve özellikle Filipinler'de, Vietnam modelinden esinlenen ulusal kurtuluş hareketlerini başlatıyorlardı. Daha sonra, 1964'te Che Guevara aynı düşünce doğrultusunda "iki, üç daha çok Vietnam" önerisini yapacaktı.

İlgili komünist düşünce gruplarının formüle ettiği bağımsız, antiemperyalist "Asya ve Afrika ülkeleri" önerisi, açık ve biraz da erken bir formülasyondu. Bunları Bandung programında da görmek mümkündü, ben de "Güney'in Uyanışı" adlı kitabımda bunun düzenli bir sunumunu yapmıştım. Bu öneriler birikim süreci üzerinde egemenliği kazanma gereğine (içe dönük kalkınma ve kopuş) vurgu yapıyorlardı.

Ne var ki birçok Asya-Afrika ülkesinde bu öneriler 1955-1960'tan itibaren iki kıtanın iktidardaki yönetici sınıflarının tamamı tarafından sulandırılarak hayata geçirildi. Aynı zamanda, Güneydoğu Asya'daki komünist partiler tarafından yönetilen tüm devrimci savaşlar yenilgiyle sonuçlandı, tabii Vietnam hariç. Çıkarılan sonuç şöyleydi: "Milli burjuvaziler"

henüz antiemperyalist mücadele yeteneklerini kaybetmemişlerdir. Bu Sovyetler Birliği'nin de çıkardığı sonuçtu ve bu sebeple Bağlantısızlar cephesini destekliyordu. Tabii Triad emperyalizmi de onlara açık savaş açmıştı.

İlgili ülkelerin komünistleri birbirleriyle berbat ve saçma bir çatışmaya girmiş, ikiye bölünmüşlerdi. Bir bölümü emperyalizmle çatışma hâlindeki mevcut iktidarları "desteklemek" gerektiğini savunuyordu. Moskova da "kapitalist olmayan kalkınma yolu" tezini icat ederek, onların değirmenine su taşıyordu. Diğerleriyse, sadece burjuvaziden bağımsız halk sınıflarının emperyalizme karşı savaşı sürdürebileceğini öne süren Maoist tezi benimsemişlerdi. Sovyetler Birliği ve Çin Komünist Partileri arasında 1957'de su yüzüne çıkan, 1960'tan sonra da iyice belirgin hâl alan çatışma, Asya ve Afrika komünistleri arasında ikinci eğilimi güçlendirmişti.

Bu arada ve kendi payına Bandung'un potansiyeli de on yıllık bir zaman diliminde erimiş, "ulusal burjuvazi"nin antiemperyalist mücadele programı iflas etmişti. Artık emperyalizmin karşı saldırıya geçmesinin koşulları da oluşmuş, Güney ekonomilerinin yeniden kompradorlaştırılmasının, en zayıflarının yeniden kolonize edilmesinin koşulları yaratılmıştı.

Fakat, dayatılan bu geri dönüşü ve ulusal burjuvazilerin mutlak ve kesin yeteneksizliği tezini yalanlarcasına –ki bu görüşe göre Bandung, Soğuk Savaş koşullarında sadece bir parantezdi– bazı Güney ülkeleri emperyalizm tarafından dayatılan yeni küreselleşme içerisinde "yükselen ülkeler" olarak kendilerini dayatmayı başardılar. İyi de, hangi anlamda "yükselen ülke"? Emperyalist Triad'ın oligopollerinin yayılmasına, genişlemesine açık yükselme mi, yoksa söz konusu küreselleşmeyi frenleyip püskürten, oligopollerin hareket alanını sınırlayan, birikimi ulusal kalkınmanın hizmetine sokan bir yükselme

mi? Yükselen ülkelerdeki (ve diğer çevre ülkelerindeki) iktidarların sosyal duruşu, açtıkları veya kapattıkları perspektif yeniden tartışma gündemine girmiş bulunuyor. Bu vazgeçilmez bir tartışmadır ve "kriz sonrası" dünya nasıl olacak, nasıl olmalıdır sorusuyla doğrudan ilgilidir.

Sonuç olarak küreselleşmiş, finanslaşmış ve genelleşmiş oligopollerin emperyalist kapitalizminin krizi başlamış bulunuyor. Daha 2008 finans kriziyle yeniden çöküşe geçmeden önce bile, halklar birinci kurtuluş mücadele dalgasının sonunda içine girdikleri uyuşukluktan çıkmaya başlamış, işçilerin ve halkların kurtuluşu mücadelesini başlatmışlardı.

Bandung döneminde o mücadele içinde olmayan Latin Amerika da (Tricontinental dâhilindeki Küba hariç), bu sefer öncelikli olarak yeni dalgada yerini almış görünüyor.

Elbette birçok yönüyle yenilikler içerse de, 1950'lerin bir dizi tartışması yeniden gündemde. Bütün mesele şu: Bugünün tabiriyle Güney (yükselen ülkeler denilenler ve diğerleri) bağımsız stratejik inisiyatifler alabilecek mi? Halk kitleleri mevcut iktidar sistemlerinde dönüşümler dayatabilecek mi? Güney'deki antiemperyalist halk mücadeleleriyle Kuzey'de sosyalist bilincin gelişmesi arasında bir köprü kurulabilecek mi?

Burada ancak mücadelelerin çözebileceği bu zor sorulara hızlı cevaplar vermekten kaçınmayı tercih ederim. Tabii sonuçlar çıkarıp, önerilerde bulunmak durumunda olan içinde bulunduğumuz dönemin radikal entelektüellerinin yürüttükleri tartışmaların da hakkını vererek...

1950'lerdeki düşünce gruplarının tartışma konusu yaptığı temalar ve ileri sürülen görüşler, esas itibarıyla geçerli olmaya devam ediyor: Çevre halklarının (bölgesel planda, Güney çapında desteklenen) mücadelesi, ancak içe dönük olduklarında ve kopuşla yol alabilir. Bu yolda ilerleyebilmenin koşulu da

sosyalist bir perspektife sahip olmayı gerektirir. Bunun için de, öncelikle küreselleşmiş kapitalist dünya sistemi dâhilinde "yakalama" gibi içi boş hayallerden ve yanılsamalardan kurtulmak gerekir. Bandung, dönemin verili tarihsel bağlamında bağımsız bir tercihin mümkün olabileceğini gösterdi.

Güney'in yeni bir "uyanış"ının gündemde olduğu bugün daha iyisi yapılabilecek mi? Asıl önemlisi, bu sefer Güney'deki ve Kuzey'deki mücadelelerin kavuşması mümkün olabilecek mi? Zira Bandung döneminde böyle bir şeyin esamesi okunmuyordu, emperyalist merkezlerin halkları kendi emperyalist yönetici sınıflarının arkasında saf tutmuşlardı.

O dönemde geçerli olan sosyal demokrat proje, Kuzey'in yararlandığı emperyalist rant olmadan hayal bile edilemezdi. O koşullarda Bandung ve Bağlantısızlar da Soğuk Savaş'ın bir parçası ya da Moskova'nın bir "manipülasyon"u olarak görülmüştü. Asya ve Afrika halklarının bu ilk kurtuluş dönemi tarihinin gerçek boyutu, başlangıçta olmayan Moskova'yı katkı yapmaya ikna etmişti.

Netice itibarıyla, işçilerin ve halkların antiemperyalist enternasyonalizmi oluşturulmayı bekliyor...

Samir Amin
Tüm Çalışmaları

Kitapları

(1964) *L'Egypte nassérienne* [Hassan Riad takma adıyla], Paris: Minuit.

(1965) *Trois expériences africaines de développement: le Mali, la Guinée, et le Ghana,* Paris: PUF.

(1966) *L'économie du Maghreb* (Cilt I: La colonisation et la décolonisation, Cilt 2: Les perspectives d'avenir), Paris: Minuit.

(1967) *Le développement du capitalisme en Côte d'Ivoire,* Paris: Minuit (yeni Sonsöz ile 2. basım 1971).

(1969) *Le monde des affaires sénégalais,* Paris: Minuit.

(1970) *Du Congo français à l'U.E.A.C, Histoire économique de l'Afrique équatoriale 1880-1968* (C. Coquery ile birlikte), Paris/Dakar: Anthropos-IFAN.

(1970) *L'accumulation à l'échelle mondiale, Critique de la théorie du sous-développement,* Paris: Anthropos/IFAN (yeni Sonsöz ile 2. basım 1971, 3. Basım 1988, Paris: Economica). [Dünya Ölçeğinde Birikim]

(1970) *Le Maghreb moderne,* Paris: Minuit.

(1971) *L'Afrique de l'Ouest bloquée, l'économie politique de la colonisation 1880-1970,* Paris: Minuit.

(1973) *Le développement inégal,* Paris: Minuit (2. basım 1974). [Eşitsiz Gelişme]

(1973) *L'échange inégal et la loi de la valeur* (J. J. C. Saigal'ın katkısı ile), Paris: Anthropos-IDEP. [Eşitsiz Ticaret ve Değer Yasası]

(1976) *Éloge du socialisme* (çizim Paul Rebeyrolle), Paris: Editions Maeght.

(1976) *Impérialisme et sous-développement en Afrique,* Paris: Anthropos.

(1976) *La nation arabe: nationalisme et luttes de classes,* Paris: Minuit.

(1976) *L'impérialisme et le développement inégal,* Paris: Minuit. [*Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, çev. Semih Lim, Yordam Kitap, 2018.]

(1977) *La loi de la valeur et le matérialisme historique,* Paris: Minuit. [Değer Yasası ve Tarihsel Materyalizm]

(1979) *Classe et nation dans l'histoire et la crise contemporaine,* Paris: Minuit. [Sınıf ve Ulus]

(1980) *L'économie arabe contemporaine,* Paris: Minuit.

(1981) *L'avenir du maoïsme*, Paris: Minuit. [*Maoizmin Geleceği*, çev. Işık Soner, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993.]

(1981) *L'échange inégal et la loi de la valeur* (4 metin eklenmiş yeni basım), Paris: Anthropos.

(1982) *Irak et Syrie 1960-1980*, Paris: Minuit.

(1985) *La déconnexion, Pour sortir du système mondial*, Paris: La Découverte.

(1988) *Impérialisme et sous-développement en Afrique* (ekleme yapılmış yeni basım), Paris: Economica.

(1988) *L'échange inégal et la loi de la valeur* (ekleme yapılmış yeni basım), Paris: Economica.

(1988) *L'Eurocentrisme, critique d'une idéologie*, Paris: Economica-Anthropos. [*Avrupa-Merkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*, çev. Mehmet Sert, Yordam Kitap, 2018.]

(1989) *La faillite du développement en Afrique et dans le Tiers-Monde*, Paris: L'Harmattan.

(1991) *L'Empire du chaos, La nouvelle mondialisation capitaliste*, Paris: L'Harmattan. [*Kaos İmparatorluğu*, çev. Işık Soner, İstanbul: Kaynak Yayınları.]

(1993) *Itinéraire intellectuel*, Paris: L'Harmattan. [*Entelektüel Yolculuğum*, çev. Uğur Günsür, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2000.]

(1994) *L'Ethnie à l'assaut des nations* (Joseph Vansy'nin katkısı ile), Paris: L'Harmattan, FTM-UNRISD.

(1995) *La gestion capitaliste de la crise*, Paris: L'Harmattan.

(1996) *Les défis de la mondialisation*, Paris: L'Harmattan.

(1997) *Critique de l'air du temps*, Paris: L'Harmattan. [*Kapitalizmin Hayaleti*, çev. Cengiz Algan, Sarmal Yayınları, 1999.]

(2000) *L'hégémonisme des États-Unis et l'effacement du projet européen*, Paris: L'Harmattan.

(2002) *Au-delà du capitalisme sénile, Pour un XXIe siècle non américain*, Paris: PUF.

(2003) *Le monde arabe, enjeux sociaux, perspectives méditerranéennes* (A. El Kenz ile birlikte), Paris: L'Harmattan. [*Avrupa ve Arap Dünyası* (Ali El Kenz ile birlikte), çev. Kemal Ülker, İstanbul: Versus, 2006.]

(2003) *Le virus libéral, La guerre permanente et l'américanisation du monde*, Paris: Le Temps des Cerises. [*Liberal Virüs, Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*, çev. Fikret Başkaya, Yordam Kitap, 2016.]

(2005) *Afrique: exclusion programmée ou renaissance*? (kolektif), Paris: Maisonneuve & Larose.

(2005) *Pour un monde multipolaire*, Paris: Editions Syllepse.

(2006) *Pour la cinquiéme internationale*, Paris: Le Temps des Cerises. [*V. Enternasyonal İçin...*, çev. Fikret Başkaya, İstanbul: Özgür Üniversite, 2007.]

(2008) *Du capitalisme à la civilisation;* Paris: Editions Syllepse. [*Kapitalizmden Uygarlığa*, çev. Yağmur Dönmez, Naim Atabağsoy, Yordam Kitap, 2017.]

(2008) *L'éveil du Sud, Panorama politique et personnel de l'ère de Bandoeng*, Paris: Le Temps des Cerises. [Güney'in Uyanışı]

(2008) *Modernité, religions, démocratie, Critique de l'eurocentrisme, critique du culturalisme*, Paris: Parangon. [*Modernite, Demokrasi ve Din, Kültüralizmlerin Eleştirisi*, çev. Fikret Başkaya, Uğur Günsür, Güven Öztürk, Yordam Kitap, 2016.]

(2009) *Sur la crise: sortir de la crise du capitalisme ou sortir du capitalisme en crise*, Paris: Le Temps des Cerises. [Kriz Üzerine]

(2011) *Global History: A View from the South*, Dakar: Pambazuka.

Kolektif eserlere katkıları

(1968) "Le développement du capitalisme en Afrique noire", *En partant du capital*, Sunuş Victor Fay, Paris: Anthropos.

(1969) "L'idéologie des harmonies universelles et la théorie de l'équilibre de la balance des paiements extérieurs", *Annales de la Faculté de droit et des sciences économiques*, Dakar.

(1969) "Niveau des salaires, choix des techniques de production et répartition du revenu: la théorie confrontée à l'expérience africaine" *Les problémes des salaires dans le développement économique*, Sunuş A. D. Smith, Cahier 10, Institut International d'Etudes Sociales, Librairie Sociale et Economique, Paris.

(1970) "L'évolution des structures du financement du développement économique en Egypte de 1952 à 1967", *Studies in the economic history of the Middle East*, M. A. Cook (ed.), Londra: Oxford University Press.

(1971) "Industrialisation: Côte d'Ivoire, économie du développement, Ghana, Guinée, Mali, Maroc", *Encyclopedia universalis*, Paris.

(1971) "L'Afrique sous-peuplée", *Population, éducation, développement en Afrique au Sud du Sahara*, Bureau régional pour l'éducation en Afrique, BREDA, Dakar.

(1971) "La politique coloniale française à l'égard de la bourgeoisie commerçante sénégalaise 1820-1960", *The development of indigenous trade and markets in West Africa*, C. Meillassaoux ve D. Forde (ed.), Londra: Oxford University Press.

(1972) "Önsöz", Ahmed Ould Daddah *Contribution à l'étude du développement des transports sur le fleuve Sénégal*, Dakar: Université de Dakar.

(1972) "Önsöz: Sous-développement et dépendance en Afrique noire, les origines historiques et les formes contemporaines", B. Barry *Le Royaume du Walo, le Sénégal avant la conquête*, Paris: Maspero.

(1972) *Quel développement?* Douala: IPD.

(1972) "Sunuş", *Problèmes actuels de l'unité africaine*, SNED, Cezayir.

(1972) "Zone franc et développement", *Afrique et intégration monétaire*, R. Tremblay (ed.), Montreal: Université de Montréal.

(1973) "L'homme et sa production", *Guides de recherches, L'Afrique noire*, D. Martin & T. Yannopoulo (ed.), Fondation nationale des sciences politiques, Paris: Armand Colin.

(1973) "Le modèle théorique de l'accumulation et du développement économique et social contemporain", *Collection d'études sur le développement économique et social*, Dakar: NEA, sayı 1.

(1973) *Procès intenté par le Tiers-Monde à l'Europe*, Institut d'études politiques, Paris.

(1974) *Échanges internationaux et sous-développement*, Sunuş G. K. Amoa ve O. Braun, Paris/Dakar: Anthropos-IDEP.

(1974) "Giriş", *Les migrations contemporaines en Afrique de l'Ouest*, Londra: Oxford University Press.

(1974) "Le capitalisme et la rente foncière", *La question paysanne et le capitalisme*, S. Amin ve K. Vergopoulo, Paris/Dakar: Anthropos-IDEP.

(1974) "Sunuş", Pierre Amon "Révolution culturelle et dialectique du centre et de la périphérie", *Sociologie et révolution*, kol. 10-18, Paris.

(1975) "Le statut de la rationalité économique; la critique de la micro-économie", *La plannification du sous-développement*, Amin, Franco ve Sow, Dakar/Paris: IDEP-Anthropos.

(1975) "Önsöz", Samuel Nana Sinkam *Les pays candidats au processus de développement*, Paris: Mouton.

(1975) "Sunuş", *Impérialisme et théories sociologiques du développement*, B. Sine (ed.), Dakar/Paris: IDEP-Anthropos.

(1975) "Une crise structurelle", *La crise de l'impérialisme*, Amin, Faire, Hussein ve Massiah, Paris: Minuit.

(1976) "Le Tiers-Monde et l'ordre économique international", *Emancipation des économies captives*, M. Dia (ed.), Paris: Anthropos.

(1976) "Le transfert de technologie", *Encyclopedia universalis*, Universalia'ya ek.

(1976) "Perspectives de la localisation internationale des activités industrielles, Etudes de politique industrielles", GRESI, Sanayi ve Araştırma Bakanlığı, Paris.

(1976) "Réponse à une questionnaire", *Pour un autre développement*, Biron ve Henry (ed.), Paris: PUF.

(1976) "Sunuş", *Conscience du développement et démocratie*, P. Lissouba (ed.), Dakar: NEA.

(1976) "Sunuş", *Lire le capitalisme*, Beaud, Bellon ve François (ed.) Paris: Anthropos.

(1977) "L'alphabétisation et l'éducation de masse pour le développement", *Confrontation pluridisciplinaire sur l'alphabétisation*, Persépolis Kolokyumu, L. Bataille (ed.), Paris: UNESCO.

(1977) "La stratégie de la révolution socialiste dans le Tiers-Monde", *Connaissance du Tiers-Monde*, Cahiers Jussieu, Sayı 4, Paris 7 Üniveritesi, kol. 10-18.

(1977) "Le Marxisme après 1945", *Larousse Ansiklopedisi*, Paris.

(1977) "Sunuş", *Le capitalisme difforme et la nouvelle question agraire, l'exemple de la Grèce moderne*, K. Vergopoulos (ed.), Paris: Maspero.

(1978) "Développement autocentré, autonomie collective et NOEI", *L'Occident en désarroi*, Paris: Maspero.

(1978) "N'attendons pas 1984", *Réflexions sur la nouvelle crise économique mondiale*, A. G. Frank (ed.), Paris: Maspero.

(1978) "Sociétés pré-capitaliste et capitalisme", *L'Accumulation dépendante*, A. G. Frank ve S. Amin (ed.), Paris: Anthropos.

(1979) "La faillite de la science bourgeoise et l'éloge du socialisme", *Rebeyrolle: Peintures, 1968-1978*, Paris: Editions Maeght.

(1979) "La France et le Tiers-Monde" *Vincennes ou le désir d'apprendre*, A. Moreau (ed.), Paris 7 Üniversitesi, Paris.

(1979) "L'avenir des relations économiques internationales", *Le dialogue inégal*, Amin, Nyerere ve Peren, Cenova: CETIM.

(1979) "Plaidoyer pour un NOE mondial", *Marxismo, Democrazia e diritto dei Popoli, Scritti in onore di Lelio Basso*, Roma: FrancoAngeli.

(1979) "Réflexions sur la théorie de l'impérialisme", *La France et le Tiers-Monde*, Grenoble: PUG.

(1979) "Réflexions sur la théorie de l'impérialisme", *Le Tiers-Monde et la gauche*, Paris: Seuil.

(1979) "Sonsöz: L'économie politique de l'Afrique dans la crise contemporaine", *Les 50 Afriques*, H. Bourges ve C. Wauthier (ed.), Cilt 2, Paris: Seuil.

(1980) "A propos de la coopération CEE-Maghreb, Tunus Kolokyumu (Mayıs 1979)", *La coopération Europe-Maghreb*, Tunus Üniversitesi Yayınları.

(1980) "Développement autocentré, autonomie collective et NOEI", *L'avenir industriel de l'Afrique*, Amin, Faire ve Malkin (ed.), Paris: L'Harmattan.

(1980) "Le contenu technologique de la self-reliance", *Technologie et industrialisation en Afrique*, F. Yachir (ed.), Dakar: CODESRIA Kitap Dizisi.

(1980) *Les années 1980*, 1980'ler Üzerine Kolokyuma Katkı, Milli İktisat Bakanlığı, Paris.

(1980) "Sous-développement et histoire, le cas de l'Afrique", *History and Underdevelopment*, L. Blussé (ed.), Leiden Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü.

(1981) "Les rapports Nord-Sud dans la crise", *Annuaire économique et géopolitique mondial*, Paris: Maspero.

(1981) "Önsöz", B. Founou *Fondements de l'économie de traite du Sénégal*, Paris: Silex.

(1982) *La crise, quelle crise?* (Arrighi, Frank ve Wallerstein ile birlikte), Paris: La Découverte.

(1982) "L'avenir du monde arabe dépend-il de la CEE?", *Le Maroc et le monde arabe face à la CEE*, Faslı İktisatçılar Derneği, Rabat.

(1982) "Le conflit du Moyen Orient dans une perspective mondiale", *Coopération euro-arabe*, B. Khader (ed.), cilt 3, Louvain Üniversitesi.

(1982) "Les conditions d'une solidarité euro-africaine", *Université et développement solidaire*, Boulogne-Billancourt: B. Levrault.

(1982) "Önsöz", C. Quiminal *Le Kampuchea, Viet Nam, Cambodge, guerres et indépendance*, Paris: Anthropos.

(1983) "Plaidoyer pour le progrès", *Stratégies pour l'an 2000, Du Tiers-Monde à la troisième puissance mondiale*, D. Ratsiraka (ed.), Paris: Editions Afrique Asie Amérique latine.

(1984) "Le contexte économique des relations euro-arabes", *Les relations euro-arabes*, Mons Üniversitesi.

(1984) "Quel avenir pour la Mediterranée?", Napoli Kolokyumuna Giriş (Ekim 1983) – Fransızca ve İtalyanca, *Stratégie alternative di Sviluppo della Regione Mediterranea*, Roma: IASM.

(1984) "Sunuş", F. Yachir *Crise et redéploiement dans la sidérurgie*, Paris: Silex.

(1984) "Sunuş", L. Gakou *La crise de l'agriculture africaine*, Paris: Silex.

(1985) "Les perspectives du socialisme à l'aube du XXIe siècle", *Le socialisme à l'aube du XXIe siècle*, M. Nikolic (ed.), ISER, Paris.

(1985) "Sunuş", F. Mellah *De l'unité arabe*, Paris: L'Harmattan.

(1986) "Les conditions d'une autonomie dans la région méditerranéenne", *Pour une définition de nouveaux rapports Nord-Sud*, S. Mappa (ed.), Paris: Publisud.

(1986) "Yorumlar", *Les Arabes et l'Afrique*, kolektif (Arap Birliği Çalışmaları Merkezi), Paris: L'Harmattan.

(1987) "Questions posées à l'analyse de l'expansion mondiale du capitalisme" *Dependency Issues in Korean Development*, K. D. Kim (ed.), Seul: Seoul National University Press.

(1987) "Sunuş", *Agriculture au Maroc*, Thami el Khyari (ed.), Casablanca: Okad.

(1987) "Sunuş", F. Yachir *Les enjeux miniers en Afrique*, Paris: Karthala.

(1987) "Sunuş", Y. Sertel *Nord-Sud: crise et immigration, le cas turc*, Paris: Publisud.

(1988) "Bilan de la coopération afro-arabe", *OUA, 25 ans, Indépendance et libération*, Dakar: PANA.

(1988) *La Méditerranée dans le systéme mondial* (F. Yachir ile birlikte), Paris: La Découverte.

(1988) "Önsöz", *La longue marche pour la démocratic en Afrique*, P. A. Nyong'o (ed.), Paris: Publisud.

(1989) "Etat, nation, ethnie et minorités dans la crise", *A Construçao da Naçao em Africa*, Bissau: INEP.

(1989) "Önsöz", S. Amin, D. Chitala ve I. Mandaza: *Afrique australe face au défi sud africain*, Paris: Publisud.

(1989) "Önsöz", C. Zarour *La coopération afro-arabe, bilan d'une décennie 1975-1985*, Paris: L'Harmattan.

(1989) "Önsöz", C. Zarour *La coopération arabo-sénégalaise, bilan d'une décennie 1975-1985*, Paris: L'Harmattan.

(1989) "Une autre configuration des relations internationales Ouest-Est-Sud est-elle souhaitable, probable, ou possible?", Forum Delphes, *La CEE: chance ou contrainte pour la transformation sociale*, Paris: L'Harmattan.

(1989) "Vers une théorie de la culture libérée de l'eurocentrisme", *Sociology in the World, Essays in honour of Ulf Himmelstrand*, Upsala: Upsala Üniversitesi.

(1990) "Contribution au débat", F. Mansour *L'impasse du monde arabe, les racines historiques*, Paris: L'Harmattan.

(1990) "Önsöz", A. Amara ve diğerleri *L'agriculture africaine en crise*, Paris: L'Harmattan.

(1991) "A la périphérie, fin de la libération nationale?", Amin, Arrighi, Frank, Wallerstein, *Le grand tumulte? Les mouvements sociaux dans l'économie-monde*, Paris: La Découverte.

(1991) "La Pax Americana, une guerre Nord-Sud", *La guerre du pétrole*, G. de Selys ve D. van Doninck (ed.), Brüksel: EPO.

(1991) "Önsöz", *L'Europe face au Sud, Les relations avec le monde arabe et africain*, M. Capron (ed.), Paris: L'Harmattan.

(1992) "La géopolitique de la région Méditerranée-Golfe; la question de la défense arabe", S. Amin ve diğerleri, *Les enjeux stratégiques en Méditerranée*, Paris: L'Harmattan.

(1992) "Önsöz", F. Yachir *La Méditerranée dans la révolution technologique*, Paris: L'Harmattan.

(1992) "Önsöz", S. Khennas *Le défi énergétique en Méditerranée*, Paris: L'Harmattan.

(1992) "Önsöz", S. Khennas ve diğerleri *Stratégies et politiques énergétiques au Maghreb et en Egypte*, Tunus: Salammbo.

(1993) "Mondialisation et accumulation capitaliste", S. Amin ve diğerleri, *Mondialisation et accumulation*, Paris: L'Harmattan.

(1994) "A propos de la régulation", *Futur antérieur, école de la régulation et critique de la raison économique*, F. Sebai ve C. Vercelone (ed.), Paris: L'Harmattan.

(1994) "État, politique et économie dans le monde arabe", P. G. Casanova *État et politique dans le Tiers-Monde*, Paris: L'Harmattan.

(1994) *Le cinquantenaire des institutions de Bretton Woods*, Montreal: CEAD.

(1994) *Les intégrations régionales: une alternative à la crise de l'Afrique*, D. Horman (ed.), Brüksel: CETIM-GRESEA.

(1994) "Le Tiers-Monde reste la zone des tempêtes", *Les grands entretiens du Monde*, Paris: Le Monde.

(1994) "Sunuş", F. Charaffeddine *Culture et idéologie dans le monde arabe*, Paris: L'Harmattan.

(1995) "1492", *L'Afrique entre l'Europe et l'Amérique, Le rôle de l'Afrique dans la rencontre de deux mondes 1492-1992*, E. M'Bokolo (ed.), Paris: UNESCO.

(1995) "Autour de l'abolition de l'esclavage par la Première République", *Les abolitions de l'esclavage, 1793, 1794, 1848*, M. Dorigny (ed.), PU Vincennes-UNESCO.

(1995) "L'avenir de la polarisation mondiale", *El Mundo Actual, Situacion y alternativas* koleksiyonu, Meksiko: UNAM.

(1995) "L'importance du Sommet Social des Nations-Unies" S. Amin, B. Hammouda, Founou, *Afrique et monde arabe, échec de l'insertion internationale*, Paris: L'Harmattan.

(1995) "Önsöz", H. Ben Hammouda *Tunisie, Ajustement et difficulté de l'insertion internationale*, Paris: L'Harmattan-FTM.

(1995) (Haziran) "Les conditions d'une relance du développement", CIFEDHOP, Tematik Koleksiyon, Sayı 3, J. Hénaire (ed.), Mondialisation et Particularismes, Cenevre.

(1996) "Le défi de la mondialisation", *Actuel Marx: Congrès Marx-International*, Paris: PUF.

(1996) "Pour une stratégie de la libération", *Les transitions démocratiques*, L. Hurbon (ed.), Paris: Syros.

(1996) "Quelles solidarités pour l'an 2000?", *La solidarité est la tendresse des peuples*, Liber Sociorium Pierre Galand, Brüksel: Luc Pire.

(1996) "Sunuş", Abdoun, Abouhani, Ben Hammouda, El Kenz, Jabi ve Yachir *Le Maghreb: enlisement ou nouveau départ*, Paris: L'Harmattan.

(1996) "Y-a-t-il un projet chinois?", *Relations sociales et acteurs sociaux à l'Est*, Paris: L'Harmattan.

(1997) "Aux origines de la catastrophe économique de l'Afrique", *Le Centenaire de l'AOF*, S. Mbaye (ed.), Dakar.

(1997) "Les exigences d'un programme de libération", *Conflits des civilisations ou dialogues des cultures*, F. Labib (ed.), Kahire: AAPSO.

(1997) "Önsöz", F. Nohra *Théories du capitalisme mondial*, Paris: L'Harmattan.

(1997) "Önsöz", H. Ben Hammouda *Les Pensées uniques en économie*, Paris: L'Harmattan.

(1997) "Pour aller vers un monde libre", *Les chemins de la raison; XXe siècle: La France à la recherche de sa pensée*, J. Wilke, J. M. Gabaude ve M. Valée (ed.), Paris: L'Harmattan.

(1998) "Önsöz", F. Sarr *L'Entrepreneuriat féminin au Sénégal*, Paris: L'Harmattan.

(1999) "L'Afrique dans le système mondial en transformation", H. Ben Hammouda *Afrique: pour un nouveau contrat de développement*, Paris: L'Harmattan.

(1999) "La mondialisation des luttes sociales", *L'autre Davos*, F. Houtart ve F. Polet (ed.), Paris: L'Harmattan (İngilizce, İspanyolca ve Arapça da dâhil olmak üzere 17 dile çevrildi).

(1999) "Önsöz", F. W. Ngizua *L'idéologie libérale et les rapports Nord-Sud*, Paris: L'Harmattan.

(1999) "Retour sur la question de la transition socialiste", *Actuel Marx: Octobre 1917, Causes, impacts, prolongements*, B. Drweski (ed.), Paris: PUF.

(2000) "Capitalisme, démocratic et développement", *Alternatives Economiques et Sociales*, L. Abdelmalki, A. Peeters (ed.), L'inter disciplinaire, Limonest, Belçika: GRESEA.

(2000) "De l'outil à l'usage: les batailles pour le contrôle des autoroutes de l'information", *Enjeux des technologies de la communication en Afrique*, A. C. Locquay (ed.), Paris: Karthala.

(2000) "L'intégration régionale comme stratégie pour le renforcement de la compétitivité des économies africaines", *La competitivité future des économies africaines*, A. Sall (ed.), Paris: Karthala.

(2000) "Önsöz", *Économie et Société au Bénin*, P. Hountondji (ed.), Paris: L'Harmattan.

(2000) "Önsöz", *Le Sénégal à la veille du troisième millénaire*, A. A. Dieng (ed.), Paris: L'Harmattan.

(2000) "Önsöz", S. Bouamana *Algérie, les racines de l'intégrisme*, Brüksel: EPO.

(2001) "Après Seattle", *Pour une construction citoyenne du monde*, Paris: Syllepse-Espaces Marx.

(2001) "Les attentats du 11 Septembre", *L'Empire en guerre, Le monde après le 11 Septembre*, kolektif, Paris: Le Temps des Cerises.

(2002) "Önsöz", *Endettement puis ajustement*, M. Diouf (ed.) Paris: L'Harmattan.

(2002) "Önsöz", *L'Afrique dans la mondialisation*, M. Diouf (ed.) Paris: L'Harmattan.

(2003) "Önsöz", *Les premiers pas de la FEANF 1950-1955*, A. A. Dieng, Paris: L'Harmattan.

(2003) "Önsöz: Vers une théologie islamique de la libération", *Un Islam à vocation libératrice*, M. M. Tahaa (ed.), Paris: L'Harmattan.

(2004) "Dérives de la modernité: le cas de l'Afrique et du monde arabe", Annals XX, Andora: Estiu Üniversitesi.

(2004) "L'alternative au système néolibéral mondialisé et militarisé: l'impérialisme aujourd'hui et l'offensive hégémonique des États-Unis", CODESRIA konferans sunumu, Kampala.

(2004) "La nouvelle question agraire: trois milliards de paysans menacés", *Mondialisation des résistances, l'état des luttes 2004*, Paris: FMA-Syllepse.

(2004) "Mondialisation ou apartheid à l'échelle mondiale", *Actuel Marx: Le capital et l'humanité*, Paris: PUF, sayı 31.

(2005) *Les luttes paysannes et ouvrières face aux défis du XXIe siècle*, S. Amin ve diğerleri, Paris: Les Indes Savantes.

(2005) *Mondialisation des résistances, l'état des luttes 2002*, S. Amin ve F. Houtart (ed.), Paris: L'Harmattan.

(2005) "Önsöz", *La coopération Nord-Sud, l'éthique de la solidarité comme alternative*, A. M. Baheta (ed.), Paris: Cetri-Harmattan.

(2005) "Önsöz", *Délégitimer le capitalisme*, F. Houtart (ed.), Brüksel: Colophon.

(2005) "Quel avenir pour les Nations-Unies?", *ONU: Droits pour tous ou loi du plus fort?*, J. Duchatel ve F. Rochat (ed.), Cenevre: CETIM.

(2006) "Au-delà de la mondialisation libérale: un monde meilleur ou pire?", *Actuel Marx: Fin du néoliberalisme*, Paris: PUF.

(2006) "La réforme des institutions de Bretton Woods et la transformation nécessaire du système mondial", *Repenser Bretton Woods*, H. Ben Hammouda ve M. Kassé (ed.), Paris: CODESRIA/Karthala.

(2006) "La révolution technologique au cœur du capitalisme vieillissant", *L'économie autrement, hommage à Jacques Nagels*, M. Telo (ed.), Brüksel: Editions Université de Bruxelles.

(2006) "Le communisme égyptien face au défi de la modernité et de l'impérialisme", *Communistes dans le monde arabe*, K. Mroué ve S. Amin (ed.), Paris: Le Temps des Cerises.

(2006) "Le Moyen Orient dans la géopolitique de l'impérialisme contemporain; l'impérialisme en Irak", *Atlas alternatif*, F. Delorca (ed.), Paris: Le Temps des Cerises.

(2007) "La militarisation de la mondialisation; géopolitique de l'impérialisme contemporain", *Justice international et impunité, le cas des États-Unis*, N. Andersson (ed.), Paris: L'Harmattan.

(2007) "L'économie politique du XXe siècle", *Mondialisation, comprendre pour agir*, A. Peeters (ed.), Brüksel: Grip-Complexe.

(2007) "Önsöz", *Luttes politiques et résistances feminines en Afrique*, F. Sarr (ed.), Dakar: Editions Panafrika.

(2008) "La Chine, la mondialisation et le développement", *Introduction au développement international*, P. Beaudet (ed.), Ottowa: Ottowa Üniversitesi Yayınları.

(2008) "La question de la dette", *Nous ne devons rien*, Dakar: CONGAD.

(2008) "Önsöz", *Le post-modernisme et le nouvel esprit du capitalisme:* sur une philosophie globale d'empire, N. Foe (ed.), Dakar: CODESRIA.

(2009) "Fransızca Basım için Önsöz", *En finir avec la dépendance à la dette*, Y. Tandon, Cenevre: CETIM/South Centre.

Makale ve yazıları

(1955) "Où va l'Egypte?", *Démocratie Nouvelle*, Paris, s. 739-742 [Said El Mısri takma adıyla].

(1956) "Problèmes actuels de l'économie égyptienne", *Economie et Politique*, Paris, sayı 26, s. 46-55 [Pierre Dupont takma adıyla].

(1958-1960) *L'économie et les finances de la Syrie et des pays arabes*, Damas, 7 makalelik seri (Fransızca): "Les facteurs qui conditionnent la circulation fiduciaire en Egypte" (Sayı 20, Ağustos 1959); "Les flux monétaires et

financiers en Egypte" (Sayı 22, Ekim 1959); "Le commerce et l'exportation du coton en Egypte" (Sayı 24, Aralık 1959); "L'industrie textile en Egypte" (Sayı 28, Nisan 1960); "Le programme d'industrialisation de l'Egypte" (Sayı 29, Mayıs 1960); "Le marché des produits pharmaceutiques" (Sayı 31, Temmuz 1960); "Les industries extractives et le pétrole" (Sayı 34, Ekim 1960).

(1958) "Forces inflationnistes et forces déflationnistes dans l'économie égyptienne", *L'Egypte contemporaine*, üç aylık dergi (Fransızca ve Arapça), Kahire, sayı 294, s. 5-36.

(1959) "Le financement des investissements dans la province égyptienne de la RAU", *L'Egypte contemporaine*, üç aylık dergi (Fransızca ve Arapça), Kahire, sayı 297 ve 299, s. 5-29.

(1960) "Pression démographique et stratification sociale dans les campagnes égyptiennes", IEDES Çalışma Grubu, *Tiers-Monde*, cilt 1, sayı 3.

(1960) "Structures et développement de l'économie égyptienne", *Economie et Politique*, sayı 72, s. 36-53 [Yves Durelle takma adıyla].

(1960) (Aralık) "Le nassérisme", *Démocratie nouvelle*, yıl 4, sayı 12, s. 55-103 [Said El Mısri takma adıyla].

(1961) (Aralık) "L'explotation du pétrole en Egypte", *Revue de Droit contemporain*, Paris, s. 36-39.

(1962) "Les trois âges de la société égyptienne", *Partisans*, Paris, sayı 7, s. 22-50 [Hassan Riad takma adıyla].

(1962) (Temmuz) "Le commerce extérieur de la République du Mali", *Bulletin mensuel de la BCEAO*, Dakar/Paris, sayı 81.

(1963) "Les trois âges de la société égyptienne", *Partisans*, Paris, sayı 8, s. 42-58 [Hassan Riad takma adıyla].

(1963) "En Egypte, Société militaire et capitalisme d'État", *Révolution*, Paris, sayı 1 ve 2 [Hassan Riad takma adıyla].

(1963) "La lutte des classes en Afrique", *Révolution*, Paris, sayı 3, s. 50-65 [Hassan Riad takma adıyla].

(1967) "Le commerce interafricain", *Le Mois en Afrique*, Paris, sayı 24, s. 61-80.

(1967) "Le développement du capitalisme en Afrique noire", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 6, s. 23-46.

(1969) "La bourgeoisie d'affaires sénégalaise", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 12, s. 29-42.

(1969) "Pour un aménagement du système monétaire des pays africains de la zone franc", *Le Mois en Afrique*, Paris, sayı 41, s. 18-45.

(1969) (Ağustos-Eylül) "Sous-développement et marché international: l'expérience africaine", *Politique aujourd'hui*, aylık dergi, Paris, s. 111-116.

(1970) "La révolution culturelle et le marxisme", *Que Faire?*, Paris, sayı 5, s. 3-10 [Pierre Amon takma adıyla].

(1970) "Le commerce international et les flux internationaux de capitaux", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 15, s. 77-102.

(1970) (Temmuz) "Les limites de la 'Révolution Verte'", *CERES*, aylık FAO dergisi, Roma, cilt 3, sayı 4, s. 49-52.

(1971) "Bilan de la première décennie des indépendances en Afrique noire, le développement économique", *Présence Africaine*, özel sayı: Réflexions sur la première décennie des indépendances en Afrique noire, Paris.

(1971) Kitap eleştirisi "Mario de Andrade ve Marc Olivier *La guerre en Angola*", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 22, s. 258-260.

(1971) Kitap eleştirisi "Serge Thion *Le pouvoir pâle*", *Tiers-Monde*, cilt 12, sayı 48, s. 890-891.

(1971) "Révolution culturelle et dialectique du centre et de la périphérie", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 21, s. 157-167 [Pierre Amon takma adıyla].

(1971) (Nisan-Haziran) "Développement et transformations structurelles, l'expérience de l'Afrique 1950-1970", *Economie Rurale*, Paris, sayı 88, s. 3-14.

(1971) (Haziran-Temmuz) "L'Afrique de l'Ouest bloquée", *Africasia*, Paris.

(1971) (Aralık) "Un bilan du développement économique des deux dernières décennies en Afrique", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1971) (Aralık) "Une croissance sans développement", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1972) "CNUCED 3, un bilan", *Bulletin of Peace Proposals*, Oslo: Oslo Üniversitesi Yayınları, cilt 111, sayı 3.

(1972) "Développement et transformations structurelles, En partant du 'Rapport Pearson'", *Tiers-Monde*, cilt 13, sayı 51.

(1972) "Le modèle théorique d'accumulation et de développement dans le monde contemporain, et sous-développement et dépendance en Afrique noire", *Tiers-Monde*, cilt 13, sayı 52, s. 753-778.

(1972) (Mart-Nisan) "Sous-développement et dépendance en Afrique noire contemporaine", *Partisans*, sayı 64, s. 3-34.

(1972) (Mart-Haziran) "L'Afrique sous-peuplée", *Développement et civilisations*, Paris, sayı 47 ve 48, s. 39-67.

(1973) "A propos de '7 thèses erronées sur l'Amérique latine'", *L'Homme et la Société*, sayı 27, s. 177-191.

(1973) "Croissance n'est pas développement", *Forum du Développement*, Cenevre & New York, sayı 3.

(1973) "La dimension mondiale de la lutte des classes", Minuit, Paris, sayı 3, s. 33-45.

(1973) "Le paradox africain", *CERES*, cilt 6, sayı 34, s. 29-33.

(1974) "Eloge du socialisme", *L'Homme et la Société*, sayı 31-32, s. 3-14.

(1974) "Feminisme et lutte des classes" (Eynard ve Stuckey ile birlikte), *Minuit*, Paris, sayı 7, s. 51-72.

(1974) "Les problèmes de l'environnement en Afrique", *Espaces et Sociétés*, Paris, sayı 10-11, s. 7-14.

(1974) "S. Amin et I. Eynard, Los Angeles, US of Plastika", *L'Homme et la Société*, sayı 33-34, s. 181-210.

(1974) "Une crise structurelle", *Minuit*, Paris, sayı 9, s. 2-27.

(1974) "Vers une nouvelle crise structurelle du capitalisme", *Sociologie et Sociétés*, Montreal, cilt 6, sayı 2, s. 181-210.

(1974) (Ocak) "Le monde périphérique", *L'économiste du Tiers-Monde*, Paris.

(1974) (Mart-Nisan) "Les étapes d'évolution du capitalisme périphérique", *Economie et humanisme*, Paris, sayı 216, s. 29-33.

(1974) (Ekim) "Européens, soyez tiers-mondistes", *Le Sauvage*, Paris, sayı 18.

(1974) (Kasım) "La crise", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1975) "Autogestion yougoslave et développement africain", *Ethiopiques*, Dakar, sayı 1.

(1975) "C'est une crise de l'impérialisme", *Minuit*, Paris, sayı 14, s. 38-54.

(1975) "Quelle éducation pour quel développement?", *Perspectives*, Paris, UNESCO, cilt 5, sayı 1, s. 52-56.

(1975) "Vocations universelles et aires structurelles", *Minuit*, Paris, sayı 15, s. 59-67.

(1975) (Şubat) "Une crise structurelle", *Jeune Afrique*, Paris.

(1975) (17 Şubat) "Le Tiers-Monde peut-il faire front?", *Le Nouvel Observateur*, Paris.

(1975) (11 Mart) "Abandonner le modèle occidental de consommation", *Le Monde*, Paris.

(1975) (Nisan-Mayıs) "L'association eurafricaine, quelques aspects du problème", *Eurafrica*, Paris.

(1975) (Haziran) "Une remise en cause de l'ordre international", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1975) (Ağustos-Eylül) "Mise au point", *Temps Modernes*, Paris.

(1976) "A propos de la critique", *L'Homme et la Société*, sayı 39-40, s. 3-18.

(1976) "L'art: integration ou révoke", *Minuit*, Paris, sayı 20, s. 54-71.

(1976) "Les perspectives internationales de la localisation industrielle, un point de vue arabo-Africain", *Options Méditerranéennes*, Paris, sayı 36.

(1976) "Le Tiers-Monde et le NOEI", *Cultures*, Paris, UNESCO, cilt 3, sayı 4, s. 59-70.

(1976) (14 Mayıs) "Sept propositions pour le Tiers Monde", *Jeune Afrique*, sayı 801.

(1976) (Temmuz-Ağustos) "A mi-chemin du dialogue Nord-Sud, Pour une stratégie de rupture", *Economica*, Paris, sayı 25.

(1976) (Ekim) "La Coopération intelectuelle pour un nouvel ordre économique, indépendance ou autarcie?", *Informations UNESCO*, sayı 707-708, Le Courrier de l'UNESCO, 29. Yıl.

(1976) (Kasım-Aralık) "Pour on ordre économique multipolaire et démocratique", *L'Ouest Africain*, Dakar.

(1977) "La structure de classe du système impérialiste contemporain", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 45-46, s. 69-88.

(1977) (Şubat) "Le Tiers-Monde et la division internationale du travail, Autarcie ou ordre multipolaire démocratique", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1977) (Mart) "Cultures et structures pré-capitalistes", röportaj, *Pépéhuit*, Paris, Université de Vincennes.

(1977) (2 Haziran) "Les perspectives de la localisation internationale des activités industrielles, un point de vue arabo-africain", *Cahiers de la Toison d'Or*, Brüksel.

(1978) "A propos du NOEI et de l'avenir des relations économiques internationales", *Africa Development*, Dakar, cilt 3, sayı 4, s. 133-149.

(1978) "Développement autocentré, autonomie collective et OEI", *Africa Development*, Dakar, cilt 3, sayı 1.

(1978) "Développement et environnement", *Tiers-Monde*, cilt 19, sayı 73, s. 47-60.

(1978) "L'auto-dépendance collective et le nouvel ordre économique international, Développement et progrès socioéconomique", *Revue de l'organisation de la Solidarité des peuples afro-asiatiques*, Kahire, cilt 2, sayı 3.

(1979) "La structure de classe du système impérialiste contemporain", *Socialism in the World*, Belgrad, sayı 12, s. 5-22.

(1979) "Le développement inégal et la question nationale", *L'Homme et la Société*, Paris, sayı 51-54, s. 3-47.

(1979) "Le NOEI, Développement et progrès socio-économique", Kahire, cilt 3, sayı 6.

(1979) "Les perspectives de l'Afrique Australe", *Tiers-Monde*, cilt 20, sayı 77, s. 7-26.

(1979) "Réflexions sur la théorie de l'impérialisme", *Socialism in the World*, sayı 13, s. 165-185.

(1979) (Ocak) "Le NOEI et l'éducation", *Ethiopiques*, Dakar.

(1979) (Mayıs) "Vers une nouvelle vague de luttes populaires", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1980) "Du Rapport Pearson (1970) au Rapport Brandt (1980), ou la Crise de l'idéologie du Développement", *Africa Development*, Dakar, cilt 5, sayı 3, s. 5-20.

(1980) "La question nationale", *L'Homme et la Société*, sayı 55-58, s. 3-38.

(1980) "Le NOEI, Quel avenir?", *Tiers-Monde*, cilt 21, sayı 81, s. 41-62.

(1980) "Quelques réflexions sur les méthodes d'analyse du monde contemporain", *Revue juridique, politique et économique du Maroc*, sayı 8.

(1980) "Révolution ou décadence? La crise du système impérialiste contemporain et celle de L'EmpireRomain", Sage Publication Inc. California, *Review*, cilt 4, sayı 1, s. 155-167.

(1980) "Vers un nouvel ordre économique mondial", *Alternatives non violentes*, Paris, sayı 37.

(1981) "L'industrie au service de l'agriculture, Une critique de la stratégie du CILLS et du Club du Sahel", *Africa Development*, Dakar, cilt 5, sayı 3, s. 116-126.

(1981) (1 Nisan) "Priorité aux industries de soutien à l'agriculture", *Le Continent*, Paris.

(1981) (1 Nisan) "Entretien sur le pétrole et les relations arabo-africaines", *Le Pétrole et le Gaz Arabes*, sayı 289.

(1981) (Nisan) "Le Tiers-Monde", röportaj, *Partis Pris*, Montreal, sayı 28.

(1981) (Eylül) "Développement et sous-développement, l'endroit et l'envers du fait impérialiste", *Des Femmes en mouvement*, Paris, sayı 59.

(1981) (Eylül-Ekim) "L'industrialisation au service de l'agriculture", CERES, cilt 14, sayı 83.

(1982) "A propos du NOEI et de l'avenir des Relations Economiques Internationales", *Socialism in the World*, Belgrad, sayı 29.

(1982) "Technologies et Développement", *Socialism in the World*, Belgrad, sayı 30-31, s. 239-257.

(1982) (Ekim-Aralık) "Y-a-t-il une économie politique du fondamentalisme islamique?", *Peuples Méditerrannéens*, sayı 21.

(1982) (3 Aralık) "Les options du FMI sont porteuses de révoltes populaires", *Le Soir*, Brüksel.

(1983) "Expansion ou crise du capitalisme", *Revue marocaine de droit et d'économie du développement*, Casablanca, sayı 5.

(1983) "Expansion ou crise du capitalisme?", *Socialism in the World*, sayı 37, s. 233-272.

(1983) "Le Marxisme en Afrique et en Asie", *Socialism in the World*, sayı 34, s. 90-138.

(1983) (Nisan) "Crise: la sortie est à la gauche", *Afrique/Asie*, sayı 294.

(1983) (Nisan) "La sortie à gauche de la crise", *Bulletin de l'IFDA*, Cenevre, sayı 34, s. 70-74.

(1983) (Eylül-Ekim) "La crise, le Tiers-Monde et les relations Nord-Sud et Est-Ouest", *Nouvelle Revue Socialiste*, Paris, sayı 65, s. 3-8.

(1983) (Ekim-Kasım) "Quel développement pour le Tiers-Monde?", *Le Citoyen*, Dakar, sayı 7.

(1984) "Expansion ou crise du capitalisme?", 2. Bölüm, *Socialism in the World*, sayı 44, s. 3-30.

(1984) (Şubat) "L'avenir du maoïsme", *Enjeu pour la République et le socialisme*, Paris, sayı 9.

(1984) (27-28 Aralık) "Crise et recompradorisation du Tiers-Monde", *Al Bayan*, Rabat.

(1985) "La crise du système mondial: intégration ou déconnexion? Guerre ou paix?", *Socialism in the World*, Belgrad, sayı 46, s. 18-48.

(1985) "Rencontre avec Samir Amin", *Explore*, Ottowa, CRDI, cilt 14, sayı 2.

(1985) (Kasım-Aralık) "Note sur le concept de déconnexion", *IFDA Dossier*, Cenevre, sayı 50, s. 38-44.

(1986) "La coopération afro-arabe", *Africa Developlement*, Dakar, cilt 11, sayı 2-3, s. 19-30.

(1986) "La fin de la Nahda", *Revue d'Etudes Palestiniennes*, Paris, sayı 19, s. 81-100.

(1986) "Les perspectives du socialisme à l'aube du XXIe siècle", *Socialism in the World*, sayı 54, s. 14-27.

(1986) "Yorumlar", *Socialism in the World*, sayı 57.

(1986) (Nisan) "Etat, nation, ethnie et minorités dans la crise. Quelques aspects de la critique de l'idéologie de la nation et de l'ethnie", *FTM Bulletin*, Dakar, sayı 6.

(1987) "L'État et le développement", *Socialism in the World*, sayı 58, s. 29-49.

(1987) "Paix, Sécurité nationale et régionale et développement, quelques réflexions à partir de l'expérience africaine", *Africa Development*, Dakar, cilt 12, sayı 4, s. 5-26.

(1988) "Quelques réflexions sur la pensée arabo-islamique", *Socialism in the World*, sayı 69, s. 23-60.

(1988) "Yazılar", *Socialism in the World*, Belgrad, sayı 67.

(1988) (Haziran) "Débat sur le Tiers-Monde, S. Amin, S. Latouche et A. Lipietz", *Cosmopolitiques*, Paris, sayı 7.

(1988) (Haziran) "Eurocentrisme et politique", *IFDA Dossier*, s. 37-48.

(1988) (Haziran) "L'Eurocentrisme, critique d'une idéologie", *Bulletin FTM*, Dakar, sayı 8-9.

(1989) "La maison commune Europe", *IFDA Dossier*, sayı 73, s. 41-44.

(1989) "La question démocratique dans les Tiers-Monde contemporain", *Africa Development*, Dakar, cilt 14, sayı 2, s. 5-26.

(1989) "Le développement et la question culturelle", *Raison Présente*, Paris, sayı 90.

(1989) "Pour une théorie de la culture libérée de l'eurocentrisme", *Socialism in the World*, sayı 70, s. 27-38.

(1989) (Ağustos) "L'Europe et les rapports Nord-Sud", *l'Evénement européen*, Paris, sayı 7.

(1990) "L'avenir du socialisme", *Al Asas*, Rabat, sayı 97.

(1990) (Nisan) "Le Tiers-Monde et la révolution", *Sociologie et Sociétés*, Montreal, cilt XXII, sayı 1, s. 93-106.

(1990) (Haziran) "A propos de Black Athena", *IFDA Dossier*, sayı 77, s. 93-94.

(1990) (Eylül) "Entre le Nord et le Sud, un fossé grandissant", *Cosmopolitiques*, Paris.

(1990) (Aralık) "L'avenir du socialisme", *Études Marxistes*, Brüksel, sayı 9.

(1991) Kitap eleştirisi "A. Mafeje *The Theory and Ethnography of African Social Formations, The Case of Interlacustrine Kingdoms*", Dakar, CODESRIA.

(1991) "Le système mondial peut-il être réduit à un marché mondial?", *Actuel Marx*, Paris: PUF, sayı 9, s. 17-43.

(1991) "Trente ans de critique du système soviétique 1960-1990", *Africa Development*, Dakar, cilt 16, sayı 2, s. 73-94.

(1991) (Ekim) "L'Empire du chaos", *Futuribles*, Paris, sayı 158.

(1992) "Capitalisme et système-monde", *Sociologie et Sociétés*, Montreal, cilt 24, sayı 2, s. 181-202.

(1992) "La nouvelle mondialisation capitaliste", *Actuel Marx: L'idée du socialisme a-t-elle un avenir?*, Paris: PUF, s. 107-126.

(1992) "L'hégémonie américaine et ses faiblesses", *Peuples Méditerranéens*, Paris, sayı 58-59, s. 259-264.

(1992) "Matérialisme historique et éthique", *Afrique*, Montreal, cilt 8, sayı 2.

(1992) "Systèmes régionaux anciens et systèmes capitalistes", *Contradictions*, Brüksel, sayı 67, s. 85-122.

(1992) "Trente ans de critique du système soviétique", *Actuel Marx: Le Nouveau système-monde*, Paris: PUF, s. 237-258.

(1992) (Şubat) "A propos de la démocratie en Afrique", *Cooperazione*, Roma, Fransızca basım, Dışişleri Bakanlığı, yıl 17, sayı 11 1.

(1992) (Eylül) "Face au défi de la mondialisation: la déconnexion incontournable", *Contradictions*, Brüksel, sayı 69-70, s. 201-222.

(1992) (Eylül) "Matérialisme historique et éthique", *Liaisons internationales*, Brüksel, Centre Ecuménique.

(1993) "État, politique et économie dans le monde arabe", *Cahiers du CEAD*, Montreal.

(1993) "La polarisations des mondes, 1492", *Cahiers des Sciences Humaines*, Paris, ORSTOM.

(1993) "L'histoire iconoclaste: un bref commentaire", *Bulletin du CODESRIA*, Dakar, sayı 2.

(1993) (Ocak) "L'Utopie de la mondialisation capitaliste", *Révolution*, Paris, s. 89-92.

(1993) (Ocak) "Le cycle de l'après-guerre", *La Revue Politis*, Paris, sayı 2.

(1993) (Ocak-Mart) "La périphérie victime du capialisme occidental", *Panoramiques*, sayı 8, s. 38-43.

(1993) (Şubat) "La manipulation de l'ethnicité en Yougoslavie", *Paix*, Barış Buluşmaları, Brüksel.

(1993) (Nisan) "Vers un nouvel ordre mondial? La lettre de Dakar", *ADFE*, sayı 27.

(1994) "La nouvelle polarisation mondiale", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve/ Paris, cilt 1, sayı 1, s. 19-44,

(1994) "Le défi des périphéries à la gauche européenne", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, CETRI, cilt 1, sayı 3, s. 81-112.

(1994) "L'idéologie et la pensée sociale: l'intelligentsia et la crise du développement", *Africa Development*, cilt 19, sayı 1, s. 1-16.

(1994) (Haziran) "En réponse au chaos mondial", *Démocratie, Développement, Droits de l'Homme*, Tematik Koleksiyon, Cenevre, CIFEDHOP.

(1995) "Aux origines de la catastrophe économique de l'Afrique", *Africa Development*, Dakar, CODESRIA, cilt 20, sayı 3, s- 5-211.

(1995) "La désertification du Sahel: une responsabilité mondiale", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve/Paris, cilt 2, sayı 4, s. 201-214.

(1995) "Les conditions globales d'un développement durable", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve/Paris, cilt 2, sayı 4, s. 115-134.

(1995) (Nisan) "La mondialisation contre le Tiers-Monde", *Regards, Les idées en mouvements*, yıl 1, sayı 1, s. 24-25.

(1996) "Les défis de la mondialisation", *Agone*, Marsilya, sayı 16, s. 187-203.

(1996) "L'Europe au défi", *Contradictions*, Brüksel, sayı 80, s. 3-31.

(1996) "Pour une stratégie de la libération", *Sociétés Africaines et Diaspora*, Paris, sayı 2, s. 73-90.

(1996) "Régionalisation dans le Tiers-Monde: le cas de l'Afrique et du monde arabe", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 3, sayı 4, s. 39-70.

(1996) "Retour sur la question de la transition socialiste", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 3, sayı 2, s. 51-84.

(1996) "Y-a-t-il un projet chinois?", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 3, sayı 3, s. 97-109.

(1996) (Ocak-Haziran) "Le délire ethnicistes", *Histoire et Anthropologie*, Strasbourg, sayı 12.

(1996) (Temmuz-Aralık) "L'économie mondiale au XXIe siècle", *Histoire et Anthropologie*, Strasbourg, sayı 13, s. 7-16.

(1996) (Temmuz-Aralık) "Le délire ethnicistes", 2. Bölüm, *Histoire et Anthropologie*, Strasbourg, sayı 13.

(1996) (Ekim-Aralık) "Les vrais enjeux de la mondialisation", *Politique La Revue*, Paris, sayı 2, s. 69-74.

(1997) Kitap İncelemeleri: P. Chattopadhyay *The Marxian concept of Capitalism and the Soviet Experience;* S. Patel ve diğerleri *Development Distance between nations;* S. Cullenberg *The Falling rate of profit;* Leslie Sklair (ed.) *Capitalism and Development, Travail Capital et Societe*, Montreal, McGill University, cilt XXX, sayı 1, s. 125-134.

(1997) "Le développement autonome dans la démocratie: une alternative pour l'Afrique et le Moyen Orient", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 4, sayı 1, s. 49-68.

(1997) "Processus et effets de la mondialisation", *Alternatives Sud*, cilt 4, sayı 3, s. 203-216.

(1997) (3 Şubat) "L'Afrique et le développement", röportaj, *Jeune Afrique Economie*, Paris, sayı 234, s. 36-43.

(1997) (2 Haziran) "Débat: le capitalisme va-t-il mount?" (Wallerstein ile birlikte), *Jeune Afrique Economie*, Paris, sayı 242, s. 46-50.

(1997) (Temmuz-Eylül) "Echanges transsahariens et traites négrières arabes et atlantiques", *Diogène*, Paris, sayı 179, s. 28-42.

(1997) (Ağustos) "L'économie pure, nouvelle sorcellerie", *Le Monde Diplomatique*, Paris.

(1998) "La couleur du logarithme", *Bulletin du CODESRIA*, Dakar, sayı 3-4, s. 39-40.

(1998) "La Russie dans le système mondial: géographie ou histoire?", *Review*, Binghamton, cilt 21, sayı 2, s. 207-219.

(1998) (Ocak-Mart) "Vers un Forum mondial critique, Penser la construction de l'économie au service des peuples", *La Pensée*, sayı 313, s. 53-64.

(1998) (Mart) "Les limites du libéralisme au Maghreb", *Réalités, Supplément Economique*, Tunus, s. 13-14.

(1998) (Eylül-Ekim) "Réguler le marché au profit de la démocratie", *Le Courrier ACP-UE*, Brüksel, sayı 171, s. 50-52.

(1998) (Aralık) "Comment libérer l'Afrique, Intellectuels et médias", *Interadio*, Montreal, cilt 10, sayı 2, s. 4-5.

(1999) "Judaïsme, Christianisme, Islam: réflexions sur leurs spécificités réelles ou prétendues", *Social Compass*, cilt 46, sayı 4, s. 545-560.

(1999) "La mondialisation économique et l'universalisme démocratique: une contradiction majeure de notre époque", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 6, sayı 3, s. 171-222.

(1999) "Mondialisation et Démocratie, une contradiction majeure de notre époque", *Recherches internationales*, Paris, Kış 1998-1999, sayı 55, s. 145-167.

(1999) (17-18 Şubat) "Un autre Davos des peuples contre le libéralisme", *Le Matin*, Dakar.

(1999) (Nisan-Haziran) Röportaj, *Informations et Commentaires*, Lyon, sayı 107, s. 46-49.

(1999) (Temmuz) röportaj, *Le Siècle*, Cezayir, sayı 2, s. 21-25.

(2000) "Le Sud dans le système mondial en transformation" (Rémy Herrera ile birlikte), *Recherches internationales*, sayı 60-61, s. 87-99.

(2000) "Vers un théologie islamique de la libération, l'œuvre de Mahmoud Mohammed Taha", *Alternatives Sud*, cilt 7, sayı 1, s. 209-214.

(2001) "L'eau, bien commun des peuples", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 8, sayı 4, s. 33-40.

(2001) "Le Congrès mondial contre le racisme", *Recherches internationales*, sayı 64-2, s. 169-172.

(2001) "Le congrès mondial de Durban contre le racisme", *Alternatives Sud*, cilt 8, sayı 3, s. 267-270.

(2001) "L'économie politique de l'Afrique et la mondialisation", *Alternatives Sud*, cilt 8, sayı 3, s. 37-48.

(2001) "Pour une nouvelle conception de la transition", *Correspondances Internationales, nouvelle époque*, Paris, sayı 3, s. 41-42.

(2001) "Quelles alternatives à la dimension destructive de l'accumulation du capital", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 8, sayı 2, s. 27-50.

(2001) "Théorie et pratique du projet chinois de socialisme de marché", *Alternatives Sud-CETRI*, Louvain-la-Neuve, cilt 8, sayı 1, s. 53-89.

(2001) (29 Eylül) "Après les attentats du 11 Septembre", *Solidarités*, Cenevre, sayı 134, s. 10-11.

(2001) (29 Eylül) "Il ne peut y avoir de front uni contre le terrorisme", *Le Courrier*, Cenevre.

(2001) (Ekim-Aralık) "Marx et la Démocratie", *La Pensée*, sayı 328, s. 101-106.

(2002) "L'économie politique des échanges transsahariens et des traites négrières arabes et atlantiques", *Cahiers des Anneaux de la Mémoire*, Nantes, sayı 4, s. 29-44.

(2002) (Haziran-Ağustos) "Dresser le front uni des peuples", *Pencoo*, Dakar, sayı 3.

(2003) "L'ambition démesurée et criminelle des États-Unis: le contrôle militaire de la Planète", *Sud Quotidien*, Dakar, 27 Şubat; *PCA Hebdo*, Nice, 14 Mart; *Liberté Hebdo*, Lille, sayı 536; *Le travailleur Catalan*, Perpignan, sayı 3006; *Gauchebdo*, La Chaux de Fonds ve Cenevre, sayı 11; *L'Echo*, Limoges, 20 Mart; *La Voie de l'Oranie*, 20 Mart; *Liberté*, Lens, 28 Mart; *Haïti Progrès* cilt 21, New York, 5 Nisan.

(2003) "Le capitalisme sénile", *Actuel Marx: Le nouvel ordre impérial*, G. Achcar (ed.), Paris: PUF, sayı 33.

(2003) "Quel sort pour la moitié de la planète?", *A l'encontre*, Lozan.

(2003) (Mart) "La surprise de Kuala Lumpur", *Bastille-République-Nation*, Paris, sayı 20.

(2003) (Aralık) "Economie 'pure', une nouvelle sorcellerie", *Le Monde Diplomatique*, Manières de Voir, sayı 72.

(2004) "50 ans après Bandoeng, vers un renouveau de la solidarité des peuples du Sud", röportaj R. Herrera, *Recherches internationales*, sayı 73-3, s. 157-176; 2005 yılında yayımlandı.

(2004) "La révolution technologique au cœur des contradictions du capitalisme vieillissant", *Travail, Capital et Société*, Montreal, sayı 37, s. 16-27.

(2004) "Modernité et interprétations religieuses", *Africa Development*, cilt 29, sayı 1, s. 1-47.

(2004) (Şubat) "L'ambition des États-Unis: le contrôle militaire de la planète", *Le journal*, Casablanca, s. 7-13.

(2004) (Şubat) "La mondialisation libérale et le leadership américain", *Ahram Hebdo*, Kahire, sayı 11-1.

(2004) (Haziran) "Géopolitique de l'impérialisme", *GRESEA Echos*, Brüksel, sayı 42, s. 12-15.

(2004) (14-20 Temmuz) "Quel sort pour la moitié de la planète?", *Haïti Progrès*, cilt 22, sayı 18.

(2004) (Ekim-Aralık) "L'impérialisme collectif", *GRESEA Echos*, Brüksel, sayı 44, s. 17-18.

(2005) "50 ans après Bandoeng, vers un renouveau de la solidarité des peuples du Sud", röportaj R. Herrera (kısaltılmış versiyon): *Haïti Progrès*, cilt 23, sayı 7, Nisan; *Liberte 62*, Lens, 6 Mayıs; *Gauchebdo*, Cenevre, 13 Mayıs; *Solidarité-Genève*, sayı 17, Mayıs; *Al tariq al jadid*, Tunus, Temmuz; *Patriote Côte d'Azur*, sayı 22, Temmuz. Röportajın tamamı *Critique économique*, Rabat, sayı 6, s. 195-217.

(2005) "La Russie d'aujourd'hui, in Rassembler les résistances, N. R. Rosso (ed.) *Contradictions*, Brüksel, sayı 111-112, s. 109-122.

(2005) "Pour un monde multipolaire, un front du Sud", *Corint* (Correspondances Internationales), Suresnes, sayı 7, s. 43-47.

(2005) (Ocak-Mart) "Europe, Asie, quel rapprochement face à l'hégémonisme des États-Unis", *La Pensée*, sayı 341, s. 83-96.

(2005) (Mart) "Géopolitique de l'impérialisme contemporain", *International Review of Sociology*, cilt 15, sayı 1, s. 5-34.

(2005) (Nisan-Haziran) "Vers une théologie islamique de la libération? L'œuvre de Mahmoud Mohamed Taha", *La Pensée*, sayı 342, s. 155-158.

(2005) (29 Mayıs) "Non à la Commission Blair", *Jeune Afrique-l'Intelligent*, sayı 2316, s. 108-110.

(2005) (Temmuz-Eylül) "Empire et Multitude", *La Pensée*, sayı 343, s. 81-90.

(2005) (Aralık-Ocak 2006) "Mettre en échec le projet impérial", *Le Monde Diplomatique*, Manière de Voir, sayı 84.

(2006) "Géopolitique de l'impérialisme contemporain", *Epistème*, Lizbon, yıl 6, sayı 15-16-17, s. 39-73.

(2006) "OMC: instrument de légitimation et d'expansion du modèle dominant", *Alternatives Sud*, Louvain-la-Neuve, cilt 13, sayı 1, s. 113-126.

(2006) (30 Ocak) "50 ans après Bandoeng, vers un renouveau de la solidarité des peuples du Sud?", *Al Bayan*, Casablanca.

(2006) (Ocak-Mart) "Le Forum mondial des alternatives", *La Pensée*, sayı 345, s. 63-72.

(2006) (Mayıs) "Samir Amin et François Houtart, Conscience collective sans acteurs coflectifs? Trois défis pour les forums sociaux", *Le Monde Diplomatique*.

(2006) (Temmuz-Ağustos) "Pour la cinquième Internationale", *Le Manifeste*, Paris, sayı 19, s. 19-20.

(2006) (Eylül) "Combattre les États-Unis et leurs alliés", *Afrique/Asie*, s. 18-25.

(2006) (Ekim-Aralık) "Aux côtés des Libanais", *Utopie Critique*, sayı 38-39, s. 19-28.

(2006) (Aralık) "La contribution du maoïsme", *La Revue Commune*, Paris, sayı 43-44, s. 13-15.

(2006) (Aralık) "L'Islam et les résistances à l'agression impérialiste", *Le Drapeau Rouge*, Brüksel, sayı 15.

(2006) (Aralık) "Mort d'un grand serviteur du peuple", *Afrique/Asie*, s. 36-37.

(2007) "De Bandoeng à la Cinquième Internationale", *Alternatives Sud*, Coalitions d'États du Sud, Retour de l'esprit de Bandoeng, CETRI, Louvain-la-Neuve, s. 177-197.

(2007) (Ocak) "A Gauche, Toute", *Afrique/Asie*, Paris, s. 36-38.

(2007) (Ocak) "Quel altermondialiste?", *Le Monde Diplomatique*, Paris. Ayrıca Manière de Voir, sayı 91 Ocak-Şubat 2007.

(2007) (9-15 Şubat) "Pour une perspective allant au-delà du capitalisme", *Le Patriote*, Nice.

(2007) (Şubat) "Pas de démocratie authentique sans progrès social", *Utopie Critique*, sayı 40, s. 33-42.

(2007) (Mart) "Pas de démocratie dissociée du progrès social", *Afrique/Asie*, s. 34-35.

(2007) (Temmuz-Eylül) "L'Islam politique contemporain: une théocratie sans projet social", *La Pensée*, sayı 351, s. 115-134.

(2007) (Eylül) "Che Guevara était mondialiste", *L'Humanite*, seri dışı sayı Viva Guevara, s. 47-49.

(2007) (Eylül) "L'Islam politique est une imposture", *Afrique/Asie*, s. 26-27.

(2007) (Ekim) "Une révolution inachevée (Le Burkina Faso)", *Afrique/Asie*, s. 38-40.

(2007) (Aralık) "Pour la cinquième Internationale", *Nouvelles Fondations*, Paris, sayı 7-8, s. 204-209.

(2008) "Au bout du libéralisme: le chaos", *Afrique/Asie*.

(2008) "Capitalisme et colonialisme interne", *L'Humanité*.

(2008) "Libéralisme et chaos", Röportaj, *L'Humanité*.

(2008) (Nisan-Haziran) "Le projet européen sera-t-il remis en question", *Utopie Critique*, sayı 44, s. 23-24.

(2008) (Temmuz-Eylül) "Le socialisme du XXIe siècle", *Utopie Critique*, sayı 45, s. 33-45.

(2008) (Eylül) "Du capitalisme à la civilisation", *La Revue Commune*, Paris, sayı 51, s. 18-22.

(2008) (Kasım) "Pile, je gagne, face, tu perds", Röportaj A. Conchiglia, *Afrique/Asie*, s. 12-13.

(2011) "The Trajectory of Historical Capitalism and Marxism's Tricontinental Vocation", *Monthly Review*, cilt 62, sayı 9, s. 1-18.

Tezleri

(1956) *Les revenus susceptibles d'épargne et leur utilisation en Egypte 1938-1952*, İstatistik tezi, Paris: ISUP.

(1957) *Les effets structurels de l'intégration internationale des économies précapitalistes, une étude théorique du mécanisme qui a engendré les économies dites sous-développées*, İdari ve İktisadi Bilimler doktora tezi, Paris; Hukuk ve İktisadi Bilimler fakülteleri ödülü.

(1966) *Le développement économique de la Côte d'Ivoire, 1956-1965, Evaluation de la croissance et de la répartition sociale du revenu*, Öğretim üyeliği tezi, Paris.

Yayımlanmış raporları

(1961-1962) *Comptes économiques de la République du Mali en 1959*, Bamako 1961; Rapora Ek, Bamako, 1962.

(1962) *Les bases d'établissement d'une comptabilité nationale*, Centre d'Etudes et de Planification socialiste, Paris: EPHE.

Yayımlanmamış rapor ve çalışmaları

(1959) *Rapports d'ensemble sur la structure de l'économie égyptienne en 1959: les banques, les institutions financières, l'industrie textile, les autres industries, les services et les transports, les flux monetaires et financiers* (Arapça), Kahire: Al Mouassassa al Iqtisadia.

(1960) *Un modèle financier à prix variables pour l'économie française*, Maliye Bakanlığı, Paris: SEEF.

(1963) *Le développement des affaires privées africaines au Congo Kinshasa depuis 1958*, Dakar: IDEP.

(1968) *Auto financement, politique des prix et accélération de la croissance, les leçons de la décennie 1960*, Viyana Kalkınma ve İşbirliği Enstitüsü.

(1968) *Critique du projet "Education et désarmement"*, Avrupa Sosyal Bilimlerde Koordinasyon, Araştırma ve Belgeleme Merkezi, Viyana.

(1968) *Rapport sur le Congo Brazzaville (PNUD Değerlendirme Raporu)*, Brazzaville: Planlama Bakanlığı. Ek belgeler: *l'AEF, 1920-1960* et *l'évolution des pays de l'UDEAC, 1960-1968*.

Makroekonomi politikalarını değerlendirme görevleri: Mali (1972) Madagaskar (1974 - IDEP-PNUD); Gana (1981 - FTM).

Verdiği dersler:

Arap Birliği Yüksek Çalışmalar Enstitüsü, Kahire (1958):

Ekonomi Teorisinin Eleştirisi (Arapça)

IDEP (1963-1966):

Afrika'nın Kalkınma ve Planlama Deneyimi: Cezayir-Tunus-Fas, Mali-Gine-Gana

Makroekonomik Göstergeler, Mali Göstergeler

Milli Muhasebe

Planlama Teknikleri (girdi-çıktı ve proje analizleri)

Dakar Üniversitesi, Paris 8 Saint-Denis Üniversitesi (1967-1970):

Dünya-Sisteminin Ekonomik Tarihi

Ekonomi Teorisinin Eleştirisi

Planlama

Uluslararası Ekonomi

EK: Son Dönem Çalışmaları

[Samir Amin'in, bu kitabın yayıma hazırlandığı tarihten sonraki çalışmalarından başlıcaları, Yordam Kitap editörleri tarafından derlenmiştir.]

(2011) *La loi de la valeur mondialisée*, Paris: Le Temps des Cerises. [*Küreselleşmiş Değer Yasası, Kıyısı Olmayan Marx*, çev. Fikret Başkaya, 2018.]

(2011) "2011: An Arab springtime?", *African Awakening, the emerging revolutions*, F. Manji ve S. Ekine (ed.), Oxford: Fahamu Books.

(2011) "A tribute to G. Arrighi", *Journal Fur Entwicklungspolitik*, G. Arrighi, A Global Perspective, cilt 27, sayı 1, s. 14-24.

(2011) "An Arab Springtime?", *Monthly Review*, cilt 63, sayı 5, s. 8-28.

(2011) "Capitalisme transnational ou impérialisme collectif?", *Recherches Internationales*, sayı 89, s. 63-76.

(2011) *Délégitimer le capitalisme*, Brüksel: Contradictions.

(2011) *Ending the Crisis of Capitalism or Ending Capitalism?*, Oxford: Pambazuka Press.

(2011) *Food movements unite!: Strategies to transform our food systems* (Raj Patel ile birlikte, E. Holt-Gimenez (ed.)), Institute for Food & Development Policy, Oakland: Food First Books, 2011.

(2011) "Is there a solution to the problems of Somalia?", *Africa Review of Books*, Dakar, cilt 7, sayı 1, s. 10-11.

(2011) *Le monde arabe dans la longue durée: le printemps arabe?*, Paris: Le Temps des Cerises.

(2011) "Le printemps possible des peuples arabes", *Les indigné(e)s*, Paris, sayı 1, s. 88-92.

(2011) "L'internationale de l'obscurantisme", *Commune*, sayı 62, s. 52-59.

(2011) *Long Road to Socialism: Distinguished Nyerere Lecture 2010*, Dar es Salam: Mkuki na Nyota Publishers.

(2011) "Modernity and Religions Interpretations", *Philosophy and African Development*, L. Keita (ed.), Dakar: CODESRIA.

(2011) "National states: Which way forward", *Reclaiming the Nation: The return of the National Question in Africa, Asia and Latin America*, S. Moyo ve P. Yeros (ed.), Londra: Pluto Press.

(2011) "On the Egyptian Revolution", S. Henrymage (*çev.*), *Pambazuka Monthly Review*, sayı 89, s. 233-236.

(2011) "Önsöz", *La face cachée de la révolution tunisienne*, Mezri Haddad, Tunus: Apopsix.

(2011) "The Democratic Fraud and the Universalist Alternative", *Monthly Review*, cilt 63, sayı 5, s. 29-45.

(2011) "Y a t il une solution aux problèmes de la Somalie?", *Revue Africaine des Livres*, Dakar, cilt 7, sayı 1, s. 11-13.

(2011) "2011: Le printemps arabe?", *Mouvements*, sayı 67 s. 135-156.

(2011) (Mart) "Les germes d'un coktail explosif", *Afrique-Asie*, s. 17-21.

(2011) (Ağustos) "Les révoltes arabes", röportaj Hassane Zerrouky, *L'Humanité*.

(2011) (Aralık) "La désintégration de la Libye est possible", *Afrique-Asie*, s. 31.

(2011) (Aralık) "L'internationale de l'obscurantisme", *Contradictions*, Brüksel, s. 5-15.

(2011) (Aralık) "L'Islam politique comme horizon?", *Afrique-Asie*, s. 20-25.

(2012) "Agricultures capitalistes ou agricultures dans le capitalisme" *Réponses radicales aux crises agricoles et rurales en Afrique*, B. Founou (ed.), Dakar: CODESRIA.

(2012) "China, socialism, globalisation and development", *Introduction to International Development*, P. Haslam (ed.), BK ve Kanada: Oxford University Press.

(2012) "Contemporary Imperialism and the Agrarian Question", *Agrarian South: Journal of Political Economy*, cilt 1, sayı 1, s. 11-26.

(2012) "Ending the crisis of capitalism or ending capitalism", *Sociology of Globalization: Cultures, Economies, and Politics*, K. E. I. Smith (ed.), Londra: Routledge.

(2012) "Implosion of the European system", *Monthly Review*, cilt 64, sayı 4, s. 1-14.

(2012) "La dignité des peuples", *Lelio Basso*, Milan: Punto Rosso.

(2012) "La montée en puissance des pays émergents face aux défis de la mondialisation contemporaine", *Etudes marxistes*, Brüksel, sayı 99, s. 59-80.

(2012) "L'autocratie financière et son clergé médiatique", *Media Development*, Toronto, sayı 2, s. 9-12.

(2012) "L'Europe vue de l'extérieur", *Les pauvres entre mépris et dignité*, G. Sarhy ve P. Ariès (ed.), Villeurbanne: Golias.

(2012) "Le printemps arabe, l'Egypte", *Journal des Anthropologues*, sayı 128/129.

(2012) *L'implosion du capitalisme contemporain: Automne du capitalisme, printemps des peuples?*, Paris: Delga.

(2012) "L'implosion du capitalisme mondialisé", *Critique économique*, Rabat, sayı 28/29.

(2012) "Mao'nun mesajı hâlâ capcanlı", *Bilim ve Ütopya*, İstanbul, sayı 219, s. 4-8.

(2012) "On deligitimising capitalism: The scourge of Africa and the south", *Africa Development*, cilt 37, sayı, s. 15-72.

(2012) "Origines et réalités du printemps égyptien", *La face cachée des révolutions arabes*, E. Dénécé (ed.), Paris: Ellipse.

(2012) "Önsöz", *La démocratie en Algérie: Réforme ou revolution?*, H. Belalloufi (ed.), Cezayir: APIC.

(2012) "Önsöz", *Rethinking Unequal Exchange*, Salimah Valiani, Toronto: University of Toronto Press.

(2012) "Renewing development paradigms for 21st century", *CODESRIA Bulletin*, sayı 3/4.

(2012) "The Arab Revolutions: A Year After", *Interface: A Journal for and about Social Movements*, cilt 4, sayı 1, s. 33-42.

(2012) "The Center Will Not Hold: The Rise and Decline of Liberalism", *Monthly Review*, cilt 63, sayı 8, s. 45-57.

(2012) "The movement in Egypt", *Boundary 2*, cilt 39, sayı 1, s. 167-206.

(2012) *The People's Spring: The Future of the Arab Revolution*, Cape Town: Pambazuka Press.

(2012) "The right to education", *World Studies in Education*, cilt 13, sayı 2, s. 7-16.

(2012) "The Surplus in Monopoly Capital and the Imperialist Rent", *Monthly Review*, cilt 64, sayı 3, s. 78-85.

(2012) "Une révolution inachevée", *Redécouvrir Sankara*, N. S. Sylla (ed.), Afric Avenir, Foundation Rosa Luxemburg, Dakar.

(2012) "World poverty, pauperization and capital accumulation: The use of false concepts in the conventional discourse on Africa", *Reclaiming the Human Sciences and Humanities through African perspectives*, H. Lauer ve K. Anyidoho (ed.), cilt 1, Accra: Sub Saharan Publishers.

(2012) (Şubat) "Les peuples n'ont plus peur", röportaj Hocine Belalloufi, *La Nation*, Cezayir.

(2012) (Haziran) "L'Europe et la crise", *Afrique-Asie*, s. 70-72.

(2012) (Eylül) "Fanon en Afrique et en Asie", *Réseau International Franz Fanon: Documents Espaces Marx*, s. 73-78.

(2012) (Aralık) "Egypte, changement, demandez le programme", *Afrique-Asie*, s. 16-21.

(2013) "Audacity, More Audacity", *Review of Radical Political Economics*, cilt 45, sayı 3, s. 400-409.

(2013) "China 2013", *Monthly Review*, cilt 64, sayı 10, s. 14-33.

(2013) "Class suicide, the petit bourgeoisie and the challenge of development", *Claim no Easy Victory, the Legacy of Amilcar Cabral*, F. Manji (ed.), Dakar: CODESRIA/Daraja Press.

(2013) "Forerunners of the Contemporary World: The Paris Commune (1871) and the Taiping Revolution (1851-1864)", *International Critical Thought*, cilt 3, sayı 2, s. 159-164.

(2013) "Les révolutions arabes deux ans plus tard", *Recherches Internationales*, sayı 94, s. 51-66.

(2013) *L'histoire globale: Une perspective afro-asiatique*, Paris: Les Indes Savantes.

(2013) "Önsöz", *La théorie du système capitaliste, critique et alternatives*, (Roffinelli ile birlikte), Paris: Parangon.

(2013) *The Implosion of Contemporary Capitalism*, New York: Monthly Review Press.

(2013) *Three Essays on Marx's Value Theory*, New York: Monthly Review Press.

(2013) "What maoism has contributed", *The Maoist Movement in India*, Santosh Paul, Londra: Routledge.

(2013) "Wither the UN?", *Democracy at the UN, UN reform in the age of globalization*, G. Finizio (ed.), cilt 1, Bern: Peter Lang.

(2013) (Şubat) "France-Mali: enjeux et limites", *Afrique-Asie*, s. 17-23.

(2013) (Haziran) "Compétitivité ou tyrannie financière?", *Afrique-Asie*, s. 68-70.

(2014) *Egypte, nassérisme et communisme : Unité et diversité des socialismes*, Paris: Les Indes Savantes. [*Mısır'da Sosyalizm*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.]

(2014) *Capitalism in the Age of Globalization: The Management of Contemporary Society*, Londra: Zed Books.

(2014) "Contra Hardt and Negri, Multitude or Generalized Proletarianization?", *Monthly Review*, cilt 66, sayı 6, s. 25-36.

(2014) "Fascism Returns to Contemporary Capitalism." *Monthly Review*, cilt 66, sayı 4, s. 1-12.

(2014) "Imperialist Rent and the Challenges for the Radical Left", *Globalizations*, cilt 11, sayı 1, s. 11-21.

(2014) "Latin America Confronts the Challenge of Globalization, A Burdensome Inheritance", *Monthly Review*, cilt 66, sayı 7, s. 29-34.

(2014) "Popular movements toward socialism: Their unity and diversity." *Monthly Review*, cilt 66, sayı 2, s. 1-32.

(2014) Röportaj Ray Bush, *Review of African Political Economy*, cilt 41, sayı 1, s. 108-114.

(2014) *Samir Amin: Pioneer of the Rise of the South*, İsviçre: Springer International Publishing.

(2014) "Saving the Unity of Great Britain, Breaking the Unity of Greater Russia", *Monthly Review*, cilt 66, sayı 7, s. 16-28.

(2014) *The Implosion of Capitalism*, Londra: Pluto Press.

(2014) *Theory is History*, İsviçre: Springer International Publishing.

(2014) "The Return of Fascism in Contemporary Capitalism", *Monthly Review*, cilt 66, sayı 4, s. 1-12.

(2014) "Understanding the political economy of contemporary Africa", *Africa Development*, cilt 39, sayı 1, s.15-36.

(2015) "Contemporary Imperialism", *Monthly Review*, cilt 67, sayı 3, s. 23-36.

(2015) (27 Mart) "African Economist Samir Amin on the World Social Forum, Globalization & the Barbarism of Capitalism", röportaj *Democracy Now.*

(2016) "Egypt: Failed Emergence, Conniving Capitalism, Fall of the Muslim Brothers, A Possible Popular Alternative", *Development Challenges and Solutions After the Arab Spring*, Londra: Palgrave Macmillan.

(2016) "Reading *Capital*, Reading Historical Capitalisms", *Monthly Review*, cilt 68, sayı 3, s. 133-149.

(2016) *Reimagining pan-Africanism: distinguished Mwalimu Nyerere lecture series 2009*-2013, (Soyinka ve Wole ile birlikte), Dar es Salam: Mkuki na Nyota Publishers.

(2016) *Russia and the Long Transition from Capitalism to Socialism*, New York: Monthly Review Press.

(2016) "The Kurdish Question Then and Now", *Monthly Review*, cilt 68, sayı 5, s. 18-24.

(2016) *The Reawakening of the Arab World: Challenge and Change in the Aftermath of the Arab Spring*, New York: Monthly Review Press.

(2016) "The world without Bandung, or for a polycentric system with no hegemony", *Inter-Asia Cultural Studies*, cilt 17, sayı 1, s. 7-11.

(2017) "From Bandung (1955) to 2015: Old and New Challenges for the States, The Nations and The Peoples of Asia, Africa and Latin America", *Interventions*, cilt 19, sayı 5, s. 609-619.

(2017) *La Révolution d'Octobre 1917*, Paris: Delga.

(2017) *October 1917 Revolution: A Century Later*, Montreal: Daraja Press.

(2017) "Revolution from North to South", *Monthly Review*, cilt 69, sayı 3, s. 113.

(2017) "The Agrarian Question a Century after October 1917: Capitalist Agriculture and Agricultures in Capitalism", *Agrarian South: Journal of Political Economy*, cilt 6, sayı 2, s. 149-174.

(2017) "The Dependence of China's Economic Growth on Exports and Investment", *Competing Economic Paradigms in China: The Co-Evolution of Economic Events, Economic Theory and Economics Education, 1976–2016*, S. M. Cohn ve diğerleri, cilt 64, sayı 10, Londra: Harvard University Press, s. 14-135.

(2017) "The October 1917 Revolution Started Off the Transformation of the World", *International Critical Thought*, cilt 7, sayı 3: Ekim Devrimi'nin 100. Yılı Özel Sayısı, s. 364-384.

(2017) "The Sovereign Popular Project: The Alternative to Liberal Globalization", *Journal of Labor and Society*, cilt 20, sayı 1, s. 7-22.

(2018) *Modern Imperialism, Monopoly Finance Capital, and Marx's Law of Value*, New York: Monthly Review Press.

(2018) "Revolution or Decadence? Thoughts on the Transition between Modes of Production on the occasion of the Marx Bicentennial", *Monthly Review*, cilt 70, sayı 1, s. 17-23.

(2018) "The *Communist Manifesto*, 170 Years Later", *Monthly Review*, cilt 70, sayı 5, s. 1-14.

(2019) "Keynote Address at the Second World Congress on Marxism: Beijing, PRC, 5-6 May 2018", *Critical Sociology*, cilt 45, sayı 1, s. 7-11.

(2019) *Only People Make Their Own History: Writings on Capitalism, Imperialism, and Revolution*, New York: Monthly Review Press (yayıma hazırlanıyor)

(2019) *The Long Revolution of the Global South: Toward a New Anti-Imperialist International*, New York: Monthly Review Press [yayıma hazırlanıyor].

Samir Amin'i anlatan ve onun da kendisini anlattığı bu kitap, emperyalist-kapitalist sistemin yarattığı kutuplaşma ve sömürünün ağır sonuçlarıyla yüzleşen halkların kurtuluşuna adanmış bir yaşamın izlerini sürüyor.

Üç ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde Demba Moussa Dembélé, Samir Amin'in, ailesi, eğitim hayatı, Marksizmle tanışması, politik fikirlerinin oluşumu, entelektüel yönelimleri, Marksist düşünceye katkıları ve kurduğu alternatif uluslararası örgütlenmeler hakkında kısaca bilgi veriyor.

İkinci bölüm, Dembélé'nin Samir Amin'le yaptığı söyleşilerden oluşuyor. Amin bu uzun bölümde, sosyalizm, kalkınma, toplumsal hareketler, çevre-merkez ilişkisi, tekelleşme, kapitalizmin krizi, kutuplaşma ve azgelişmişlik gibi çeşitli konulardaki görüşlerini ve farklı düşünürlerle/fikir okullarıyla yaptığı tartışmaları samimiyetle anlatıyor. Bir yandan da entelektüel üretiminin hiçbir zaman eylemden ayrılmadığını görmemizi sağlıyor.

Son bölüm, Amin'in seçilmiş metinlerinden oluşuyor. Bu metinler, "Kapitalizm neden Avrupa'da ortaya çıktı?", "Marksizmin günümüzdeki misyonu nedir?", "Dünyayı sarsacak ikinci 'Güney'in uyanışı' başladı mı?", "Kapitalizmin krizinden çıkmak mümkün mü?", "Avrupa dışı toplumların geri kalmışlığının sebepleri nelerdir?" gibi önemli sorulara yanıtlar arıyor.

Samir Amin'in çalışmalarına dair geniş bir kaynakça da içeren bu çalışma, düşünürün entelektüel dünyasına ilk adımı atmak ve onu daha yakından tanımak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynak.

22 TL. KDV'den muaftır

ISBN 978-605-172-334-1

9 786051 723341

Yordam Kitap

YordamKitap YordamKitap YordamKitap